

ΣΧΟΛΕΙΑ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΕΥΚΑΙΡΙΑΣ

**ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ: ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΚΑΙ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ
ΟΔΗΓΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ – ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ – ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ**

2012-2013

Επιστημονική ευθύνη και επιμέλεια

Γιάννης Ζιώγας

Εικαστικός, Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας

Αύρα Ξεπαπαδάκου

Θεατρολόγος, Λέκτωρ Πανεπιστημίου Κρήτης

Εικόνα εξωφύλλου

Εικαστική Πορεία προς τις Πρέσπες 2007-2013. Μια διαδικασία αναγνώρισης του τοπίου της περιοχής Φλώρινας-Πρεσπών. Η πορεία στη φύση αναδεικνύεται σε ένα εργαλείο εικαστικής και οπτικής κατανόησης του πολιτισμού της περιοχής στο σύνολό της. Η εισαγωγή των διαδικασιών σχεσιακής μάθησης και βιωματικής κατανόησης στην εκπαιδευτική διαδικασία (*Εικαστική Πορεία προς τις Πρέσπες*, Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 2007).

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	5
Πολιτισμική Αγωγή.....	9
Θεωρητικό πλαίσιο και περιεχόμενο.....	9
Θεμελιώδεις Αρχές.....	11
Αισθητική Αγωγή.....	13
Θεωρητικό πλαίσιο και περιεχόμενο.....	13
Θεμελιώδεις Αρχές.....	17
Το Πρόγραμμα της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής στα Σ.Δ.Ε.....	19
Παράμετροι του Προγράμματος.....	19
Γενικοί Στόχοι.....	21
Ειδικότεροι Στόχοι.....	23
Το περιεχόμενο της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής στα Σ.Δ.Ε.....	25
Ιδέες για την εναρκτήρια συνάντηση.....	26
A) Εικαστικά.....	33
Περιεχόμενο.....	33
Τα υλικά, τα μέσα, οι τεχνικές και οι δυνατότητές τους.....	33
Το παιδαγωγικό υλικό.....	34
Μεθοδολογία (αγναντεύω/κοιτώ/εστιάζω).....	34
Η Βιβλιοθήκη του/της Εκπαιδευτικού της Εικαστικής Αγωγής.....	40
B) Θέατρο.....	42
Μεθοδολογία και Αρχές.....	42
Περιεχόμενο.....	43
Υποδομή και Εκπαιδευτικό Υλικό.....	47
Παρατηρήσεις και Συμβουλές.....	51
Η Βιβλιοθήκη του/της Εκπαιδευτικού της Θεατρικής Αγωγής.....	55
Γ) Μουσική.....	61
Περιεχόμενο.....	61
Παιδαγωγικά μέσα και υλικά.....	63
Μεθοδολογία.....	64
Η Βιβλιοθήκη του/της Εκπαιδευτικού της Μουσικής Αγωγής.....	66
Το «Αναλυτικό Πρόγραμμα» της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής στα Σ.Δ.Ε.....	71
Α΄ κύκλος.....	71
Εργαστήρια.....	72

Β΄ κύκλος	74
Γ΄ κύκλος.....	76
Διαθεματικές δραστηριότητες.....	78
Ανακεφαλαίωση και επιπρόσθετες παρατηρήσεις.....	83
Αξιολόγηση.....	86
Η ιδιαίτερη φυσιognωμία των Σ.Δ.Ε. Φυλακών και ο Γραμματισμός της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής.....	88
Βιβλιογραφία.....	92
Ανοικτός Φάκελος Εκπαιδευτικού Υλικού: Προτεινόμενες Εφαρμογές Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής στα Σ.Δ.Ε.....	96
Γνωριμία με τα πλαστικά στοιχεία: Σύνθεση σε άσπρο-μαύρο	97
Η Διδασκαλία Θεωρητικών Ενοτήτων: Το Παράδειγμα του Ρομαντισμού.....	106
Η φωνή μας	110
Όρια/Φύση/Υλικά.....	120
Κεραμική Τοιχογραφία	129
Επίμετρο	134
Σύντομα Βιογραφικά των Συγγραφέων.....	135
Γιάννης Ζιώγας.....	135
Αύρα Ξεπαπαδάκου.....	135

Εισαγωγή

Το παρόν εγχειρίδιο αποτελεί τον οδηγό σπουδών του Γραμματισμού *Πολιτισμική και Αισθητική Αγωγή των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας (Σ.Δ.Ε.)*. Απευθύνεται στους/στις εκπαιδευτικούς των οικείων ειδικοτήτων (Εικαστικά, Θέατρο, Μουσική) και περιέχει ενδεικτικά προγράμματα σπουδών, καλές πρακτικές, διδακτικές εφαρμογές, καθώς και χρήσιμο εκπαιδευτικό υλικό. Ειδικότερα, επιδιώκει να εισαγάγει τον/την εκπαιδευτικό που διδάσκει για πρώτη φορά στα Σ.Δ.Ε. στη φιλοσοφία του Γραμματισμού και να τον/την προετοιμάσει για τις ιδιαιτερότητες και τις προκλήσεις ενός νέου, εναλλακτικού εκπαιδευτικού περιβάλλοντος που καλείται να αντιμετωπίσει.

Εν πρώτοις, στα Σ.Δ.Ε. το πρόγραμμα σπουδών δεν αποτελείται από μαθήματα, κατά το πρότυπο της συμβατικής μέσης εκπαίδευσης. Αντ' αυτού εφαρμόζεται η θεωρία των Literacy Studies, υιοθετείται, δηλαδή η αντίληψη των Πολυγγραμματισμών (Multiliteracies), σύμφωνα με την οποία ο σημερινός πολίτης, για να θεωρείται εγγράμματος, πρέπει να εντρυφήσει σε αντικείμενα και επιστημονικούς χώρους πέραν της γραφής, της ανάγνωσης και των απλών αριθμητικών υπολογισμών. Με γνώμονα την αντίληψη αυτή, οι ενήλικοι/ες εκπαιδευόμενοι/ες μαθαίνουν πώς να κινούνται σε διάφορους τομείς και χώρους δραστηριοτήτων και εξοικειώνονται με τους κώδικες, τις «γλώσσες» των χώρων αυτών.¹

Η *Πολιτισμική και Αισθητική Αγωγή*, ένας από τους σημαντικότερους τομείς που περιλαμβάνονται στο πρόγραμμα σπουδών των Σ.Δ.Ε., αποσκοπεί στην εξοικείωση των εκπαιδευομένων με τη «γλώσσα» της Τέχνης, της Αισθητικής και του Πολιτισμού. Επιπλέον, ο Γραμματισμός της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής επιδιώκει να θεραπεύσει τον εικαστικό αναλφαβητισμό (visual illiteracy), ο οποίος αποτελεί μία σύγχρονη, εξαιρετικά διαδεδομένη μορφή αναλφαβητισμού.²

¹ Ε. Χοντολίδου, (2003^b), 76.

² Ο *εικαστικός αναλφαβητισμός* αναφέρεται στις οπτικές δεξιότητες που είναι δυνατόν να αναπτύξει ο άνθρωπος έχοντας ταυτόχρονα αποκτήσει και αφομοιώσει ένα φάσμα εμπειριών μέσω των αισθήσεων. Σύμφωνα με τον καθιερωμένο ορισμό του John Debes, “Visual Literacy refers to a group of vision-competencies a human being can develop by seeing and at the same time having and integrating other sensory experiences. The development of these competencies is fundamental to normal human learning. When developed, they enable a visually literate person to discriminate and interpret the visible actions, objects, symbols, natural or man-made, that he encounters in his environment. Through the creative use of these competencies, he is able to communicate with others. Through the appreciative use of these competencies, he is

Ειδικότερα, ο Γραμματισμός της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής αποτελεί εξέλιξη του *Οπτικού Υπογραμματισμού* (Visual Literacy), ο οποίος υπάγεται αρχικά στον ευρύτερο *Γραμματισμό στην Κοινωνική Επικοινωνία*.³ Το 2004 ανασυγκροτήθηκε ως αυτόνομος Γραμματισμός.⁴ Η φιλοσοφία, αλλά και η ιδιαιτερότητα του Γραμματισμού της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής έγκειται στην πολυσυνθετικότητά του, δηλαδή στο γεγονός ότι συνδυάζει την αισθητική με τις πολιτισμικές σπουδές και τη βιοματική επαφή με τις διαφορετικές μορφές τέχνης. Πρόκειται για έναν *πολυγραμματισμό*, αποτελούμενο από τρία διαφορετικά γνωστικά πεδία, εικαστικά, μουσική και θέατρο, ο οποίος διδάσκεται από εκπαιδευτικούς των τριών αυτών ειδικοτήτων.

Η θεμελιώδης αντίληψη που διέπει τον συγκεκριμένο Γραμματισμό είναι ότι η τέχνη αποτελεί εγγενή ανάγκη της ανθρώπινης ύπαρξης. Ωστόσο, στον χώρο της εγκύκλιας εκπαίδευσης, το αξίωμα αυτό δεν είναι αυτονόητο. Οι τέχνες και ο πολιτισμός μέσα στο σχολείο θεωρούνται «περιττή πολυτέλεια» και μετατοπίζονται ευκαιριακά στο επίκεντρο της σχολικής ζωής μόνο με την αφορμή δημόσιων εκδηλώσεων, εορτών, ή άλλων θεσπισμένων από το υπουργείο δραστηριοτήτων που διαρκούν μερικές ημέρες το χρόνο.⁵

able to comprehend and enjoy the masterworks of visual communication.” – M. Avgerinou & J. Ericson, (1997), 280-291.

³ Ο *Γραμματισμός στην Κοινωνική Επικοινωνία* συναποτελείτο από δύο υποτομείς: τον *Οπτικό Υπογραμματισμό* και τον *Υπογραμματισμό στα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*. Αναλυτικότερα, βλ. Γ. Μεταξιώτης, (2003), 185-196 και Γ. Πασχαλίδης, (2003), 197-214.

⁴ Ε. Τρίμη, (2004^β-επιμ.).

⁵ Η τάση συρρίκνωσης των μαθημάτων που αφορούν στην τέχνη και τον πολιτισμό από το ωρολόγιο πρόγραμμα θα αποξενώσει τους μαθητές της πρωτοβάθμιας όχι μόνο με την τέχνης αλλά και με την σύγχρονη διάσταση της εικόνας και των κωδικών που την διέπουν. Η πρόσφατη αρθρογραφία που ενεργοποιήθηκε με την προοπτική κατάργησης των καλλιτεχνικών μαθημάτων από το ωριαίο πρόγραμμα του Γυμνασίου ανέδειξε τη σοβαρότητα του ζητήματος. – Βλ. ενδεικτικά: [εδώ](#) και [εδώ](#). Η πλειονότητα των φορέων που θεραπεύουν τον Πολιτισμό και την Αισθητική Αγωγή αντέδρασε δυναμικά, όταν το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων στις αρχές Αυγούστου 2013 ανήγγειλε την κατάργηση της διδασκαλίας των καλλιτεχνικών μαθημάτων στο Λύκειο και τον περιορισμό τους μόνο στην Α΄ τάξη του Γυμνασίου. Συλλογικά όργανα (όπως Ένωση Εκπαιδευτικών Εικαστικών Μαθημάτων, Επιτροπή Αγώνα Καθηγητών Μουσικής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, Πανελλήνιος Επιστημονικός Σύλλογος Θεατρολόγων), το Επιμελητήριο Εικαστικών Τεχνών και Πανεπιστημιακά Τμήματα (όπως ΑΣΚΤ, Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών ΠΔΜ., Μουσικών Σπουδών Ιόνιου) εξέδωσαν ψηφίσματα και προέβησαν σε παραστάσεις διαμαρτυρίας, υποχρεώνοντας το Υπουργείο σε μερική αναδίπλωση στα τέλη Αυγούστου.

Στον αντίποδα, η τέχνη ως αδιαμφισβήτητη αυταξία και πανανθρώπινο αγαθό έκφρασης και επικοινωνίας κατέχει, υπό τη μορφή της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής, εξέχουσα θέση στο πρόγραμμα των Γραμματισμών των Σ.Δ.Ε. Η καλλιτεχνική εμπειρία που αποκτούν οι εκπαιδευόμενοι/ες στα προγράμματα αυτά τους/τις ενθαρρύνει να διαμορφώσουν τη δική τους αντίληψη περί αισθητικής. Παράλληλα, η επαφή με τα έργα τέχνης τους/τις παροτρύνει να ανακαλύψουν τους δεσμούς και τις διαφορές που ορίζουν τις σχέσεις τους με τους συνανθρώπους τους, το περιβάλλον, την κοινωνία, την ίδια τη ζωή.

Η Πολιτισμική και Αισθητική Αγωγή δεν αποτελεί απλώς έναν Γραμματισμό, αλλά μία πολυσύνθετη δραστηριότητα που ενεργοποιεί ταυτόχρονα τον νου και τις αισθήσεις. Η καλλιτεχνική δημιουργία, τόσο μέσω των υλικών που χρησιμοποιούνται, όσο και των διαδικασιών που οδηγούν στη σύλληψη και παραγωγή ενός έργου τέχνης, συμβάλλει στην διάπλαση της ικανότητας παρατήρησης, αναπαράστασης, σύνθεσης και έκφρασης ιδεών, εμπειριών και συναισθημάτων. Επιπλέον οι τέχνες συντελούν στη γνωστική, σωματική, γλωσσική, κοινωνική και ψυχική ανάπτυξη του ανθρώπου.

Στην εποχή της πολυπολιτισμικότητας και της παγκοσμιοποίησης καλούμαστε να αντιμετωπίσουμε νέες συνθήκες και καταστάσεις με μέσα την ευελιξία, την επινοητικότητα, τη δημιουργικότητα και την προσαρμοστικότητα. Οι τέχνες, ως συμβολικά και πανανθρώπινα συστήματα επικοινωνίας μπορούν να λειτουργήσουν σαν όπλα στη φαρέτρα του σύγχρονου ανθρώπου. Στο πολυδύναμο πολιτισμικό περιβάλλον του 21^{ου} αιώνα η Πολιτισμική και Αισθητική Αγωγή προσφέρει μία «δεύτερη –αλλά πρωτεύουσα σημασίας– ευκαιρία» για πνευματική καλλιέργεια, αγωγή ψυχής, και δημιουργία δια βίου ενδιαφερόντων, ευνοώντας τόσο την ολόπλευρη ατομική ανάπτυξη, όσο και την ποιοτική αναβάθμιση της κοινωνίας μας.

Εικόνα 1 Μουσικοκινητική δράση βασισμένη στη μέθοδο Dalcroze, Ερευνητικό Πρόγραμμα « *Créer par le corps - créer par le rythme. Une démarche artistique pour la pédagogie*», Πανεπιστήμιο Κρήτης / *Institut de Rythmique Jaques-Dalcroze*, Βρυξέλλες 2010.

Πολιτισμική Αγωγή

Θεωρητικό πλαίσιο και περιεχόμενο

Ταυτίζουμε συχνά την Πολιτισμική Αγωγή με την καλλιτεχνική παιδεία και την αισθητική καλλιέργεια. Ωστόσο, η ενασχόληση με τις τέχνες και μόνο δεν ανταποκρίνεται στην ευρύτητα και τις πραγματικές παραμέτρους της έννοιας του Πολιτισμού. Κατά συνέπεια, η Πολιτισμική Αγωγή αφορά στην αντίληψη και κατανόηση της ανθρώπινης ανάπτυξης μέσα σε ένα ευρύ «πλέγμα συνηθειών, πεποιθήσεων, εθίμων, αντιλήψεων και μορφών συμπεριφοράς που απαρτίζουν τον συνεκτικό ιστό της κοινότητας».⁶

Η πολιτισμική μας ταυτότητα δεν διαμορφώνεται μόνο μέσω μιας διαδικασίας συνειδητοποίησης και ψυχοδιανοητικής επεξεργασίας που προκύπτει από τη γνώση του πολιτιστικού μας παρελθόντος και την οργανική μας σύνδεση με τον ζωντανό πολιτισμό του παρόντος· απορρέει ταυτόχρονα από την επαφή με τις αντιλήψεις, τις αξίες και τους θεσμούς των άλλων πολιτισμών, τη διερεύνηση δηλαδή της διαφορετικότητας, της ετερότητας.

Η Πολιτισμική Αγωγή δομείται πάνω στο δίπτυχο βιωματική εκτίμηση-δημιουργική συμμετοχή. Ως εκ τούτου, πριμοδοτεί τόσο τη συνειδητή επαφή με την τέχνη και την αισθητική, όσο και τη δημιουργική αυτοέκφραση και την απόκτηση καλλιτεχνικών δεξιοτήτων. Η εξοικείωση με τα έργα τέχνης προϋποθέτει εξάσκηση ικανοτήτων όπως η παρατήρηση, η πρόσληψη, η κριτική, η ερμηνεία, η συμμετοχικότητα. Επιπλέον, η ουσιαστική γνωριμία με την καλλιτεχνική παρακαταθήκη του παρελθόντος, αλλά και η δυνατότητα κατανόησης της σύγχρονης δημιουργίας σηματοδοτούν μία πορεία ανακάλυψης των ιδεών και των αξιών που κάθε εποχή –άρα και η δική μας– αποτυπώνει στην τέχνη της.

Συγχρόνως, οι εκφραστικές δραστηριότητες, είτε ατομικές είτε ομαδικές, μας συνδέουν πνευματικά, ψυχικά και σωματικά με την ίδια την ουσία της τέχνης, αποκαλύπτοντας τους κώδικες και τα μέσα της και καταλύοντας τις διαχωριστικές γραμμές μεταξύ της θεωρίας και της πράξης. Κυρίως όμως καθιστούν κατανοητό τον πολιτισμό (ιδέες, προτιμήσεις, αξίες, έθος) που διαμορφώνει εμάς και το περιβάλλον μας και ενεργοποιούν μία εσωτερική διαδικασία αυτογνωσίας. Καταλήγοντας, και οι δύο αυτές παράμετροι κρίνονται αναγκαίες, προκειμένου να προσεγγίσουν οι εκπαιδευόμενοι/ες το σύνθετο φαινόμενο της καλλιτεχνικής δημιουργίας.

⁶ Κ. Ρόμπινσον, (1999), 101-102

Επιπροσθέτως, η διδασκαλία των τεχνών προσφέρει στον/στην εκπαιδευόμενο/η τη δυνατότητα να εργαστεί με το σώμα του και να κατανοήσει τις δυνατότητές του να σχηματίζει ένα εκφραστικό αποτέλεσμα. Κατ' αντιστοιχία προς το μάθημα της Φυσικής Αγωγής, όπου το σώμα εξασκείται και αποκτά αθλητικές δεξιότητες, η Πολιτισμική Αγωγή διδάσκει στον/στην εκπαιδευόμενο/η πώς να ενεργοποιεί και να αναπτύσσει τις εκφραστικές του δυνατότητες. Ένα άλλο χαρακτηριστικό γνώρισμα της Πολιτισμικής Αγωγής είναι ότι επιτρέπει στον/στην εκπαιδευόμενο/η να χειριστεί την ύλη (χρώμα, πηλός, ψηφιακό μέσο, ήχος, κείμενο, αντικείμενο) και μέσα από αυτήν να αντιληφθεί την έννοια του πραγματικού.

***Το τρίπτυχο Ιδέες-Σώμα-Ύλη
εντοπίζεται στον πυρήνα της διδασκαλίας
της Πολιτισμικής Αγωγής στα Σ.Δ.Ε.***

Στο πλαίσιο της εφαρμογής των παραπάνω αρχών στα Σ.Δ.Ε., προσδοκείται η ώσμωση της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής με τους άλλους Γραμματισμούς του αναλυτικού προγράμματος σπουδών, δεδομένου ότι η τέχνη και η αισθητική παιδεία διέπει κάθε εκπαιδευτική διαδικασία. Ως εκ τούτου, στα Σ.Δ.Ε. συνδυάζονται παράλληλες μελέτες και συνεργασίες με συνεκτικό ιστό τις τέχνες, υπό την μορφή σχεδίων εργασίας (διαθεματικές δραστηριότητες, εργαστήρια και projects), με αφορμή μία ιδέα, μία εικόνα, μία φόρμα, ένα θέμα ή περιεχόμενο από την κοινωνική κατάσταση της καθημερινότητας, την παράδοση, το περιβάλλον, τον πολιτισμό.

Οι διάφορες τέχνες που μπορούν να διδαχθούν στα Σ.Δ.Ε με βάση τις υπάρχουσες υποδομές είναι:

1. Εικαστικά (ζωγραφική, γλυπτική, αρχιτεκτονική, φωτογραφία)
2. Θέατρο και άλλες σκηνικές τέχνες (περφόρμανς, χοροθέατρο, χορός, κουκλοθέατρο κ.ά.)
3. Μουσική
4. Κινηματογράφος
5. Εφαρμοσμένες τέχνες (κεραμική, υφαντουργία, διακοσμητική, κοσμηματοποιία, σχέδιο κ.ά.)
6. Σύγχρονες μορφές τέχνης (βίντεο, οπτικοακουστική τέχνη, εικαστική εγκατάσταση κ.ά.)

Θεμελιώδεις Αρχές

Με βάση το παραπάνω πλαίσιο, συνοψίζουμε τις θεμελιώδεις θεωρητικές αρχές της Πολιτισμικής Αγωγής στα Σ.Δ.Ε.:

- **Η συνειδητοποίηση της ταυτότητας:** Η Πολιτισμική Αγωγή επιχειρεί να αναδείξει και να ενισχύσει τη σύνδεση των εκπαιδευομένων με τον ελληνικό πολιτισμό, τόσο με το σύγχρονο πολιτιστικό γίνεσθαι όσο και με την μακρά και πλούσια ελληνική πολιτιστική κληρονομιά. Μέσα από την επαφή αυτή οι εκπαιδευόμενοι/ες θα οδηγηθούν στη συνειδητοποίηση της ατομικής και συλλογικής τους ταυτότητας (διαδικασία αυτογνωσίας).
- **Η αποδοχή της ετερότητας:** Μέσω της Πολιτισμικής Αγωγής ενδυναμώνεται η ικανότητα κατανόησης των χαρακτηριστικών, αντιλήψεων και ιδιαιτεροτήτων της πολυπολιτισμικής και παγκόσμιας κοινωνίας, την οποία όλοι και όλες συναπαρτίζουμε.
- **Ο συγκερασμός της θεωρίας με την πράξη, τη δημιουργία και την πρόσληψη των μορφών τέχνης:** Στόχο αποτελεί η διαμόρφωση ευαίσθητων και καλλιεργημένων δημιουργών-θεατών-δεκτών της τέχνης, ικανών να εκτιμούν, να απολαμβάνουν και να κατανοούν τα καλλιτεχνικά έργα και να ερμηνεύουν το ιστορικό, κοινωνικό, αισθητικό και πνευματικό τους περιεχόμενο.
- **Η διαμόρφωση ευαισθητοποιημένων προσωπικοτήτων:** Μέσα από την πολύπλευρη επαφή με την τέχνη, την παρατήρηση, την ανάλυση και κριτική προσέγγιση των πολιτισμικών φαινομένων, οι εκπαιδευόμενοι/ες καλούνται να συνειδητοποιήσουν ότι συμμετέχουν και συνδημιουργούν οι ίδιοι/ες τον περιβάλλοντα χώρο. Επίσης, επιδιώκεται να οξύνουν την κριτική τους αντίληψη αναφορικά με την εν γένει ανθρώπινη δραστηριότητα, τη ζωή και την κοινωνία.
- **Η εξοικείωση με τις νέες τεχνολογίες και τις εκφραστικές τους δυνατότητες αλλά και τις καλλιτεχνικές εφαρμογές τους.** Το βίντεο, το διαδίκτυο και τα πολυμέσα αποτελούν σύγχρονα δυναμικά εργαλεία έκφρασης και δημιουργίας. Η επαφή και εξοικείωση με αυτά συντελεί στην κατανόηση των εικόνων που μας περιβάλλουν, δεδομένου ότι τα μέσα αυτά αποτελούν τους κύριους φορείς και μεταδότες του σύγχρονου μας πολιτισμού της εικόνας.
- **Η ενεργοποίηση διαδικασιών συμμετοχικότητας και κοινωνικής παρέμβασης:** Η Πολιτισμική Αγωγή ευνοεί την επαφή με συλλογικότητες και τη διοργάνωση δράσεων

και παρεμβάσεων σε τοπικό επίπεδο, εκπαιδεύοντας τον πολιτικά ενεργό άνθρωπο (active citizen).

Αισθητική Αγωγή

Θεωρητικό πλαίσιο και περιεχόμενο

Στη σύγχρονη εποχή ένα μεγάλο μέρος της επικοινωνίας μας πραγματοποιείται με οπτικό τρόπο, και για τον λόγο αυτό, η εξοικείωση με την οπτική «γλώσσα» είναι επιβεβλημένη. Η δύναμη και η σπουδαιότητα της εικαστικής «γλώσσας»⁷ δεν συνιστά ανακάλυψη των τελευταίων ετών, καθώς η σχέση του ανθρώπου με την εικόνα και η χρήση αυτής προέρχεται από τα αρχαία χρόνια. Για παράδειγμα, η εικαστική αφήγηση, αλλά και η αναπαράσταση είχαν πολλαπλές λειτουργίες στο παρελθόν, όπως το να μνημονεύσει ο άνθρωπος ένα γεγονός και με βάση αυτό να μορφώσει αυτούς που δεν γνώριζαν γραφή και ανάγνωση μεταδίδοντας, παράλληλα, ηθικά μηνύματα.

Η απουσία συστηματικής διδασκαλίας της Αισθητικής Αγωγής σε όλες τις βαθμίδες του εκπαιδευτικού μας συστήματος επηρεάζει καθοριστικά την εικόνα της κοινωνίας, αλλά και την εικόνα του σημερινού σχολείου. Ως εκ τούτου, θεωρούνται αυτονόητα ορισμένα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος που σχετίζονται με την αλλοιωμένη κρίση και την ισχνή σχέση μας με τη φύση και τον πολιτισμό: πινακίδες, κεραίες, άναρχη δόμηση, έλλειψη πράσινου, ρύπανση, ασυντήρητα μνημεία, απουσία πεζοδρομίων, ηχορρύπανση αποτελούν τα εμφανή δείγματα κακοποίησης του αστικού και φυσικού περιβάλλοντος. Από την άλλη, έννοιες όπως ισορροπία, μέτρο, ρυθμός, αρμονία που αποτελούν αξίες της τέχνης, όχι μόνο τείνουν να εκλείψουν, αλλά εξοστρακίζονται παντελώς από το σύγχρονο ελληνικό τοπίο.

Κατά συνέπεια, ωθούμαστε καθημερινά στη μαζικοποίηση και την κατάργηση των αισθητικών και άλλων αξιών, ενώ μειώνονται δραστικά οι ευκαιρίες για προσωπική δημιουργία. Απογυμνωόμαστε συνεχώς από τις ικανότητές μας για παρατήρηση, για διάκριση, για επιλογή και ανακάλυψη. Λησμονούμε την απόλαυση της έκπληξης, της ομορφιάς, του ονείρου, της φαντασίας, της επινόησης. Παραταύτα, ο άνθρωπος έχει ανάγκη μιας συνολικής έκφρασης όλων των στοιχείων που τον συναπαρτίζουν ως προσωπικότητα,

⁷ Θα πρέπει να επισημανθεί ότι ως προς την μετάφραση του όρου visual υπάρχουν δύο εκδοχές. Η πρώτη είναι η «οπτικός/η» και η δεύτερη «εικαστικός/η». Η πρώτη συνδέεται με το επάγγελμα του/της οπτικού και επιπλέον ερμηνεύει τη λέξη με βάση το αισθητήριο όργανο (την όραση). Η δεύτερη συνδέεται με την εικόνα, αυτό δηλαδή το οποίο απεικονίζεται. Σε αυτό το κείμενο επιλέγουμε την δεύτερη εκδοχή «εικαστικός» διότι έτσι σχετίζεται η λέξη με τις εικόνες προς αποκωδικοποίηση του σύγχρονου πολιτισμού (αλλά και παλαιότερων).

έχει ανάγκη να εκφράσει τις αισθήσεις, τις σκέψεις αλλά και τα συναισθήματά του, έχει ανάγκη να δημιουργήσει.

Η εικόνα σε κάθε της μορφή (φωτογραφία, ζωγραφική, βίντεο, κινηματογράφος κ.τ.λ.) ενέχει, επομένως, και μία κοινωνική διάσταση, καθώς χαρακτηρίζει και αντανακλά την κάθε εποχή. Στις σύγχρονες κοινωνικές πρακτικές η επίδραση της εικόνας είναι καθοριστική τόσο στη μετάδοση πληροφοριών, όσο και στην επικοινωνιακή χρήση της σε διάφορους τομείς (σχολικά εγχειρίδια, τεχνολογία, Μ.Μ.Ε.). Λόγου χάρη, πολλές φορές αυτό αποτελεί βασικό κριτήριο αξιολόγησης για την επαγγελματική επιλογή (συνέντευξη), τη διαφήμιση και την προβολή προσώπων (marketing, management), αλλά και την προώθηση κάθε μορφής ιδεολογίας μέσα από τη διαμαρτυρία και την ένταση του οπτικού μηνύματος. Ακόμη και ο τρόπος που ντυνόμαστε σχετίζεται με την οπτική πληροφορία, καθώς διαμορφώνει την αντίληψη των άλλων για μας.

Η διαμεσολαβητική λειτουργία, λοιπόν, της εικόνας είναι αναγκαία για κάθε πολυπολιτισμική κοινωνία και αποτελεί πλέον βασικό κριτήριο επικοινωνίας, καθώς αυτό που όλοι προβάλλουμε είναι η «εικόνα» του εαυτού μας, ενώ συχνά ανταλλάσσουμε πληροφορίες κυρίως μέσω της εικόνας. Ρόλος της Αισθητικής Αγωγής είναι να υποδείξει στους/στις εκπαιδευόμενους/ες πώς μπορούν να οργανώνουν, να ταξινομούν και να ερμηνεύουν τις εικόνες, προκειμένου να «διαβάζουν» –και άρα να (ανα)μεταδίδουν– τα οπτικά μηνύματα που συναντούν στην καθημερινότητά τους. Με τη γνώση αυτή θα είναι σε θέση να ενεργοποιούν διαδικασίες που σχετίζονται με το κοινωνικό περιβάλλον από τη διοργάνωση ενός πολιτιστικού γεγονότος έως τον συντονισμό μιας δράσης στον κοινωνικό χώρο.

Η Αισθητική Αγωγή αποτελεί μία διευρυμένη έννοια που αφορά στην αγωγή των αισθήσεων και του πνεύματος, ώστε το άτομο να κατανοεί, να αναλύει, να ερμηνεύει, να εξηγεί και να αξιολογεί το αισθητικά ενδιαφέρον, όπως αυτό αποκαλύπτεται τόσο στη φύση όσο και στην τέχνη γενικότερα. Η Αισθητική Αγωγή προσφέρει τη δυνατότητα στον/στην εκπαιδευόμενο/η να αντιλαμβάνεται το έργο τέχνης ως ένα ερέθισμα που ενεργοποιεί βιωματικά τον νου και τις αισθήσεις. Το έργο τέχνης σε οιαδήποτε μορφή του δεν είναι ένα στατικό αντικείμενο προς θαυμασμό αλλά ένα σημείο όπου συναντώνται οι προβολές του καλλιτέχνη με την προσωπικότητα του θεατή. Ειδικότερα, η Αισθητική Αγωγή μας εκπαιδεύει να αναγνωρίζουμε το αισθητικά ενδιαφέρον και πέρα από τα έργα τέχνης· στην ίδια την πραγματικότητα που μας περιβάλλει.

Πιο συγκεκριμένα, η Αισθητική αναδύεται μέσα από τις θεωρίες περί του ωραίου και διευρύνεται σε αξιολογικές κατηγορίες και ποιοτικά γνωρίσματα όπως το υψηλό, το

τραγικό, το κωμικό, το γλαφυρό, το γραφικό, το χαριτωμένο, το ελαφρύ, το επιβλητικό, το σοβαρό, το σπαρακτικό, το εφιαλτικό κ.τ.λ., που χαρακτηρίζουν αισθητικά ένα έργο τέχνης. Στις πιο σύγχρονες εκδοχές της, η Αισθητική δεν συνδέεται τόσο με τα αντικείμενα όσο με την αισθητική εμπειρία. Όπως αναφέρει και John Dewey: Σύμφωνα με την κοινά αποδεκτή παραδοχή, ο Παρθενώνας θεωρείται ένα κορυφαίο έργο τέχνης. Ωστόσο αποκτά αισθητική αξία μόνο όταν το έργο αυτό αποτελέσει εμπειρία για έναν άνθρωπο.⁸

Κατά τον Dewey, ακόμη και ένα τόσο κοινώς αποδεκτό για την αισθητική του αξία έργο, όπως ο Παρθενώνας, διατηρεί την αισθητική του αξία όχι μόνο από την ποιότητα που το διακρίνει ως έργο τέχνης, αλλά περισσότερο από την εμπειρία που βιώνει ο θεατής. Στα μέσα του 20^{ου} αιώνα (ίσως και λίγο νωρίτερα) συντελέστηκε μία τομή, όπου η αισθητική εμπειρία μετατοπίστηκε από το αντικείμενο/κείμενο/έργο τέχνης στον ίδιο τον θεατή. Αυτό εκφράστηκε από στοχαστές όπως ο Dewey, ο Theodore Adorno, ο Martin Heidegger, ο Nicolas Bourriaud αλλά και στην καλλιτεχνική πρακτική από τον Marcel Duchamps, την τέχνη της *performance*, με κορύφωση τη *σχεσιακή τέχνη* των αρχών του 2000.

Η μετατόπιση του ενδιαφέροντος από το αντικείμενο/έργο τέχνης στον ίδιο τον θεατή καθορίζει κάθε σύγχρονη εκφραστική ή εκπαιδευτική προσέγγιση αναπτύσσεται γύρω από τις τέχνες και την Αισθητική Αγωγή. Στο πλαίσιο αυτό, συμφωνώντας με τον Dewey, ο Adorno βλέπει την ίδια την τέχνη ως εμπειρία: «Μοντέρνα είναι η τέχνη που, σύμφωνα με τον δικό της τρόπο εμπειρίας και ως έκφραση της κρίσης που διέρχεται η εμπειρία, απορροφά αυτά που επιφέρει η εκβιομηχάνιση υπό τις κυρίαρχες παραγωγικές τάξεις».⁹ Η άποψη αυτή φέρνει τον Dewey και τον Adorno κοντά στον Heidegger που αποφαινεται ότι: «Κάθε ερώτηση είναι ερώτηση για κάτι, έχει ένα αντικείμενο για το οποίο ρωτά. Κάθε ερώτηση για κάτι ρωτά κάποιον. Συνεπώς εκτός από το αντικείμενό της μία ερώτηση έχει και κάποιον που ρωτιέται».¹⁰

Στις πιο σύγχρονες προσεγγίσεις η αντίληψη αυτή εξελίχθηκε στο ίσως σημαντικότερο κίνημα της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα, τη σχεσιακή τέχνη. Σύμφωνα με τον Bourriaud, πρόκειται για την «καλλιτεχνική δραστηριότητα της οποίας οι φόρμες, τα μοτίβα και οι λειτουργίες αναπτύσσονται σύμφωνα με τις περιόδους και το κοινωνικό τους περιεχόμενο. Η καλλιτεχνική διαδικασία δεν την χαρακτηρίζει μια μη μετατρέψιμη υπόσταση».¹¹

⁸ J. Dewey, (1934), 4.

⁹ Th. Adorno, (1970), 68.

¹⁰ M. Heidegger, (1998), τόμος 1, 28.

¹¹ N. Bourriaud, (2002), 11.

Επομένως το ενδιαφέρον μετατοπίζεται από το αντικείμενο και στον ερωτώμενο. Το αντικείμενο, η μοντέρνα τέχνη, η έντεχνη δημιουργία, προσλαμβάνεται μόνο αν ενεργοποιηθούν σχεσιακές διαδικασίες που εμπλέκουν τον θεατή και, στην περίπτωση της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης τον/ην εκπαιδευόμενο/η. Αυτή η μετατόπιση αποτελεί και ένα δομικό στοιχείο της σύγχρονης Αισθητικής Αγωγής. Η εμπειρία του θεατή και ακολούθως και του/της εκπαιδευόμενου/ης και όχι το καθεαυτό αντικείμενο καθίσταται κεντρικό στοιχείο της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Η αισθητική εμπειρία συμβάλλει στην απόκτηση της ικανότητας να ξεχωρίζουμε το αισθητικά ωραίο ή ενδιαφέρον από το μη, να προβαίνουμε, επομένως σε αξιολογικές κρίσεις. Αναζητούμε στις αισθητικές ή άλλες αξίες τα γνωρίσματα της αισθητικής λειτουργίας που μας φέρνουν σε επαφή με τη συγκίνηση, τη γαλήνη, την αρμονία, την οδύνη, την ομοιογένεια της αισθητικής εμπειρίας, η οποία μας οδηγεί εν τέλει στο καλλιτεχνικά αξιόλογο.

Εικόνα 2 Το σώμα ακουμπά τη Φύση και συναισθάνεται τον χώρο κυρίως όμως την ύλη που το σχηματίζει. Η εμπειρία της φύσης δεν είναι μόνο εκείνη της ενατένισης αλλά εκείνης της βίωσης της πραγματικής της διάστασης. Αντίστοιχα και το έργο τέχνης δεν βρίσκεται απέναντι μας αλλά βιώνεται ως μέρος της δικής μας, ατομικής, εμπειρίας, αλλιώς δεν υπάρχει (Εικαστική Πορεία προς τις Πρέσπες, Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 2007).

Η αισθητική εμπειρία οδηγεί στην ανακάλυψη της ζώσης ενέργειας των αντικειμένων και των πραγμάτων που περιβάλλουν τον/την εκπαιδευόμενο/η. Μέσα από αυτήν τη διαδικασία κατανόησης ο/η εκπαιδευόμενος/η έχει τη δυνατότητα να απολαμβάνει

αισθητικές εμπειρίες σε οποιονδήποτε πλαίσιο και περιβάλλον, κατανοώντας ότι οι χώροι αισθητικής απόλαυσης δεν περιορίζονται αποκλειστικά στους συμβατικούς και μη χώρους της τέχνης (μουσεία, πινακοθήκες, αίθουσες συναυλιών, θέατρα)· απεναντίας, οτιδήποτε τον περιβάλλει δύναται να τού παράσχει αισθητικές εμπειρίες.

Η σύγχρονη Αισθητική, επομένως, διαπνέει ένα πολυδύναμο πολιτιστικό περιβάλλον, όπου η παραδοσιακή τέχνη συνυπάρχει με τις σύγχρονες μορφές τέχνης, όπως φωτογραφία, κινηματογράφος, σύγχρονη μουσική, κινούμενα σχέδια, ψηφιακή εικόνα, performance, τα νέα μέσα, σχεσιακές δράσεις κ.ά. Πρωτίστως, όμως, μετατρέπει τον θεατή από ένα δέκτη της καλλιτεχνικής εμπειρίας σε ένα συνδημιουργό της, από κοινού με τον καλλιτέχνη και τον καλλιτεχνικό παράγωγο.

Θεμελιώδεις Αρχές

- Η παροχή της δυνατότητας στους/στις εκπαιδευόμενους/ες να αποκτήσουν και να ερμηνεύσουν οπτικοακουστικές αντιλήψεις, οι οποίες προσφέρονται μέσα από τα μουσεία και τις αίθουσες τέχνης, τις εκθέσεις, τις παραστάσεις και τις συναυλίες, καθώς και από τα πολιτιστικά οδοιπορικά και τις ιστορικές διαδρομές στον χώρο και τον χρόνο που είναι εφικτά με τη συμβολή των σύγχρονων μέσων.
- Σημαντικό ρόλο μπορούν να διαδραματίσουν σε αυτή την κατεύθυνση και πρότυπες σχεσιακές δράσεις (όπως πορείες, μαγειρική, συμμετοχή σε ακτιβιστικές δραστηριότητες) που θα παρακινήσουν τον/την εκπαιδευόμενο/η να συσχετίσει τη θεωρία με την πράξη, τον ιδεαλιστικό κόσμο των εννοιών με την πραγματικότητα.
- Ένας από τους κεντρικούς άξονες της προσέγγισης αυτής αποτελεί η επεξεργασία κάθε μορφής *εικόνας*. Με την προϋπόθεση ότι Γραμματισμός δεν σημαίνει απλώς και μόνο γραφή και ανάγνωση, αλλά ικανότητα αποκωδικοποίησης των συμβολικών συστημάτων, οι εικόνες αποτελούν βασικό στοιχείο του σύγχρονου τρόπου ζωής και διαθέτουν τη δική τους γλώσσα. Οι τέχνες προσφέρουν τη δυνατότητα στον άνθρωπο να εκφράσει αυτό που οι λέξεις δεν μπορούν να αρθρώσουν.
- Ανάλυση, ερμηνεία, κριτική των έργων τέχνης: Στην Αισθητική Αγωγή διερευνώνται, προσεγγίζονται και ανακαλύπτονται οι αισθητικοί κανόνες της κάθε μορφής τέχνης, η ιεράρχηση των έργων τέχνης, η σκηνική δημιουργία, ο θεατρικός λόγος, η καλλιτεχνική ερμηνεία, η μουσική σύνθεση, το πλάτος της έννοιας του καλλιτέχνη, η συμμετοχή στην καλλιτεχνική δημιουργία. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι η Αισθητική Αγωγή και Παιδεία

δεν είναι κάτι το στατικό ή στεγανό. Έχει μία ιδιάζουσα δυναμική, καθώς διαρρέει, διαπερνά και διαχέεται σε όλη μας τη ζωή. Ως εκ τούτου, συνιστά μία σημαντική παράμετρο της ζωής μας, η οποία καλύπτει τη συνολική μας κοινωνική δραστηριότητα και δεν εξαντλείται στην αίθουσα διδασκαλίας. Το σημαντικότερο όμως είναι ότι έχει χαρακτήρα σαφώς διαθεματικό.

- Η ευαισθητοποίηση σε θέματα αισθητικής αντίληψης, στάσης και συμπεριφοράς σε ατομικό αλλά και σε συλλογικό και κοινωνικό επίπεδο. Η ανάπτυξη, δηλαδή, της πολιτισμικής ταυτότητας και συνείδησης, που συνδέει αρμονικά το τοπικό και το εθνικό με το καθολικό ή διεθνές της πνευματικής, της πολιτισμικής, της αισθητικής και της καλλιτεχνικής δημιουργίας, μέσα από τη σωστή χρήση του λόγου, την ποιότητα έκφρασης, την ευγένεια, την ευπρέπεια στην καθημερινή μας ζωή και στις διαπροσωπικές μας σχέσεις. Πρόκειται για μία στάση ακραιφνώς πολιτική.
- Η ανάπτυξη αισθητικών και πνευματικών ικανοτήτων, καθώς και της δυνατότητας για επικοινωνία με την πολιτιστική δημιουργία. Η διεργασία αυτή συντελείται μέσω της παροχής γνώσεων και πληροφοριών πάνω σε θέματα που συνδέονται με την ευρύτερη καλλιτεχνική δημιουργία, όπως είναι το θέατρο, η μουσική, ο χορός, ο κινηματογράφος, η τηλεοπτική εικόνα, τα εικαστικά, η λογοτεχνία κ.ά.

Εικόνα 3: Μουσικοκινητική δράση βασισμένη στη μέθοδο Dalcroze. Ερευνητικό Πρόγραμμα « *Créer par le corps - créer par le rythme. Une démarche artistique pour la pédagogie* », Πανεπιστήμιο Κρήτης / Institut de Rythmique Jaques-Dalcroze, Βρυξέλλες 2010.

Το Πρόγραμμα της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής στα Σ.Δ.Ε.

Παράμετροι του Προγράμματος

Τρεις θεμελιώδεις παράμετροι καθορίζουν το Πρόγραμμα του Γραμματισμού της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής στα Σ.Δ.Ε.

1. Η πρώτη παράμετρος εξετάζει τα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες των εκπαιδευομένων, δηλαδή της ειδικής πληθυσμιακής ομάδας στην οποία απευθύνεται ο Γραμματισμός. Πρόκειται για ενήλικους/ες, οι οποίοι/ες προσέρχονται στην εκπαίδευση με συγκεκριμένους στόχους, που σχετίζονται με τη φάση ζωής που διανύουν. Εκπαιδεύονται γιατί διαπιστώνουν ότι χρειάζονται ορισμένες γνώσεις και δεξιότητες που θα τους επιτρέψουν να ανταπεξέλθουν καλύτερα στην τωρινή κατάστασή τους ή σε μία μελλοντική. Ειδικότερα, παρατηρούμε τα ακόλουθα:

- Οι ενήλικοι/ες εκπαιδευόμενοι/ες επιδιώκουν να αποκτήσουν εφόδια, προκειμένου να αναζητήσουν εργασία ή, αν ήδη εργάζονται, για να προσαρμοστούν στις εξελισσόμενες απαιτήσεις του επαγγέλματός τους, ή να προαχθούν ή να αναλάβουν νέους επαγγελματικούς ρόλους.
- Μία άλλη κατηγορία ενηλίκων αποφασίζει να εκπαιδευθεί για να μπορέσει να εκπληρώσει κοινωνικούς ρόλους που είτε έχει επωμιστεί, είτε πρόκειται να αναλάβει.
- Σε άλλες περιπτώσεις, οι ενήλικοι/ες αισθάνονται την ανάγκη να διευρύνουν τα ενδιαφέροντά τους και να ανακαλύψουν νέες διαστάσεις της περιβάλλουσας πραγματικότητας, αλλά και του εαυτού τους.
- Ορισμένοι/ες ενήλικοι/ες επιδιώκουν να εκπαιδευθούν, αποσκοπώντας να ενταχθούν στην κατηγορία των μορφωμένων ή των καλλιεργημένων.¹²

Στο παραπάνω πλαίσιο, συνυπολογίζονται οι πιθανές δυσκολίες που θα συναντήσει ο πληθυσμός αυτός στο μέλλον, για την αντιμετώπιση των οποίων χρειάζεται να είναι εξοπλισμένος με τα κατάλληλα εφόδια. Με βάση την προϋπόθεση αυτή, οι στόχοι της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής εξαρτώνται άμεσα από την εποχή, τον τόπο, τις συνθήκες και τις ιδιαιτερότητες της ομάδας. Η πρώτη παράμετρος καθορίζει τη

¹² Για μία αναλυτική προσέγγιση στα χαρακτηριστικά των ενηλίκων εκπαιδευομένων βλ. A. Rogers (1998), 92-105.

μεθοδολογία που διαμορφώνεται βασισμένη σε αυτούς τους παράγοντες και συνίσταται στην κατάρτιση ενός Προγράμματος Σπουδών ανταποκρινόμενου στη σύνθεση της τάξης, την ηλικία, τις εμπειρίες, το ανθρωπογενές, φυσικό, κοινωνικό περιβάλλον, τις σχολικές και τις ευρύτερες κοινωνικές συνθήκες.

2. Η δεύτερη παράμετρος η οποία επηρεάζει καθοριστικά τον προσδιορισμό των στόχων, είναι η δια βίου εκπαίδευση. Ο όρος διά βίου εκπαίδευση αναφέρεται σε μία ολιστική εκπαιδευτική προσέγγιση που περιλαμβάνει μορφωτικές δραστηριότητες όλων των επιπέδων και των μορφών (τυπικής, μη τυπικής και άτυπης) και επιτρέπει τη συγκρότησή τους σε ένα εκπαιδευτικό συνεχές, σε διαρκή αλληλεπίδραση με την κοινωνικο-οικονομική, πολιτική και πολιτισμική πραγματικότητα. Σύμφωνα με τη βασική αρχή της διά βίου εκπαίδευσης, κάθε άτομο πρέπει να έχει τη δυνατότητα να διδάσκεται και να μαθαίνει σε όλη τη διάρκεια της ζωής του. Ο/Η απόφοιτος/η του Σ.Δ.Ε. «μαθαίνει πώς να μαθαίνει», αποκτά δηλαδή ικανότητες πρόσληψης νέων γνώσεων, κοινωνικές και επικοινωνιακές δεξιότητες και την ικανότητα προσαρμογής σε μη προβλέψιμες μελλοντικές ανάγκες στην απασχόληση.
3. Η τρίτη παράμετρος αναφέρεται στο ίδιο το Πρόγραμμα Σπουδών, το οποίο αφορά ως επί το πλείστον στις πιστοποιημένες, κατά το δυνατόν, γνώσεις και δεξιότητες των εκπαιδευομένων, προκειμένου αυτοί/ες να ενταχθούν στην παραγωγική διαδικασία με καλύτερες προϋποθέσεις. Οι ενήλικοι/ες διαθέτουν ευρύτερο φάσμα εμπειριών από τους/τις ανηλίκους/ες και μπορούν να αντλήσουν από την ατομική τους παρακαταθήκη πολλά στοιχεία και ερεθίσματα. Επιπλέον, οι εμπειρίες τους είναι ριζικά διαφορετικές, δεδομένου ότι απορρέουν από καταστάσεις της ενήλικης ζωής, όπως είναι οι επαγγελματικές δραστηριότητες, οι κοινωνικές ευθύνες, οι πολιτικοί ρόλοι, οι οικογενειακές σχέσεις. Κατά συνέπεια, το περιεχόμενο της εκπαίδευσής τους πρέπει να συνδέεται με τις συγκεκριμένες εμπειρίες, να τις αξιοποιεί και να τις πιστοποιεί με επάρκεια και κύρος.

Οι τρεις παραπάνω παράμετροι καθορίζουν τους στόχους που βασίζονται, ταυτοχρόνως, σε ορισμένες προϋποθέσεις που χαρακτηρίζουν την Πολιτισμική και Αισθητική Αγωγή. Ως εκ τούτου, επιδιώκεται:

- να σεβόμαστε και να υπολογίζουμε ιδιαιτερότητα του/της κάθε εκπαιδευομένου/ης
- να λαμβάνεται υπ' όψιν η πολιτισμική του/της αφετηρία
- να μην περιορίζεται ο/η εκπαιδευόμενος/η στη δική του μικρο-κουλτούρα, αλλά να γνωρίσει και να εκτιμήσει και άλλες μορφές τέχνης και έκφρασης που προέρχονται από διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες.

- Τέλος, απαραίτητη προϋπόθεση της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής είναι, μέσα από την εκπλήρωση των συγκεκριμένων στόχων, να ενθαρρυνθεί η δημιουργικότητα, αλλά και η σωματική, συναισθηματική και πνευματική ενεργοποίηση των εκπαιδευομένων.

Γενικοί Στόχοι

Στο πλαίσιο αυτό, οι γενικοί στόχοι της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής για τα Σ.Δ.Ε. είναι οι εξής:

- Η διαμόρφωση εικαστικά εγγράμματων προσωπικοτήτων. Με τον τρόπο αυτό οι εκπαιδευόμενοι/ες καθίστανται ικανοί/ες να διαχειρίζονται την εικόνα ως ένα αλφάβητο με τους δικούς του κώδικες που έχουν απαρχές στην ιστορία και την παράδοση, ταυτόχρονα όμως αναφέρονται στη σύγχρονη εποχή των εικόνων που ζούμε. Ο κοινωνικά δραστήριος σύγχρονος πολίτης είναι ο εικαστικά εγγράμματος, εκείνος δηλαδή που έχει τη δυνατότητα να διαχειρίζεται τις εικόνες και την οπτική πληροφορία ως γλώσσα και είναι ικανός να αποκωδικοποιεί τα μηνύματα που μεταδίδουν.
- Η απόκτηση ή ανάκτηση της εμπιστοσύνης στην Παιδεία και τη Γνώση, μέσω της επανένταξης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η Πολιτισμική και Αισθητική Αγωγή προσδίδει μία ακαδημαϊκή προοπτική, η οποία δύναται να οδηγήσει τους/τις εκπαιδευόμενους/ες ακόμη και σε συνέχιση των σπουδών τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.
- Η απόκτηση επαγγελματικών προσόντων και δεξιοτήτων. Οι εκπαιδευόμενοι/ες των Σ.Δ.Ε. είναι κυρίως άτομα 18 ετών και άνω, που δεν έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση. Η συγκεκριμένη κατηγορία, λόγω υπο-εκπαίδευσης, δεν διαθέτει τα απαιτούμενα από την αγορά εργασίας προσόντα και τις ανάλογες δεξιότητες και οδηγείται, κατά συνέπεια, σε κοινωνικό αποκλεισμό. Κύριος σκοπός του Σ.Δ.Ε. είναι η επανένταξη των εκπαιδευομένων στην αγορά εργασίας και στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Ειδικότερα, η Πολιτισμική και Αισθητική Αγωγή μπορεί να οδηγήσει και σε νέες επαγγελματικές ειδικότητες που έχουν άλλοτε άμεση και άλλοτε έμμεση σχέση με τις τέχνες (σύγχρονες τεχνολογίες, λαϊκή χειροτεχνία, σχέδιο-design, διαφήμιση, διακόσμηση, έντυπα, πολύτεχνες εκδηλώσεις, πολυμέσα κ.τ.λ.) και να συμβάλει με τον τρόπο αυτόν στην καταπολέμηση της ανεργίας. Επίσης, μέσω της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής είναι δυνατόν οι εκπαιδευόμενοι/ες να αποκτήσουν νέες

επαγγελματικές δεξιότητες και να βελτιώσουν τις υπάρχουσες ικανότητες και τα ταλέντα τους.

- Η δημιουργική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου. Χάρης στην Πολιτισμική και Αισθητική Αγωγή, αναμένεται οι εκπαιδευόμενοι/ες στα Σ.Δ.Ε. να αποκτήσουν την άνεση να εκφράζονται δημιουργικά. Ο στόχος αυτός αποτελεί ταυτοχρόνως μία διέξοδο στις πιέσεις-εντάσεις, τα άγχη και τους προβληματισμούς των εκπαιδευομένων, ούτως ώστε να αποφεύγονται οι ροπές προς «εύκολες» λύσεις όπως, η βία, τα ναρκωτικά, ο αλκοολισμός, η απομόνωση κ.ά. Δίνοντας διέξοδο, λοιπόν, στην έκφραση μέσω της τέχνης παρακινούμε τον/την εκπαιδευόμενο/η, να αξιοποιήσει τον ελεύθερο χρόνο του/της δημιουργικά, ευχάριστα και εποικοδομητικά.
- Η εξοικείωση με τις έννοιες και τις συνδηλώσεις του «πολιτισμού» και της «κουλτούρας». Ειδικότερα μέσα από την επαφή με οικείες μορφές τέχνης οι εκπαιδευόμενοι/ες καθίστανται ικανοί/ες να κατανοήσουν το πολυσύνθετο φαινόμενο του πολιτισμού.
- Η ανάπτυξη των δεξιοτήτων και του χειρισμού ποικίλων εκφραστικών μέσων (εργαλείων, υλικών, τεχνοτροπιών, σώματος, φωνής, συναισθημάτων, ήχων, ρυθμών κ.τ.λ.).
- Η ενίσχυση της ικανότητας της δημιουργίας, ανάγνωσης, κατανόησης και κριτικής του έργου τέχνης και του κώδικά του.
- Η προσέγγιση της τέχνης από τον/την εκπαιδευόμενο/η μέσα από την πράξη, τη χειρονομία, την αφή, την παρατήρηση και τη διερεύνηση, τις λειτουργίες δηλαδή που συνδέουν νου-ψυχή-σώμα.
- Η προσωπική και κοινωνική ανάπτυξη του/της εκπαιδευομένου/ης και η καλλιέργεια της ικανότητάς του για έκφραση και επικοινωνία όχι μόνο με τη γλώσσα (προφορικός-γραπτός λόγος), αλλά και με τα συμβολικά συστήματα των τεχνών (ήχος, κίνηση, μίμηση κ.ά.).
- Η δημιουργία δικτύων επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ σχολείου, μουσείου, καλλιτεχνικών εργαστηρίων, αιθουσών τέχνης, παραστάσεων και συναυλιών, μνημείων και άλλων χώρων με πολιτιστικό ενδιαφέρον (από μία βιτρίνα μέχρι ένα βιβλιοπωλείο, ένα συνεδριακό κέντρο, ένα πάρκο, κ.τ.λ.), με τρόπο ώστε η τέχνη να διαποτίζει τον χώρο του σχολείου και να αποτελεί μέρος του πολιτιστικού γίγνεσθαι και της κοινωνικής ζωής. Η κινητοποίηση αυτή οδηγεί στην οργάνωση από τους/τις ίδιους/ες τους/τις εκπαιδευόμενους/ες δραστηριοτήτων τέχνης μέσα από μία διαθεματική προσέγγιση:

ομάδες εικαστικών, ομάδες θεάτρου, ομάδες μουσικής, ομάδες φωτογραφίας, ομάδες περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, οι οποίες αντλούν το υλικό τους από τομείς όπως Ιστορία, Γλώσσα, Εικαστικά, Μουσική, Φωτογραφία, Περιβάλλον, Πολυμέσα, Θέατρο κ.ά.

- Η εκτίμηση της καλλιτεχνικής κληρονομιάς και της σύγχρονης καλλιτεχνικής δημιουργίας, καθώς και η κατανόηση της εξελικτικής διάστασης της τέχνης και του πολιτισμού.
- Η αντιμετώπιση της τέχνης ως πανανθρώπινης γλώσσας-μέσου έκφρασης και επικοινωνίας που καταλύει τα στενά όρια του σχολείου. Μέσα από την τέχνη καλείται ο/η εκπαιδευόμενος/η να επικοινωνήσει όχι μόνο με το άμεσο, αλλά και με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, προκειμένου να ανταλλάξει πληροφορίες, γνώσεις και εμπειρίες (καλλιτεχνική κοινότητα, άτομα με κοινά ενδιαφέροντα, εκπαιδευόμενοι άλλων Σ.Δ.Ε. - δημιουργία Δικτύου Επικοινωνίας Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας κ.τ.λ.).

Προκειμένου να επιτευχθούν οι παραπάνω στόχοι, οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει, κατά τον σχεδιασμό των δραστηριοτήτων του Γραμματισμού, να κινούνται στους ακόλουθους άξονες:

- Δημιουργία οπτικών μορφών και παραστατικών έργων τέχνης (σχεδιασμός, παραγωγή ή αναπαραγωγή).
- Ευαισθητοποίηση στην πρόσληψη και ερμηνεία των έργων τέχνης.
- Γνωριμία και επαφή με την τέχνη και την πολιτιστική κληρονομιά.
- Συνέργειες με την τοπική κοινότητα όπου βρίσκεται το Σ.Δ.Ε.

Ειδικότεροι Στόχοι

Οι ειδικότεροι στόχοι της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής αφορούν στην ανάπτυξη μιας σειράς δεξιοτήτων:

- Να αισθανθούν οι εκπαιδευόμενοι/ες ότι τα θέματα της τέχνης τους είναι οικεία και γνωστά, άρα δεν αφορούν μόνο τους ειδικούς, τους ιστορικούς ή τους καλλιτέχνες.
- Να ασκήσουν την ικανότητά τους να παρατηρούν, να περιγράφουν και να αναλύουν τις μορφές, τα θέματα και τις τεχνικές της κλασικής, σύγχρονης και λαϊκής τέχνης.
- Να μπορούν να αποκωδικοποιούν εικόνες, ήχους και δράσεις οποιασδήποτε προέλευσης: διαφημίσεις, εκπομπές, βίντεο-κλιπς, κινηματογραφικές ταινίες, αφίσες, εξώφυλλα κ.τ.λ.

- Να δημιουργήσουν κριτήρια για το αισθητικά αποδεκτό και το αντίθετό του στα αντικείμενα και στο δομημένο περιβάλλον. Τα κριτήρια αυτά θα βοηθήσουν τους/τις εκπαιδευομένους/ες να διαμορφώσουν αντίστοιχες συμπεριφορές και επιλογές στη ζωή τους.
- Να μεταφέρουν και να προσαρμόζουν την εμπειρία και τη γνώση από τα έργα τέχνης στην παραγωγή δικών τους έργων και την προσωπική τους δημιουργική ερμηνεία.
- Να συνειδητοποιήσουν τις δυνατότητες έκφρασης που προκύπτουν μέσα από τον πειραματισμό με διαφορετικά υλικά, τεχνικές και μέσα.
- Να αντιληφθούν ότι οι τέχνες και οι εφαρμογές τους σχετίζονται με πολλά επαγγέλματα και εκφάνσεις του κοινωνικού βίου.
- Να κατανοήσουν τη σύνδεση της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής με τους άλλους Γραμματισμούς, έτσι ώστε να διαμορφώσουν μία ολιστική αντίληψη των γνωστικών πεδίων.
- Να βιώσουν την τέχνη, την αισθητική και τον πολιτισμό ως αδιάσπαστο μέρος της καθημερινής τους ζωής.
- Να συνειδητοποιήσουν την αμφίδρομη σχέση θεωρίας και πράξης.
- Να αντιληφθούν την αλληλεπίδραση ατόμου-ομάδας τόσο στο επίπεδο της κοινωνικής διάστασης της τέχνης όσο και στο επίπεδο της καθημερινής τριβής τους μέσω ομαδοσυνεργατικών μεθόδων διδασκαλίας.
- Να μπορούν να ενεργοποιούν διαδικασίες πολιτιστικού τουρισμού στις περιοχές που διαμένουν, συμβάλλοντας στην αναβάθμιση των τουριστικών υπηρεσιών αλλά και στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.
- Να αξιοποιήσουν και να αναδείξουν ποικίλες επαγγελματικές δεξιότητες που είναι σχετικές με την τέχνη και την αισθητική (π.χ. μαραγκοί, οικοδόμοι, αισθητικοί, κομμωτές, μουσικοί, κεραμοποιοί, γυψαδόροι, μαρμαράδες, αρτοποιοί, ζαχαροπλάστες, σεφ, κ.τ.λ.)
- Να παρατηρήσουν, να καταγράψουν και να αξιοποιήσουν τον εσωτερικό και τον εξωτερικό χώρο.

Το περιεχόμενο της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής στα Σ.Δ.Ε.

Το περιεχόμενο της διδακτικής ύλης του Γραμματισμού «Πολιτισμική και Αισθητική Αγωγή» σχετίζεται με την ενθάρρυνση της ελεύθερης έκφρασης και της δημιουργικότητας των εκπαιδευομένων, ενώ ταυτοχρόνως να καθορίζει το γενικότερο πλαίσιο, μέσα στο οποίο θα κινηθούν οι εκπαιδευτικοί.

Η Πολιτισμική και Αισθητική Αγωγή φιλοδοξεί να οδηγήσει τους/τις εκπαιδευομένους/ες μακριά από την πολιτιστική περιθωριοποίηση. Επιδιώκει, δηλαδή, οι εκπαιδευόμενοι/ες στην καθημερινότητά τους να αντιλαμβάνονται το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον μέσα από μια βιωματική πολιτισμική ματιά, όπως, για παράδειγμα, να έχουν τη δυνατότητα να εξερευνήσουν ένα βιβλιοπωλείο, να επισκεφθούν ένα παραδοσιακό ή σύγχρονο οίκημα ή χώρο λατρείας, να περιηγηθούν σε έναν χώρο τέχνης (μνημείο, μουσείο ή οτιδήποτε παρουσιάζει πολιτιστικό ενδιαφέρον). Να μπορούν, επιπλέον, να απολαμβάνουν ένα έργο τέχνης, να αναγνωρίζουν ένα είδος μουσικής ή να βιώνουν ένα θεατρικό δρώμενο που δεν τους είναι οικείο και να «διαβάσουν» την πόλη, τους ανθρώπους και τον πολιτισμό της.

Οι δραστηριότητες της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής προτρέπουν τους/τις εκπαιδευομένους/ες να διαβάσουν βιβλία, να γράψουν κείμενα, να συνδυάσουν κείμενα με εικόνα, εικόνες με ήχους, κίνηση με μουσική, να συμπληρώσουν αποσπάσματα βιβλίων με τη δική τους εκδοχή, να ακούσουν μουσική, να ακούσουν μελοποιημένη ποίηση, να συνδυάσουν μουσική με ποίηση, να συνδυάσουν μουσική με εικόνα. Να δουν, να σχολιάσουν και να φανταστούν κινηματογραφικά έργα, να δραματοποιήσουν κείμενα, να αντλήσουν εικόνες από τη μουσική, να σχεδιάσουν προσόψεις κτιρίων, να βιντεοσκοπήσουν καταστάσεις ζωής, να τραβήξουν φωτογραφίες, να αναζητήσουν φωτογραφίες ως ντοκουμέντα, να δημιουργήσουν κολάζ φωτογραφιών. Να γνωρίσουν, να αναλύσουν και να συγκρίνουν έργα τέχνης.

Στη συνέχεια, και μετά την πρότασή μας που αφορά στην εναρκτήρια συνάντηση του Γραμματισμού, θα παρουσιαστεί το περιεχόμενο του κάθε επιμέρους γνωστικού αντικείμενου. Ο εκπαιδευτικός, ανάλογα με την ειδικότητα και τα ενδιαφέροντά του, έχει την ευχέρεια να επιλέξει ένα ή να συνδυάσει τα αντικείμενα αυτά. Προτείνεται η διδασκαλία να είναι όσο το δυνατόν πιο συνδυαστική και συνθετική, προκειμένου να καλύπτει τις ανάγκες όλων των καλλιτεχνικών ειδικοτήτων.

Ιδέες για την εναρκτήρια συνάντηση

Σκοπός της ενότητας αυτής είναι να αναγνωρίσει ο/η εκπαιδευτικός τις δυσκολίες που ενδέχεται να αντιμετωπίσει, όταν έρχεται για πρώτη φορά σε επαφή με τους/τις εκπαιδευομένους/ες, καθώς και να εξοικειωθεί με τις εκπαιδευτικές τεχνικές που μπορεί να αξιοποιήσει.

Οι ενήλικοι/ες εκπαιδευόμενοι/ες μεταφέρουν ένα ευρύ φάσμα εμπειριών, παγιωμένων πεποιθήσεων, αξιών, καθώς και ένα βαρύ φορτίο με εμπόδια, άγχος, χαμηλή αυτοεκτίμηση, ανασφάλεια, μηχανισμούς άμυνας και παραίτησης.¹³ Τις περισσότερες φορές, όταν ο/η εκπαιδευτικός εισέρχεται για πρώτη φορά σε μία αίθουσα διδασκαλίας ενηλίκων, δέχεται καταγισμό πειστικών ερωτήσεων, με τις οποίες οι εκπαιδευόμενοι/ες εκφράζουν τις ανησυχίες και τις ενστάσεις τους για ζητήματα σχετικά με το πρόγραμμα, τον Γραμματισμό, το επίπεδο δυσκολίας, τη σχέση τους με την τέχνη και τις αντιλήψεις τους περί πολιτισμού, τις προσωπικές τους αντιξοότητες κ.τ.λ.

Αντιμέτωπος/η με το σύνθετο αυτό πλέγμα, ο/η εκπαιδευτικός οφείλει να κατευνάσει τα πνεύματα, να δημιουργήσει ατμόσφαιρα ομαδικότητας, εμπιστοσύνης και συνεργασίας και να κεντρίσει το ενδιαφέρον των εκπαιδευομένων για τον Γραμματισμό της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής. Ως εκ τούτου, πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στον σχεδιασμό της πρώτης εκπαιδευτικής συνάντησης.

Στόχοι της εναρκτήριας συνάντησης

Μία εναρκτήρια συνάντηση θεωρείται επιτυχής και αποδοτική, εφ' όσον έχει εκπληρώσει τους ακόλουθους στόχους:

1. Γνωριμία και διαμόρφωση κλίματος συνεργασίας: Δεν χρειάζεται να επισημάνουμε εδώ πόσο απαραίτητο είναι να γνωρίσει ο/η εκπαιδευτικός την ομάδα των εκπαιδευομένων με την οποία θα συνεργαστεί για μία ολόκληρη σχολική χρονιά. Αντιστοίχως, οι εκπαιδευόμενοι/ες πρέπει να γνωριστούν και μεταξύ τους, να νιώσουν άνετα, να διαπιστώσουν κοινά σημεία (στόχους, προσδοκίες, αλλά και προβλήματα), προκειμένου

¹³ Α. Κόκκος, (επιμ. - χ.χ.), τόμος Ι, 91-94.

να συγκροτηθεί μία ομάδα που θα συνυπάρξει, θα αλληλεπιδράσει και θα συνεργαστεί δημιουργικά.

2. Εισαγωγή στον Γραμματισμό: Μετά την ολοκλήρωση της εναρκτήριας συνάντησης οι εκπαιδευόμενοι/ες θα πρέπει να έχουν κατανοήσει το αντικείμενο, το αδρό περιεχόμενο και τη διδακτική μεθοδολογία του κύκλου της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής που θα διδαχθούν κατά τη δεδομένη σχολική χρονιά.
3. Διευκρινίσεις επί πρακτικών ζητημάτων: Θα πρέπει να αποσαφηνιστούν όλες οι πρακτικές παράμετροι που ενδεχομένως αφορούν στο πρόγραμμα, το ωράριο, τους τρόπους εξέτασης και αξιολόγησης, τις συναντήσεις ή τις μετακινήσεις εκτός σχολείου κ.τ.λ.
4. Προσδιορισμός του τρόπου συνεργασίας: Ο/η εκπαιδευτικός από κοινού με τους/τις εκπαιδευομένους/ες πρέπει να προσδιορίσουν το κανονιστικό πλαίσιο, εντός του οποίου θα συνεργαστούν κατά τη διάρκεια της χρονιάς.

Προτεινόμενα στάδια της εναρκτήριας συνάντησης

Τις περισσότερες φορές αφιερώνονται στην εναρκτήρια συνάντηση μόλις λίγα λεπτά της ώρας: ο/η εκπαιδευτικός αυτοπαρουσιάζεται εν συντομία, προβαίνει σε μία γρήγορη ενημέρωση για τον Γραμματισμό, απαντά σε διάσπαρτες ερωτήσεις και... αρχίζει το μάθημα! Ορισμένοι/ες εκπαιδευτικοί ζητούν από τους/τις εκπαιδευόμενους/ες να αυτοσυστηθούν, «λέγοντας δυο λόγια» για τον εαυτό τους. Η πρακτική αυτή άλλοτε καταλήγει σε ατελείωτους μονολόγους, άλλοτε σε μονολεκτικές αυτοαναφορές και άλλοτε σε διάλογο μεταξύ του/της εκπαιδευτικού και κάποιου/ας εκπαιδευομένου/ης. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις το προσδοκώμενο κλίμα δεν επιτυγχάνεται, καθώς οι εκπαιδευόμενοι/ες εκφράζονται ως μεμονωμένα άτομα και, αντί να συνδεθούν, περιχαράκωνονται και απομονώνονται.

Κατά τη δική μας πρόταση, για μία αποτελεσματική εναρκτήρια συνάντηση θα πρέπει να αξιοποιηθεί όλος ο διαθέσιμος χρόνος (τουλάχιστον μία ή και περισσότερες διδακτικές ώρες), τον οποίον ο/η εκπαιδευτικός θα κληθεί να οργανώσει συστηματικά, προκειμένου να καλύψει ικανοποιητικά τα παρακάτω στάδια:

1. Αυτοπαρουσίαση

Ο/η εκπαιδευτικός προβαίνει σε μία σύντομη παρουσίαση του βιογραφικού του, πάντα σε συνάρτηση με το διδασκόμενο αντικείμενο. Δεν επιτρέπεται να περιαιτολογήσει, ούτε να μακρηγορήσει, υπερβαίνοντας τα τρία λεπτά. Έπειτα εξηγεί ότι είναι σημαντικό να γνωρίσει τα μέλη της ομάδας με την οποία θα συνεργαστεί. Στην περίπτωση που οι εκπαιδευόμενοι/ες κατακλύσουν με ερωτήσεις τον/την εκπαιδευτικό, εκείνος/η θα πρέπει να τους/τις συγκρατήσει και να υποσχεθεί ότι θα απαντήσει πιο οργανωμένα αργότερα.

2. Αλληλοπαρουσιάσεις

- Τώρα ο/η εκπαιδευτικός θα απευθυνθεί στην ολομέλεια και θα ζητήσει να σχηματιστούν τυχαία ζεύγη (όπως είναι οι εκπαιδευόμενοι/ες καθισμένοι/ες στα έδρανα ή τα θρανία της αίθουσας διδασκαλίας).
- Αφού οι εκπαιδευόμενοι/ες διαιρεθούν σε δυάδες, θα τους δοθούν πέντε λεπτά για να συνομιλήσουν, παίρνοντας «συνέντευξη» ο ένας/η μία στον άλλον/στην άλλη, και να σημειώσουν ο καθένας και η καθεμιά τα σημαντικότερα προσωπικά στοιχεία του/της συναδέλφου: ονοματεπώνυμο, οικογενειακή κατάσταση, σπουδές ή άλλη κατάρτιση, επαγγελματικές εμπειρίες, σχέση με τις τέχνες και τον πολιτισμό, επαγγελματικές και προσωπικές επιδιώξεις, ιδιαίτερα ενδιαφέροντα.
- Κατόπιν, το κάθε μέλος παρουσιάζει για δύο λεπτά το άλλο στην ολομέλεια.
- Κατά τη διάρκεια των αλληλοπαρουσιάσεων ο/η εκπαιδευτικός συμμετέχει θετικά και ενεργά: επεμβαίνει με διευκρινιστικές ερωτήσεις και σχόλια, επιδιώκει να αναδείξει τα σημεία εκείνα τα οποία συνδέουν τους/τις εκπαιδευόμενους/ες με το αντικείμενο και τη φιλοσοφία του Γραμματισμού, κάνει έμμεσες αναφορές σε ενδεχόμενες δυσκολίες και εν γένει επιδεικνύει ζωνρό ενδιαφέρον για τη σύσταση της ομάδας του.¹⁴

Η τεχνική των αλληλοπαρουσιάσεων καλλιεργεί κλίμα επικοινωνίας, αλληλοεκτίμησης και συναδελφικότητας. Δεν αποσκοπεί μόνο στη γνωριμία και παρουσίαση

¹⁴ Παραλλαγές της εφαρμογής για την περίπτωση που ο αριθμός των εκπαιδευομένων είναι μονός: Σχηματίζονται δυάδες και μία τριάδα. Παραλλαγές της εφαρμογής για την περίπτωση που οι εκπαιδευόμενοι/ες ήδη γνωρίζονται μεταξύ τους: Μπορούμε να μειώσουμε ή να εξαλείψουμε τον χρόνο των «συνεντεύξεων» και να δώσουμε έμφαση στις αλληλοπαρουσιάσεις με στόχο να διαπιστώσουμε πόσο καλά γνωρίζονται μεταξύ τους οι εκπαιδευόμενοι/ες.

διαφορετικών προσωπικοτήτων, αλλά στην ουσιαστική επαφή αλληλοσυμπληρούμενων μελών ενός κοινού οργανισμού. Επιπλέον, παρέχει στον/στην εκπαιδευτικό πολύτιμες πληροφορίες σχετικά με το έμψυχο υλικό με το οποίο πρόκειται να συνεργαστεί: εκφράζονται οι προσδοκίες και οι ανάγκες των εκπαιδευομένων, διερευνώνται τα εμπόδια, διαπιστώνονται οι στάσεις και οι διαθέσεις τους, προσδιορίζεται το επίπεδο των γνώσεων, των ικανοτήτων και των εμπειριών που διαθέτουν, καθίστανται αντιληπτές οι ελλείψεις. Όλες οι παραπάνω πληροφορίες συντελούν στην προσαρμογή του περιεχομένου του Γραμματισμού στις δυνατότητες των εκπαιδευομένων, προκειμένου να ανταποκρίνεται καλύτερα στις ανάγκες τους.

3. Γνωριμία με τον Γραμματισμό

Πρόκειται για μία ουσιαστική εισαγωγή στον Γραμματισμό, η οποία αποτελείται από τρία μέρη: το στάδιο προετοιμασίας, το στάδιο εισαγωγής και το στάδιο των διευκρινίσεων.

3.1. Στάδιο Προετοιμασίας: Στο πρώτο μέρος, οι εκπαιδευόμενοι/ες θα κληθούν να ανασύρουν γνώσεις, εμπειρίες και απόψεις σχετικά με το αντικείμενο του Γραμματισμού. Ο/η εκπαιδευτικός θα μπορέσει να νιώσει τον παλμό της ομάδας του και να διαπιστώσει το επίπεδο των γνώσεων και της καλλιέργειάς της σχετικά με τη θεματολογία του Γραμματισμού. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με πολλούς τρόπους:

- Οι εκπαιδευόμενοι/ες απαντούν σε ερωτηματολόγιο που αφορά στις θεμελιώδεις αρχές της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής, καθώς και στη σχέση τους με τις τέχνες. Τα ερωτηματολόγια αυτά μπορούν να μοιραστούν σε αντίτυπα και να γίνουν αντικείμενα ομαδικής επεξεργασίας. Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν ανά ομάδα και θα συζητηθούν από την ολομέλεια.
- Οι εκπαιδευόμενοι/ες επεξεργάζονται ένα συγκεκριμένο ζήτημα. Στην περίπτωση αυτή, θα ζητηθεί από τις ομάδες των εκπαιδευομένων να σχολιάσουν ένα ολιγοσέλιδο κείμενο, ένα έργο τέχνης, έναν προβληματισμό, ένα ρητό, μία φωτογραφία, ένα βίντεο.

- Οι εκπαιδευόμενοι/ες εκπονούν μία άσκηση. Εδώ προσφέρεται η ευκαιρία στον/στην εκπαιδευτικό να αντιληφθεί ποιο είναι το επίπεδο της ομάδας του/της.¹⁵
- Κάθε εκπαιδευόμενος καλείται να περιγράψει μία σημαντική εμπειρία του σε σχέση με το αντικείμενο του Γραμματισμού στην ομάδα του. Η κάθε ομάδα επιλέγει την πιο ενδιαφέρουσα εμπειρία και την καταθέτει στην ολομέλεια.

3.2. Στάδιο Εισαγωγής: Στο δεύτερο μέρος, ο εκπαιδευτικός θα ταξινομήσει τα παραπάνω στοιχεία, πραγματοποιώντας μία σφαιρική εισαγωγή στην Πολιτισμική και Αισθητική Αγωγή. Πρότασή μας είναι να αποφύγει τη στερεότυπη διάλεξη και να επιχειρήσει να δημιουργήσει μία καλαίσθητη ηλεκτρονική παρουσίαση, η οποία να περιέχει, εκτός από τα βασικά σημεία, τους θεματικούς άξονες και τις κατευθύνσεις, και πλούσιο εποπτικό υλικό. Η προβολή εποπτικού υλικού που αφορά στις τέχνες δεν είναι διακοσμητική, ούτε διαφημιστική. Τουναντίον, αποτελεί την πρώτη ύλη της εργασίας που θα επακολουθήσει. Για τον λόγο αυτόν, συστήνουμε στον/στην εκπαιδευτικό να καταρτίσει από νωρίς τη δική του/της ψηφιακή συλλογή από ήχους, εικόνες και βίντεο.

3.3. Στάδιο Διευκρινίσεων: Στη φάση αυτή ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να επιστρέψει στις καταγιριστικές ερωτήσεις των εκπαιδευομένων που ενδεχομένως έχουν μείνει αναπάντητες. Ωστόσο, η διαδικασία των διευκρινίσεων και των απαντήσεων όσων ζητημάτων δεν αποσαφηνίστηκαν κατά τα προηγούμενα στάδια και πάλι θα πρέπει να διεξαχθεί με μεθοδικό και οργανωμένο τρόπο. Προτείνεται και εδώ να καταρτιστούν ερωτηματολόγια και να διανεμηθούν στις ομάδες προς επεξεργασία. Στα ερωτηματολόγια αυτά θα εκφραστούν τα ερωτήματα, οι ανησυχίες, οι προβληματισμοί, οι φόβοι, αλλά και οι προσδοκίες των εκπαιδευομένων. Παραθέτουμε ορισμένα παραδείγματα ερωτήσεων, αλλά ενθαρρύνουμε τους/τις συναδέλφους εκπαιδευτικούς να αναπτύξουν τα δικά τους ερωτηματολόγια:

- Τι θα προσδοκούσατε από τον Γραμματισμό της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής; Τι πιστεύετε ότι μπορεί να σας προσφέρει σε προσωπικό, επιστημονικό και επαγγελματικό επίπεδο;

¹⁵ Βλ. το σχετικό παράδειγμα για τη Διδασκαλία Θεωρητικών Ενοτήτων στις σ. 106-109.

- Ποιες είναι οι κυριότερες δυσκολίες που αντιμετωπίσατε ως σήμερα κατά τη θητεία σας στο Σ.Δ.Ε.;
- Ποιες είναι οι γενικές σας απόψεις σχετικά με την ύλη που διανύετε; Ποια είναι τα σημεία που θεωρείτε ενδιαφέροντα και χρήσιμα;
- Ποιες προτάσεις για τη βελτίωση της μαθησιακής διαδικασίας θα είχατε να κάνετε; Με ποιους τρόπους μπορώ εγώ να σας υποστηρίξω;

4. Τρόποι συνεργασίας - Το εκπαιδευτικό συμβόλαιο

Πρόκειται για μία διαδομένη τεχνική που αποσκοπεί στην εις βάθος γνωριμία των εκπαιδευομένων και τον προσδιορισμό του κανονιστικού πλαισίου λειτουργίας και συνεργασίας της τάξης. Στην πραγματικότητα, εκπαιδευόμενοι/ες και εκπαιδευτικός θα κληθούν να θεσπίσουν τους όρους ενός συμβολαίου συνεργασίας και να τους συνυπογράψουν. Η τεχνική διαρκεί περίπου 20'. Ο/Η εκπαιδευτικός, αφού ζητήσει να χωριστούν οι εκπαιδευόμενοι/ες σε ομάδες 4-6 ατόμων, τους/τις καλεί μέσα σε δέκα λεπτά να διατυπώσουν και να ιεραρχήσουν τους τρόπους της μεταξύ τους συνεργασίας. Το αποτέλεσμα της εργασίας της κάθε ομάδας καταγράφεται σε έναν κατάλογο, ο οποίος παρουσιάζεται μέσω κάποιου/ας εκπροσώπου στην ολομέλεια. Οι «όροι» μπορεί να αναφέρονται σε προϋποθέσεις συνεργασίας, τόσο ανάμεσα στους/στις εκπαιδευομένους/ες, όσο και ανάμεσα στον/στην εκπαιδευτικό και τους/τις εκπαιδευομένους/ες, όπως:

- Όλες οι απόψεις πρέπει να εκφράζονται και να είναι σεβαστές
- Να εξασφαλίζεται η συμμετοχή όλων σε κάθε δραστηριότητα
- Να τηρείται το ωράριο προσέλευσης και αποχώρησης, τόσο από τους/τις εκπαιδευομένους/ες, όσο και από τον/την εκπαιδευτικό
- Να κλείνουν τα κινητά κατά τη διάρκεια του μαθήματος
- Να μην παραλείπουμε τα μαθήματα
- Να μη διακόπτουμε και να μην μονοπωλούμε εγωιστικά τον λόγο
- Να φέρνουμε μαζί το υλικό που επεξεργαζόμαστε στην τάξη
- Να παραδίδονται εντός των προθεσμιών οι εργασίες και οι ασκήσεις
- Να αποφεύγουμε την κολακεία κ.ά.

Οι «όροι» αυτοί, αφού παρουσιαστούν, συζητηθούν και εμπλουτιστούν, συγκεντρώνονται σε έναν ενιαίο κατάλογο, είτε σε χαρτί του μέτρου, είτε σε πίνακα, ο οποίος αναρτάται σε εμφανές σημείο μέσα στην αίθουσα διδασκαλίας. Κάποιος/α καλλιγράφος από τους/τις εκπαιδευόμενους/ες θα μπορούσε να αναλάβει να τον καθαρογράψει ή κάποιος/α εξοικειωμένος με τη δημιουργία ψηφιακών εντύπων θα μπορούσε να προθυμοποιηθεί να τον εκτυπώσει σε μεγάλων διαστάσεων χαρτόνι. Στον κατάλογο αυτό μπορούμε να ανατρέχουμε κάθε φορά που κάποιος όρος του συμβολαίου αθετείται.

Εικόνα 4: Σ.Δ.Ε. Φυλακών Κορνδαλλού, 2006-2007

A) Εικαστικά

Περιεχόμενο

- Ζωγραφικά μορφολογικά στοιχεία: σημείο, γραμμή, επίπεδο, σχήμα, κίνηση, υφή, φως, χώρος, κατεύθυνση, διεύθυνση, χρώμα κ.ά.
- Γλυπτικά (πλαστικά) μορφολογικά στοιχεία: αναγλυφικότητα, χώρος, υλικά, όγκος.
- Μορφολογικά στοιχεία που σχετίζονται με εικαστικές μορφές μετά το 1950: εγκαταστάσεις, περφόρμανς, πολυμεσικές εφαρμογές.
- Διάρθρωση, σύνθεση και δομή του έργου: η διαδικασία από την ιδέα ως τον σχηματισμό των στοιχείων ενός έργου.
- Εννοιολογικά στοιχεία: οι έννοιες που σχηματίζουν το νόημα των εικόνων (σύμβολα, μηνύματα, οπτικοί κώδικες κ.ά.).
- Ιστορικά στοιχεία: εξοικείωση με τον πολιτισμό, την αισθητική, τις καλλιτεχνικές δημιουργίες και τους εκπροσώπους διαφορετικών ιστορικών περιόδων.

Τα υλικά, τα μέσα, οι τεχνικές και οι δυνατότητές τους

- **Υλικά:** σύγχρονα και παραδοσιακά υλικά (μολύβια, νεροχρώματα, πλαστικά, κάρβουνα, λάδια, πέτρα, ξύλο, χαρτί, πηλός, ψηφίδες, νήμα, κομμάτια υφασμάτων, σπάγκοι, κορδέλες).
- **Ευτελή αντικείμενα** από τον περιβάλλοντα χώρο (κουτιά, μπουκάλια, φελλοί, κλαδιά, καπάκια, κουκουνάρες, άμμος, χώμα, πευκοβελόνες, κοχύλια, πέτρες, βότσαλα, κ.τ.λ.).
- **Μέσα-Εργαλεία:** ψαλίδια, πινέλα, μπλοκ, χαρτιά (του μέτρου, χαρτόνια, λευκά και χρωματιστά κ.ά.) διάφορες επιφάνειες, ειδικά σύνεργα.
- **Πολυμεσικές συσκευές:** φωτογραφική μηχανή, βίντεο, υπολογιστής, σαρωτής, φωτοτυπικό μηχάνημα κ.ά.
- **Τεχνικές:** σχέδιο, ζωγραφική, κολάζ, πηλοπλαστική, κεραμική, ψηφιδωτό, φωτογραφία, σκάνερ, κατασκευές ανάγλυφες και τρισδιάστατες (κούκλες, μακέτες, παιχνίδια, διακοσμητικά αντικείμενα, κοσμήματα), χαλκογραφία, τύπωμα, μικτές τεχνικές (τύπωμα και ζωγραφική, τύπωμα και κολάζ), διαδικασίες στη φύση, πολυμεσικές εφαρμογές.

- **Διαδικασίες:** οι ίδιες οι διαδικασίες (περίπατος, μαγείρεμα, συνάντηση) συνιστούν εικαστικό μέσο, όταν έχουν ως άξονα την παρατήρηση και την ενεργοποίηση εικαστικών και οπτικών ερεθισμάτων.

Οι δυνατότητες αυτών των μέσων (υλικών είτε διαδικασίας) θα χρησιμοποιούνται ανάλογα με την αρχική ιδέα. Θα δοθεί έμφαση στο γεγονός ότι δεν υπάρχει μία ιεραρχία στα υλικά που καθιστά ορισμένα από αυτά περισσότερο σημαντικά από τα άλλα. Όλα τα υλικά αλλά και οι διαδικασίες έχουν τη σημασία τους αρκεί να αξιοποιούν και να ολοκληρώνουν την αρχική ιδέα.

Το παιδαγωγικό υλικό

Πολυμεσικές παρουσιάσεις (όπως power points), φωτογραφίες και αφίσες (από περιοδικά, εφημερίδες ή από οποιοδήποτε έντυπο), βίντεο, ανάτυπα από έργα τέχνης, μνημεία κ.τ.λ., κείμενα (λογοτεχνία, ποίηση), μουσική και επισκέψεις σε μουσεία, βιβλιοθήκες και χώρους πολιτιστικού ενδιαφέροντος.

Μεθοδολογία (αγναντεύω/κοιτώ/εστιάζω)

Η βασική αρχή της προτεινόμενης διαδικασίας στο Σ.Δ.Ε. σχετίζεται με την άποψη που ήδη αναφέρθηκε νωρίτερα, ότι η τέχνη στον 21^ο αιώνα και η εκπαιδευτική διαδικασία αντίστοιχα εδράζεται στην πεποίθηση ότι η εμπειρία και όχι το καλλιτεχνικό παράγωγο είναι εκείνο που ενεργοποιεί την καλλιτεχνική πράξη. Το σημαντικό στην τέχνη μετά τον Marcel Duchamps ως καλλιτέχνη και τον Dewey ως θεωρητικό έχει μετατοπιστεί από το αντικείμενο στον θεατή (και συνακολούθως στον εκπαιδευόμενο). Ο Duchamps υποστήριξε ότι «ανακάλυψα τα ready-mades για να αποθαρρύνω την αισθητική. Οι καλλιτέχνες του Neo-Dada είδαν τα ready-mades και ανακάλυψαν αισθητική ομορφιά σε αυτά. Τους πέταξα κατάμουτρα τη θήκη για τα μπουκάλια και το ουρητήριο και τους προκάλεσα να σχολιάσουν τις αισθητικές τους αξίες».¹⁶

Για τον Dewey το «ερέθισμα δεν είναι ένα αντικείμενο που αντιλαμβανόμαστε αλλά το αντικείμενο σχετίζεται με το πώς ανταποκρινόμαστε σε αυτό και δεν καθορίζεται μέχρι

¹⁶ W. Campfield, (1996), 79.

να εκδηλωθεί ο τρόπος με τον οποίον ανταποκρινόμαστε σε αυτό».¹⁷ Οι απόψεις των Duchamps και Dewey, αν και εκφράστηκαν στην δεκαετία του 1920 και 1930, εξακολουθούν να έχουν ισχύ, καθώς το ίδιο το αντικείμενο της σύγχρονης τέχνης, ειδικά με την ανάπτυξη των ψηφιακών τεχνολογιών, έχει αλλάξει κατεύθυνση και προορισμό. Αποτελεί περισσότερο σημείο/αφορμή συναντήσεων και λιγότερο μετρήσιμο πεδίο ή όγκο πλαστικών αξιών. Ο 20^{ός} αιώνας διαχώρισε την αισθητική εμπειρία από το αισθητικό αντικείμενο και αυτό είναι μια πολιτιστική πραγματικότητα που κάθε εκπαιδευτική διαδικασία της σύγχρονης εποχής θα πρέπει να εφαρμόζει.

Ειδικά για τα Σ.Δ.Ε. μια τέτοια προσέγγιση αποκτά ιδιαίτερο ρόλο. Οι εκπαιδευόμενοι/ες του Σ.Δ.Ε. είναι ενήλικοι/ες με εμπειρίες και βιώματα από την κοινωνική τους ζωή που τους επιτρέπουν να κατανοούν (έστω και με λανθάνοντα τρόπο) τη σημασία της συμμετοχικότητας στην εκπαιδευτική διαδικασία και στην καλλιτεχνική εμπειρία. Για έναν/μία ενήλικο/η η τέχνη και η καλλιτεχνική εκπαίδευση πρέπει να είναι αφορμές για να τον/την εξοικειώσουν με τον τρόπο με τον οποίο θα συνδέσει την καλλιτεχνική πρακτική με την πραγματική ζωή.

Ένας/μία εκπαιδευόμενος/η σε Σ.Δ.Ε. Φυλακών ή σε πολυπολιτισμικό Σ.Δ.Ε., όπως αυτό των Σαπών, θα μπορούσε μέσω αυτής της διαδικασίας να κατανοήσει το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο που τον/ην περιβάλλει και να υπερβεί την περιθωριοποίηση που του/της έχει επιβληθεί από τις κοινωνικές και άλλες συνθήκες. Αυτή η προσέγγιση δεν θα καταργήσει τη διαδικασία της αισθητικής κατανόησης των αντικειμένων αλλά θα τη θέσει στο πλαίσιο της κοινωνικοποίησης του/της καλλιτέχνη.

Η έως τώρα καθιερωμένη διδακτική μεθοδολογία είναι αυτή της «εις βάθος» προσέγγισης.¹⁸ Πρόκειται για μία μέθοδο που διερευνά υλικά και τεχνικές σε βάθος και αναπτύσσεται εξελικτικά σε επιμέρους στάδια. Η «εις βάθος» προσέγγιση βασίζεται στους άξονες «Δημιουργώντας – Παρατηρώντας την Τέχνη» και λαμβάνει υπ' όψιν ως θεμελιώδη συστατικά στοιχεία: α) τον/την εκπαιδευόμενο/η, β) τον χώρο (τόπο-τοπίο) και γ) τον χρόνο (ευελιξία στον χρόνο), μέσα σε ένα αλληλεπιδραστικό περιβάλλον μάθησης, όπου ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού είναι καθοριστικός.

¹⁷ J. Dewey, (1958), 336.

¹⁸ Έ. Τρίμη (1996), 137-151, Έ. Τρίμη Ε. & Κ. Μαναβόπουλος (2001), Τόμος Α', Ε. Trimis & Α. Savva (2004), 20-34.

Η μεθοδολογία¹⁹ που αντιπροτείνεται εκκινεί από τον πραγματικό κοινωνικό χώρο και εδράζεται στο τρίπτυχο:

αγναντεύω/κοιτώ/ εστιάζω

Κάθε ενότητα αναπτύσσεται σε τρία στάδια ως εξής:

Αγναντεύω

Οι εκπαιδευόμενοι/ες εισέρχονται σε ένα πεδίο ενδιαφέροντος και το βιώνουν με τον ίδιο τρόπο που βιώνεται ένα τοπίο όταν το βλέπει κανείς από μακριά. Συναισθάνονται το όλον του ερεθίσματος και της εντύπωσης που αυτό προξενεί.

Κοιτώ

Οι εκπαιδευόμενοι/ες πλησιάζουν περιοχές του πεδίου. Δεν επισημαίνουν λεπτομέρειες αλλά το προσεγγίζουν, προσπαθώντας να μη χάσουν την αίσθηση του όλου που τους δημιουργήθηκε στην πρώτη φάση του «Αγναντεύω».

Εστιάζω

Έχοντας τόσο την αίσθηση του όλου (αγναντεύω) όσο και την αίσθηση της μερικής πραγματικότητας (κοιτάζω), οι εκπαιδευόμενοι/ες εστιάζουν στα σημεία του δικού τους προσωπικού ενδιαφέροντος. Απομονώνουν από το συνολικό εκείνο το οποίο τους/τις ενδιαφέρει περισσότερο, το μεταφέρουν από το πεδίο ενδιαφέροντος (που είναι πάντοτε ένας εξωτερικός χώρος) στον εσωτερικό χώρο της τάξης και το επεξεργάζονται με τον/την εκπαιδευτικό.

¹⁹ Η μεθοδολογία παρουσιάστηκε στο International Visual Sociology Association που πραγματοποιήθηκε στο Goldsmith's University, Λονδίνο (8 έως 10 Ιουλίου 2013).

Η διαδικασία έχει μια κύρια προϋπόθεση: τον επιμερισμό της σχολικής χρονιάς σε δύο περιόδους. Κατά την πρώτη περίοδο αναπτύσσεται η άσκηση σε «Τεχνικές και μεθόδους εικαστικής έκφρασης» και κατά τη δεύτερη οι «Ενότητες εικαστικής διερεύνησης».

Τεχνικές και μέθοδοι εικαστικής έκφρασης

Η πρώτη αυτή περίοδος εκτείνεται σε δεκατρία εισαγωγικά μαθήματα. Κατά τη διάρκεια αυτών των μαθημάτων οι εκπαιδευόμενοι/ες εργάζονται πάνω στην εκμάθηση βασικών τεχνικών σχεδίου, ζωγραφικής, ηλεκτρονικής επεξεργασίας εικόνας. Τα τρία αυτά θεωρούνται απαραίτητα και εφικτά από τεχνικής άποψης. Επιπλέον αυτών των τριών μπορεί να διδαχθεί και οιαδήποτε άλλη τεχνική εικαστικής εφαρμογής υπάρχει διαθέσιμη ως υποδομή (όπως κεραμική αν υπάρχει διαθέσιμος φούρνος ή κόσμημα αν υπάρχει αντίστοιχη υποδομή). Οι τεχνικές και μέθοδοι εικαστικής έκφρασης συνοδεύονται με εκτενείς παρουσιάσεις διαφανειών, επισκέψεις σε σχετικές ιστοσελίδες, καθώς και σε μουσεία της περιοχής.

Ενότητες εικαστικής διερεύνησης

Στη δεύτερη περίοδο διδάσκονται στην τάξη έως τρεις ενότητες εικαστικής διερεύνησης. Κατά περίπτωση και ανάλογα με την δυναμική του Σ.Δ.Ε., θα μπορούσε μία από τις παρακάτω να αναπτυχθεί σε ολόκληρο τον χρόνο. Οι ενότητες αυτές είναι:

1. Κοινωνία
2. Τοπίο
3. Ιστορία

Η διαδικασία κάθε ενότητας αναπτύσσεται στα παρακάτω στάδια:

Πορεία

Στην εναρκτήρια συνάντηση κάθε ενότητας οι εκπαιδευόμενοι/ες πραγματοποιούν μία βιωματική πορεία σε μια τοποθεσία αντίστοιχου ενδιαφέροντος. Οι ενότητες αυτές καθορίζουν και το πεδίο ενδιαφέροντος: λόγου χάρη, για την ενότητα «κοινωνία» το πεδίο ενδιαφέροντος θα μπορούσε να είναι η ίδια η πόλη όπου κατοικούν οι εκπαιδευόμενοι/ες. Για την ενότητα τοπίο μια τοποθεσία στο ύπαιθρο ενώ για την ιστορία μία θέση ιστορικού ενδιαφέροντος. Εδώ θα πρέπει να επισημανθεί ότι καλό είναι να μην επιλέγονται τοπία ιδιαίτερης ομορφιάς ή περιοχές της πόλης γνωστές και καταγεγραμμένες ή κάποιος αρχαιολογικό χώρος από τους πλέον επισκέψιμους. Σημεία που έχουν ήδη καταγραφεί αποδυναμώνουν συνήθως την ένταση της πρώτης βιωματικής προβολής και την ιδιαιτερότητα της ατομικής παρατήρησης. Για παράδειγμα, αντί για την Ακρόπολη σε μια τέτοια διαδικασία θα μπορούσε να επιλεγεί η Ακαδημία Πλάτωνος ή το Λύκειο του Αριστοτέλη ή η ακρόπολη του Γλα στη Βοιωτία. Αντί για το Σύνταγμα, το Παγκράτι ή η Νίκαια και αντί για τον Όλυμπο, μία πεδινή περιοχή της Θεσσαλίας. Σε μέρη που δεν έχουν καταγράψει ως «ωραία» ή «ενδιαφέροντα» ενεργοποιούνται περισσότερο οι προβολές του/της εκπαιδευόμενου/ης.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο της διαδικασίας είναι να μην παρέχονται στους/στις εκπαιδευόμενους/ες πραγματολογικές πληροφορίες για την τοποθεσία και κυρίως να μην ξεναγούνται συμβατικά στον χώρο. Οι εκπαιδευόμενοι/ες αφήνονται να βιώσουν τον χώρο και να κινηθούν στο τρίπτυχο «αγναντεύω/κοιτώ/εστιάζω». Οι πραγματολογικές πληροφορίες έπονται στο τέλος της διαδικασίας.

Προς το τέλος της Πορείας, συγκεντρώνονται όλοι σε ένα σημείο, όπου ο καθένας/καθεμία αναφέρεται στο τι βίωσε. Τότε ο/η εκπαιδευτικός έχοντας φτάσει πλέον η διαδικασία στο στάδιο του «εστιάζει» παραθέτει πραγματολογικά στοιχεία. Έτσι μία θέση συνδέεται με ένα μύθο, η γωνία ενός δρόμου με ένα ιστορικό γεγονός ή μια ανθρώπινη δραστηριότητα. Αν υπάρχει η δυνατότητα της κατασκήνωσης, έστω για μία διανυκτέρευση, αυτό θα ενδυναμώσει ακόμη περισσότερο την εμπειρία του ερευνητικού πεδίου.

Η πορεία μπορεί να αποκτήσει διαστάσεις διαθεματικότητας. Είναι δυνατόν να συνδυαστεί η επίσκεψη σε ένα ρέμα με σεμινάριο βιολογίας αναφορικά με τη βιοποικιλότητα των ρεμάτων και πώς αυτή καθορίζει την καθαρότητα του νερού, ή μία εισαγωγή στην αστρονομία σε μια διανυκτέρευση στη φύση, με την παρατήρηση του ουρανού.

Επεξεργασία από τους/τις εκπαιδευόμενους/ες

Ο/η κάθε εκπαιδευόμενος/η επεξεργάζεται μόνος/η του/της με βάση τα όσα έχει διδαχθεί στα προκαταρκτικά μαθήματα, τις εμπειρίες και τις καταγραφές του/της. Ταξινομεί το φωτογραφικό υλικό και τα αντικείμενα που έχει συλλέξει, γράφει για τις εμπειρίες του/της, μοντάρει τις κινούμενες εικόνες.

Εργασία στην αίθουσα

Η τάξη συγκεντρώνεται στο ΣΔΕ και ο/η κάθε εκπαιδευόμενος/η παρουσιάζει το υλικό που έχει συλλέξει κατά την διάρκεια της πορείας και τον τρόπο, με τον οποίον το έχει ταξινομήσει. Τα έργα και οι εντυπώσεις σχολιάζονται από τους/τις υπόλοιπους/ες εκπαιδευόμενους/ες και τον/την εκπαιδευτικό. Τα τελικά έργα θα πραγματοποιηθούν με τις τεχνικές που ενδιαφέρουν τον/ην κάθε εκπαιδευόμενο.

Συνοπτικά:

ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΣΕ ΣΧΟΛΕΙΑ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΕΥΚΑΙΡΙΑΣ			
1^{ος} Κύκλος: Τεχνικές και μέθοδοι εικαστικής έκφρασης	13 εβδομάδες	Τεχνικές σχεδίου, ζωγραφικής, ηλεκτρονικής επεξεργασίας εικόνας και οιασδήποτε άλλης τεχνική εικαστικής εφαρμογής υπάρχει διαθέσιμη ως υποδομή (κεραμική, κόσμημα, χύτευση κ.τ.λ.)	
αγναντεύω/κοιτώ/ εστιάζω			
2^{ος} Κύκλος: Ενότητες εικαστικής διερεύνησης	13 εβδομάδες (4 εβδομάδες η κάθε ενότητα)	Κοινωνία	Πορεία
			Επεξεργασία από τους/τις εκπαιδευόμενους/ες
		Τοπία	Εργασία στην αίθουσα
			Πορεία
			Επεξεργασία από τους/τις εκπαιδευόμενους/ες

			Εργασία στην αίθουσα
		Ιστορία	Πορεία
			Επεξεργασία από τους/τις εκπαιδευόμενους/ες
			Εργασία στην αίθουσα
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ/ΕΚΘΕΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ			

Με τη μέθοδο **αγναντεύω/κοιτώ/εστιάζω** οι εκπαιδευόμενοι/ες στα Σ.Δ.Ε. μαθαίνουν τεχνικές καλλιτεχνικής έκφρασης, ταυτόχρονα όμως δημιουργούν γέφυρες επικοινωνιακών διαδικασιών με το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο.

Η Βιβλιοθήκη του/της Εκπαιδευτικού της Εικαστικής Αγωγής

- Avgerinou, M. & Ericson J. (1997). "A review of the concept of visual literacy", *British Journal of Educational Technology*, 28(4): 280-291.
- Cole, A. (1993). *Ανακαλύπτω την τέχνη*. Αθήνα: Χρώμα.
- Gardner, H. (1994). *The Arts and Human Development: A Psychological Study of the Artistic Process*. New York: John Wiley & Sons.
- Gombrich, E. H. (1989). *Ιστορία της τέχνης*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Goodnow, J. (1988). *Τα παιδιά σχεδιάζουν*. Αθήνα: Π. Κουτσομπός.
- Kuenzli, R. E. & Naumann F. M. (επιμέλεια - 1995) *Marcel Duchamp: Artist of the Century* Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Milner, M. (1998). *Όταν δεν μπορείς να ζωγραφίσεις*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Orie, M. Z. (1995). *Ανακαλύπτω την Τέχνη: Γλυπτική*. Αθήνα: Δελιθανάσης.
- Trimis, E. & Savva A. (2004). "The In-Depth Studio Approach: Incorporating an Art Museum Program". *Art Education*. 57(6): 20-34.
- Welton, J. (1994). *Ανακαλύπτω την τέχνη: Η γλώσσα της ζωγραφικής*. Αθήνα: Δελιθανάσης.
- Αλέξιας Γ. (2010). *Κοινωνιολογία του Σώματος*, Αθήνα: Πεδίο.
- Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. (1999^α). *Λαϊκή παράδοση και παιδί*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. (1999^β). *Λαϊκή παράδοση και σχολείο*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Δαϊκόπουλος Γ., Ζιώγας Γ. (2010). *Φύση/όρια/υλικά*, Πρακτικά του τριήμερου Σεμιναρίου, Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μελίτης, Τμήμα Εικαστικών και

- Εφαρμοσμένων Τεχνών (Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας) Φλώρινα: Κ.Ε.Π. Μελίτης.
- Ζιώγας Γ., Παναγιωτόπουλος Ν., Πετσίνη Π. (2009). *Global Landscapes/Παγκόσμια Τοπία*. Συλλογικός τόμος για την Εικαστική Πορεία, Αθήνα: Αιγόκερως
- Παπαδοπούλου, Μ. (2004). *Παίζοντας τέχνη με παιδιά: Το πρόγραμμα της Έλλης Τρίμη για παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Σάββα, Α. & Τρίμη Έ. (2005). «Η προσέγγιση εκθεμάτων μέσα από εικαστικές δραστηριότητες παιδιών προσχολικής ηλικίας στο Αρχαιολογικό Μουσείο Λευκωσίας», *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 39: 115-132
- Τρίμη, Έ. (1996). «Ένα Εξελικτικό Εικαστικό Πρόγραμμα για την Προσχολική Αγωγή βασισμένο στις αρχές της ‘Ολιστικής’ και της ‘Εις Βάθος Προσέγγισης’», *Ερευνώντας τον Κόσμο του Παιδιού*, 2: 137-151.
- Τρίμη, Έ. & Μαναβόπουλος Κ. (2001). «Προωθώντας τις δημιουργικές ικανότητες των παιδιών μέσα από ένα εικαστικό πρόγραμμα με φαινομενικά άχρηστο υλικό» στο: Ε. Κούρτη (επιμ.). *Η έρευνα στην προσχολική εκπαιδευτική διδακτική μεθοδολογία*. Τόμος Α΄: Διδακτική Μεθοδολογία, Αθήνα: Τυπωθήτω, 551-589.
- Τρίμη, Έ. (2001). «Ανακυκλώνοντας μέσα από την τέχνη». *Εικαστική Παιδεία*. 17: 150-160.
- Τρίμη, Έ. (2004^α). «Διδακτική της Τέχνης στη Σχολή Καλών Τεχνών Α.Π.Θ.». *Εικαστική Παιδεία*. 20: 104-108.
- Τσιάρα-Κοζάκου, Ό. (1988). *Εισαγωγή στην εικαστική γλώσσα*. Αθήνα: Gutenberg.
- Χαραμής, Π. (2004). «Τέχνη και Λαϊκή Κουλτούρα στο Πολυπολιτισμικό Σχολείο». *Εικαστική Παιδεία*, 20: 35-39.
- Χατζηκαμάρη, Π. (επιμέλεια - 1994). *Το σχολείο - εργαστήριο τέχνης και δημιουργίας*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης-Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.

B) Θέατρο

Μεθοδολογία και Αρχές

Η μεθοδολογία για τη διδασκαλία του Θεάτρου στο πλαίσιο του Γραμματισμού της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής διέπεται από τις αρχές της Εκπαίδευσης Ενηλίκων. Ειδικότερα, θα πρέπει η διδασκαλία του Θεάτρου:

- Να στοχεύει στην **ενεργοποίηση των αισθητικών και καλλιτεχνικών δεξιοτήτων, των ταλέντων** και της **δημιουργικότητας** των εκπαιδευομένων.
- Να επιδιώκει την **έκφραση των συναισθημάτων, της εφευρετικότητας, της φαντασίας** και της **κριτικής σκέψης** των εκπαιδευομένων.
- Να προωθεί τη γόνιμη **συνεργασία** και τη δυναμική **συμμετοχή της ομάδας**. Η γενική παιδαγωγική αρχή της διδασκαλίας του θεάτρου στηρίζεται στην αμφίδρομη επικοινωνία, βάσει της οποίας το κάθε μήνυμα ή αντικείμενο μεταδίδεται από τον/την εκπαιδευτικό προς τον/την εκπαιδευόμενο/η και αντίστροφα, μέσω μιας ενεργητικής διαδικασίας ανατροφοδότησης.
- Να αποσκοπεί στην **καλλιέργεια της ανθρωπιστικής παιδείας** και της **αισθητικής αγωγής**, με απώτατο όραμα την επανασύνδεση του σύγχρονου ανθρώπου με τις αρχές του πολιτισμού και την ποιοτική μετεξέλιξη των ανθρώπινων κοινοτήτων και της ευρύτερης ελληνικής κοινωνίας.
- Να αντιμετωπίζεται ως **συνδυασμός θεωρητικής γνώσης και πρακτικής εμπειρίας**, και μάλιστα με τέτοιο τρόπο, ώστε να συγκοινωνούν, ει δυνατόν, όλα τα διδακτικά πεδία μεταξύ τους, δημιουργώντας ένα ενιαίο σύνολο μιας ζωντανής πολύπλευρης διαδικασίας. Κατά τη διαδικασία αυτή, τόσο ο/η εκπαιδευτικός όσο και ο/η εκπαιδευόμενος/η θα αναλάβουν έναν υπεύθυνο, ενεργητικό και ουσιαστικό ρόλο, διαμορφώνοντας το διδακτικό αντικείμενο και συμβάλλοντας στη συνεχή αξιολόγησή του.
- Να συμβάλει στο **άνοιγμα του σχολείου** προς το αντικείμενο και τη **διασύνδεσή** του με την κοινωνία και το **ζωντανό πολιτιστικό γίγνεσθαι**.
- Να ενθαρρύνει τη **διαπολιτισμική προσέγγιση της τέχνης**, με στόχο την αποδοχή και την ανάδειξη της **διαφορετικότητας** και της **πολυφωνίας**.

Περιεχόμενο

Το περιεχόμενο του Γραμματισμού της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής με έμφαση στο θέατρο, **οφείλει να στηρίζεται σε έναν συνδυασμό θεωρίας και πράξης**. Οι εκπαιδευτικοί των Σ.Δ.Ε. με ειδικότητα τις θεατρικές σπουδές ή τη δραματική τέχνη ενθαρρύνονται να προκρίνουν τη **μικτή προσέγγιση**, συγκεράζοντας στοιχεία από δύο θεματικές ομάδες, μία θεωρητική με ενδεικτικό τίτλο: «Γνωριμία με την τέχνη του θεάτρου» και μία πρακτική με ενδεικτικό τίτλο: «Η εμπειρία του θεάτρου».

Α΄ Θεματική Ενότητα: Γνωριμία με την Τέχνη του Θεάτρου

Στο πλαίσιο της πρώτης Θεματικής Ενότητας, ο/η εκπαιδευτικός καλείται να επιλέξει και να συνδυάσει στοιχεία/κεφάλαια από τις παρακάτω προτεινόμενες υπο-ενότητες:

1. Εισαγωγή στο θέατρο

- Τι είναι θέατρο;
- Τα είδη θεάτρου
- Η συνθετικότητα της θεατρικής τέχνης
- Η θεατρική παράσταση και οι συντελεστές της
- Θεατρική επικοινωνία και κοινό
- Χώρος και χρόνος στο θέατρο
- Θέατρο και πραγματικότητα
- Κοινωνία και θεαματικότητα / θεατρικότητα
- Το θέατρο ως σύνθετο διαπολιτισμικό φαινόμενο
- Το θέατρο ως μέσο αγωγής και παιδείας

2. Στοιχεία ιστορίας του θεάτρου

- Γέννηση του θεάτρου
- Επισκόπηση της ιστορίας του θεάτρου. Επιλογή από τις ευρείες ενότητες: Θέατρο της αρχαιότητας, Ελληνικό θέατρο των νεωτέρων χρόνων, Παγκόσμιο θέατρο, Σύγχρονο θέατρο

3. Δραματολογία

- Το δράμα ως λογοτεχνικό είδος
- Η θεατρική γραφή μέσα στους αιώνες
- Τα είδη του δράματος
- Δραματουργοί και έργα

4. Ηθοποιός και ρόλος

- Ιστορία της υποκριτικής τέχνης
- Σχολές και θεωρίες υποκριτικής
- Η θέση του ηθοποιού στην κοινωνία
- Η τέχνη του ηθοποιού

5. Τέχνες, ιδιότητες και άνθρωποι του θεάτρου

- Ο ρόλος του σκηνοθέτη
- Ιστορία της σκηνοθεσίας
- Θέατρο και άλλες μορφές τέχνης
- Θέατρο και νέες τεχνολογίες
- Σκηνογραφία: Ο σκηνικός κόσμος
- Ενδυματολογία: Το θεατρικό κοστούμι και τα στοιχεία θεατρικής αμφίεσης
- Η παραγωγή της παράστασης
- Μεγάλες μορφές του θεάτρου

6. Ο θεατρικός χώρος

- Ορισμός του θεατρικού χώρου
- Το θεατρικό οίκημα
- Η θεατρική αρχιτεκτονική

7. Πώς βλέπουμε και αναλύουμε μία παράσταση;

- Ο ρόλος του θεατή
- Η θεατρική κριτική
- Η επιστήμη και η έρευνα του θεάτρου
- Εισαγωγή στην Παραστασιολογία: ανάλυση και ερμηνεία της θεατρικής παράστασης

8. Άλλοι σκηνικοί κώδικες

- Όπερα και μουσικό θέατρο (οπερέτα, επιθεώρηση, musical, καμπαρέ)
- Μπαλέτο, σύγχρονος χορός και χοροθέατρο
- Παντομίμα, Κουκλοθέατρο, Performance κ.ά.

Β' Θεματική Ενότητα: *Η Εμπειρία του Θεάτρου*

Παράλληλα προς την πρώτη θεματική ενότητα, το πρόγραμμα της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής με έμφαση στο θέατρο θα πρέπει να συνδυάζει και επιλεγμένες δραστηριότητες από τις ακόλουθες υπο-ενότητες:

1. Δραματική έκφραση

- Γλώσσα του σώματος, σκηνική κίνηση και φωνή: Φυσικές ασκήσεις και παιχνίδια σωματικής ενεργοποίησης, ασκήσεις αυτοσυγκέντρωσης και παρατήρησης, ασκήσεις επικοινωνίας, ασκήσεις ρυθμού.
- Ελεύθερος αυτοσχεδιασμός σε θέμα, σε κατάσταση (από την καθημερινή ζωή, τη φαντασία, την ιστορία κ.ά.).
- Αυτοσχεδιασμός με ερέθισμα γραπτό κείμενο (αφηγηματικό, δραματικό ή και μη λογοτεχνικό), καθώς και άλλες μορφές τέχνης (τραγούδι, ζωγραφική κ.τ.λ.).
- Εκφορά λόγου, ορθοφωνία, παραγωγή ήχου, μη λεκτική έκφραση.

2. Σύνθεση ρόλου και σκηνής

- Αυτοσχεδιασμός, άσκηση της παρατηρητικότητας, ανάλυση συμπεριφοράς
- Μελέτη και ανάλυση ρόλων με ερεθίσματα γραπτό κείμενο, βιογραφίες, πορτραίτα, φωτογραφίες, δημοσιεύματα εφημερίδων
- Στερεότυπα είδη σκηνικής ερμηνείας, «στυλιζάρισμα»: Commedia dell'Arte, θέατρο της Ανατολής κ.ά.
- Αρχές της θεατρικής έκφρασης, ανάπτυξη του ρόλου, σύγκρουση, σκηνικά δεδομένα

3. Δραματοποίηση και Δημιουργική Γραφή

- Η εξελικτική πορεία της δραματοποίησης από την επεξεργασία πρωτογενούς υλικού έως τη μετατροπή του σε δραματικό κείμενο και θεατρικό δρώμενο.
- Εργασία πάνω στα στοιχεία της δομής ενός δραματικού κειμένου.
- Εργασία πάνω στη δραματουργική επεξεργασία και τη διασκευή ενός προϋπάρχοντος κειμένου.
- Εξωκειμενικοί επικοινωνιακοί κώδικες και ενσωμάτωσή τους στο δραματουργικό υλικό.
- Λειτουργία εργαστηρίου δημιουργικής γραφής.

Εικόνα 5: Μουσικοκινητική δράση βασισμένη στη μέθοδο Dalcroze, Ερευνητικό Πρόγραμμα « *Créer par le corps - créer par le rythme. Une démarche artistique pour la pédagogie*», Πανεπιστήμιο Κρήτης / Institut de Rythmique Jaques-Dalcroze, Βρυξέλλες 2010.

4. Το εικαστικό και ηχητικό σύμπαν του θεάτρου

- Σκηνικά: σύλληψη, σχεδιασμός, κατασκευή
- Κοστούμια: ντύνοντας τους ρόλους
- Μάσκες: κατασκευή και ασκήσεις
- Σκηνικά αντικείμενα
- Η τέχνη των φωτισμών
- Ηχητική και μουσική διάσταση της θεατρικής παράστασης

- Κινησιολογία και χορογραφία

Εικόνα 6: Εργαστήριο κατασκευής μάσκας. Σ.Δ.Ε. Χανίων 2007-2008

5. Οργάνωση Σκηνικών Δράσεων – Παράσταση

- Γνωριμία με τη θεατρική παραγωγή
- Ρεπερτόριο: Επιλογή θεατρικού έργου ή πρωτότυπη δημιουργία υλικού προς παράσταση
- Λόγος και κίνηση
- Διανομή ρόλων
- Στήσιμο, δοκιμές, προετοιμασία
- Δημιουργία υλικού ενημέρωσης και προβολής

Υποδομή και Εκπαιδευτικό Υλικό

Χώρος

Σε ιδανικές συνθήκες θα πρέπει να εξασφαλισθεί ελεύθερος χώρος, με **ξύλινο δάπεδο ή μοκέτα**, αφιερωμένος αποκλειστικά στις εργασίες της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής με έμφαση στο θέατρο.

Ωστόσο, είναι γνωστό ότι οι εκπαιδευτικές συναντήσεις διεξάγονται τις περισσότερες φορές μέσα στη σχολική τάξη. Αν οι αντικειμενικές συνθήκες περιορίζουν χωροταξικά τον εκπαιδευτικό στην τυπική αίθουσα διδασκαλίας, προτείνεται να μεριμνήσει

για την προμήθεια υλικού που θα διευκολύνει τη διαμόρφωση του χώρου. Πιο συγκεκριμένα, συνιστώνται τα ακόλουθα:

Στοιχεία Διαμόρφωσης Χώρου

- Μοκέτα φορητή (σε ουδέτερο χρώμα)
- Κουρτίνες
- Υφάσματα
- Καρέκλες
- Τραπέζι
- Μαξιλάρες
- Σεντούκι ή άλλος χώρος αποθήκευσης

Εποπτικά Μέσα

Πρόκειται για τα μέσα που χρησιμοποιεί ο/η εκπαιδευτικός για τη μετάδοση των εκπαιδευτικών μηνυμάτων, με σκοπό να γίνει η διδασκαλία του παραστατική. Τα μέσα αυτά κινητοποιούν τις αισθήσεις, οι οποίες συμβάλλουν στην αβίαστη λειτουργία των διανοητικών διεργασιών της αντιληπτικότητας, της κατανόησης και της αφομοίωσης. Ορισμένα από τα εποπτικά μέσα που τίθενται στη διάθεση των εκπαιδευτικών, αλλά και των εκπαιδευομένων είναι:

- Πίνακες: κιμωλίας / λευκός / χαρτοπίνακας / ανακοινώσεων / διαδραστικός
- Παραστάσεις: Αφίσες, σχέδια, φωτογραφίες
- Προβολέας διαφανειών / δεδομένων ηλεκτρονικού υπολογιστή
- Ηλεκτρονικός υπολογιστής
- Οθόνη
- Ηχεία
- Εγκατάσταση ήχου / C.D. player / C.D. recorder
- Εγκατάσταση βίντεο
- Τρίποδες και προβολείς φωτισμού / χρωματιστές ζελατίνες
- Κάμερες, φορητές και σταθερές

Η Δισκοθήκη του Θεάτρου

Προτείνεται ο/η εκπαιδευτικός να επιλέξει μία σειρά από C.D. με επιλεγμένα μουσικά ακούσματα, κατάλληλα για τη διεξαγωγή θεατρικών δραστηριοτήτων:

- Μουσικές του κόσμου
- Απαλή μουσική χαλάρωσης
- Εμβατήρια
- Χορευτική, ρυθμική μουσική
- Παιδικά τραγούδια
- Μουσική καρναβαλιού
- Έντεχνη –η λεγόμενη «κλασική»– μουσική (αργή και γρήγορη)
- Τραγούδια με αφηγηματικό χαρακτήρα

Υλικό

Το Σεντούκι του Θεάτρου

Τα παρακάτω αντικείμενα είναι πολύ χρήσιμα για τη διεξαγωγή θεατρικών δραστηριοτήτων. Πρόκειται για καθημερινά, φθηνά ή πολυκαιρισμένα είδη που βρίσκονται, συχνά σε αχρηστία, στα σπίτια όλων μας. Συνίσταται στους/στις εκπαιδευτικούς να παρακινήσουν τους/τις εκπαιδευομένους/ες να συγκεντρώσουν από κοινού το υλικό για το Σεντούκι του Θεάτρου.

- Βαλίτσες
- Εφημερίδες, περιοδικά
- Καλάθια
- Καπέλα
- Κοντάρια, σκουπόξυλα
- Κορδέλες
- Ψεύτικα κοσμήματα
- Κούκλες, ρούχα για κούκλες
- Μαντήλια
- Μαξιλάρια

- Μαγκαδόροι
- Μάσκες
- Απλά μουσικά όργανα (κυρίως πνευστά και κρουστά)
- Μπάλες, τόπια, μπαλάκια
- Μπαστούνια
- Νήματα πλέξης
- Περούκες
- Σακούλες απορριμμάτων
- Σχοινιά
- Τσάντες
- Υφάσματα
- Φαρδιά ενδύματα
- Φωτογραφίες
- Χαρτί του μέτρου
- Χαρτοσακούλες

Το Βαλιτσάκι του Θεατρολόγου

Παράλληλα ο/η εκπαιδευτικός θα πρέπει να φροντίσει να συγκεντρώσει την προσωπική του συλλογή με απαραίτητα αντικείμενα για τις εκπαιδευτικές συναντήσεις και για κάθε θεατρική δράση.

- Δίσκοι μουσικής, ταινίες
- Ταμπουρίνο / ντέφι / τύμπανο
- Καστανιέτες / καμπανάκι / κουδουνάκια ή άλλα μικρά ιδιόφωνα μουσικά όργανα
- Σφυρίχτρα
- Φωτογραφική μηχανή
- Βιντεοκάμερα
- Σετ μακιγιάζ

Εικόνα 7: Χρήσιμα «άχρηστα» υλικά για τις ανάγκες της Θεατρικής Αγωγής.

Παρατηρήσεις και Συμβουλές

1. Σχετικά με την Οργάνωση Θεατρικής Παράστασης

Δεν είναι λίγες οι φορές που εκπαιδευτικοί και εκπαιδευόμενοι/ες επιλέγουν να παρουσιάσουν ενώπιον κοινού την εργασία τους πάνω στο θέατρο, ως κλείσιμο της σχολικής χρονιάς. Ενίοτε εκφράζεται η επιθυμία, τόσο εκ μέρους της διεύθυνσης του Σ.Δ.Ε., όσο και εκ μέρους των εκπαιδευομένων, να ανεβεί μία θεατρική παράσταση, ως επιστέγασμα της θεατρικής εμπειρίας που αποκτήθηκε.

Εν όψει ενός τέτοιου εγχειρήματος, οφείλουμε αρχικά να προτάξουμε τον σκεπτικισμό μας, εφιστώντας την προσοχή των συναδέλφων εκπαιδευτικών στα αυτονόητα: το στήσιμο μιας θεατρικής παράστασης προκύπτει μέσα από μία μακρά και σύνθετη διαδικασία συλλογικής εργασίας και προετοιμασίας, απαιτεί αυστηρό προγραμματισμό και την απaréγκλιτη τήρησή του, πολύ διαθέσιμο χρόνο, συνήθως εκτός ωρολογίου προγράμματος, καθώς και απρόσκοπτη ομαδική συμμετοχή και συνεργασία· επίσης προϋποθέτει τη δυνατότητα να πραγματοποιηθούν κάποιες –έστω και πενιχρές– δαπάνες.

Ως εκ τούτου, θα παρακινούσαμε τους/τις εκπαιδευτικούς να αναζητήσουν εναλλακτικές –και σαφώς πιο πρωτότυπες και εφικτές– επιλογές. Η εργασία και η εμπειρία ολόκληρης της χρονιάς είναι δυνατόν να παρουσιαστεί δημοσίως με τη μορφή μικτών

δρωμένων, δραματικών συνθέσεων, παιχνιδιών, κουίζ, αφιερωμάτων ή άλλων εκδηλώσεων και όχι με την τυπική μορφή μιας πλήρων προδιαγραφών θεατρικής παράστασης.

Για τους παραπάνω λόγους, δεν παραθέτουμε εδώ τα απαιτούμενα για τη διοργάνωση μιας θεατρικής παράστασης στάδια.²⁰ Ωστόσο, επιμένουμε σε ορισμένα σημεία τα οποία πιθανώς θα απασχολήσουν τους/τις εκπαιδευτικούς που θα αναλάβουν την ευθύνη του συντονισμού μιας εκδήλωσης στο τέλος της σχολικής χρονιάς.

- **Ρόλοι και Αφήγηση:** Λόγω του αντιπαιδαγωγικού και ανταγωνιστικού της χαρακτήρα, η συμβατική διανομή ρόλων, ανάλογα με τα εξωτερικά χαρακτηριστικά ή τη μιμητική ικανότητα των ερασιτεχνών «ηθοποιών», καλό θα ήταν να αποφεύγεται. Αντ' αυτής προτείνεται η κατανομή της δράσης σε πολλά πρόσωπα. Επίσης συνιστάται να αποφεύγεται η ανάθεση του ρόλου του Αφηγητή σε ένα πρόσωπο. Αντί των μακροσκελών αφηγήσεων που κουράζουν το κοινό και δεν ανεβάζουν το θερμομέτρο της δράσης, προτείνεται το τραγούδι, η παντομίμα, η χρήση κούκλας / μαριονέτας / φιγούρας, ο χορός, καθώς και η χρήση βίντεο ή προβολών.
- **Δράση:** Θα πρέπει να καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος του δρωμένου. Τα πράγματα δεν χρειάζεται να λέγονται, αλλά να γίνονται.
- **Διάλογος:** Πρέπει να λειτουργεί μόνο ως μέσο προώθησης της δράσης. Ας είναι όσο το δυνατόν πιο περιορισμένος. Αντ' αυτού μπορεί να προτιμηθεί η μη λεκτική δράση, καθώς και η ευφάνταστη αξιοποίηση του χώρου και των σκηνικών μέσων.
- **Σύμβολα και σημαίνοντα αντικείμενα:** Πολύ συχνά ένα συμβολικό στοιχείο δύναται να αντικαταστήσει τον λόγο και να υπογραμμίσει με μεγαλύτερη ένταση τη δράση. Μερικές ιδέες: νήμα, καθρέπτης, ύφασμα, πουλί, ρολόι, λάμπα, οπτικό ή ηχητικό λάιτ-μοτίβ, φλας, φωτιστικό εφέ.
- **Χρήση χώρου:** Παρακινούνται οι εκπαιδευτικοί να σκεφτούν πώς μπορεί να αξιοποιηθεί στο έπακρο ο χώρος στον οποίον θα διεξαχθεί το δρώμενο ή η εκδήλωση που διοργανώνουν. Ακόμη και ο πιο άχαρος και φαινομενικά ακατάλληλος χώρος μπορεί να μεταμορφωθεί σε ένα ποιητικό σύμπαν μέσω της αισθητικής ανάδειξης των χαρακτηριστικών του, της χορογραφίας, των ομαδικών σχηματισμών, των εικαστικών στοιχείων, των έξυπνων κατασκευών, του φωτισμού. Το σημείο αυτό μπορεί να αποτελέσει αφορμή για να απογειωθεί η ευρηματικότητα και η φαντασία των εκπαιδευομένων, αλλά και για να ενεργοποιηθούν οι τεχνικές τους δεξιότητες.

²⁰ Παραπέμπουμε τους/τις εκπαιδευτικούς στο Μπουγιάκος, Π., Μώρου, Α., Παπαδημούλης & Χρ., Φραγκή, Μ. (2006), 72-100 για μία συνοπτική παρουσίαση των βημάτων.

2. Διοργάνωση σχολικών εορτασμών και εκδηλώσεων

Πολύ συχνά καλούνται οι εκπαιδευτικοί του Γραμματισμού της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής να αναλάβουν εξ ολοκλήρου τη διοργάνωση και διεξαγωγή σχολικών εορτών και εκδηλώσεων. Θα συμβουλευάμε τους/τις συναδέλφους να αποφεύγουν να επωμίζονται την ευθύνη αυτή μόνοι/ες τους, αλλά να επιδιώκουν τη συνεργασία και άλλων Γραμματισμών. Επίσης να μη θυσιάζουν τις λιγοστές ώρες κατά τις οποίες διδάσκεται ο Γραμματισμός στην προετοιμασία των εορτών και των εκδηλώσεων.

3. Πολιτιστικές επισκέψεις

Εδώ περιλαμβάνεται η παρακολούθηση θεατρικών παραστάσεων, οι οργανωμένες επισκέψεις και ξεναγήσεις των εκπαιδευομένων σε θέατρα (αρχαία και νεώτερα), μουσεία και χώρους πολιτιστικής αναφοράς. Επίσης περιλαμβάνεται η πρόσκληση και υποδοχή καλλιτεχνών ή ανθρώπων του θεάτρου και της τέχνης στον χώρο του Σ.Δ.Ε.

Και οι δύο επιλογές συμβάλλουν τα μέγιστα στη συστηματικότερη και ουσιωδέστερη επαφή των εκπαιδευομένων με την πολιτιστική ζωή και την καλλιτεχνική παραγωγή, εξ ου και πρέπει να επιδιώκονται. Ωστόσο, αποτελεί εσφαλμένη παιδαγωγική πρακτική η πραγματοποίηση μιας εμβόλιμης στο Πρόγραμμα πολιτιστικής επίσκεψης, χωρίς την απαιτούμενη προετοιμασία και χωρίς περαιτέρω αξιοποίηση. Πιο συγκεκριμένα, οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να προσέξουν τα εξής σημεία:

- **Παρακολούθηση παραστάσεων:** Η επιλογή της κατάλληλης παράστασης προς παρακολούθηση δεν προκύπτει αβασάνιστα, αλλά βασίζεται σε ένα σύνολο κριτηρίων. Πρέπει αρχικά να διευκρινιστεί ότι ο σκοπός της δραστηριότητας αυτής είναι πρωτίστως παιδαγωγικός και δευτερευόντως ψυχαγωγικός. Δεν πρόκειται για βραδινή κοινωνική εξόρμηση, αλλά για ανεκτίμητη παράμετρο της βιωματικής γνωριμίας και εξοικείωσης των εκπαιδευομένων με την τέχνη και το φαινόμενο του θεάτρου. Άποψή μας είναι ότι ο/η εκπαιδευτικός πρέπει να έχει εκ των προτέρων γνώση του σκηνικού θεάματος που θα παρακολουθήσει το Τμήμα του, προκειμένου να έχει διασφαλίσει ότι και από πλευράς αισθητικής ποιότητας, αλλά και περιεχομένου, η παράσταση συνάδει με τους στόχους και τις κατευθύνσεις της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής. Θα θέλαμε να αποτρέψουμε τους/τις εκπαιδευτικούς από την επιλογή παραστάσεων / «έτοιμων

λύσεων» που απευθύνονται μαζικά σε σχολεία, αλλά να τους παρακινήσουμε να προτιμήσουν πιο απαιτητικές καλλιτεχνικές παραγωγές που έχουν διακριθεί είτε σε εθνικό, είτε και σε διεθνές επίπεδο. Επίσης, όπου αυτό είναι δυνατόν, καλό θα είναι να αποφεύγονται οι παραστάσεις στον χώρο του σχολείου, προκειμένου να βιώσουν οι εκπαιδευόμενοι/η την αυθεντική θεατρική εμπειρία, η οποία αρχίζει ήδη από τη μετάβασή μας στον χώρο του θεάτρου. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να σημειωθεί ότι η δραστηριότητα αυτή δεν εξαντλείται στις 2-3 ώρες της επίσκεψής μας στο θέατρο, αλλά απαιτεί πολύ περισσότερο χρόνο: τουλάχιστον μία εκπαιδευτική συνάντηση πριν την εκδήλωση, κατά την οποία ο/η εκπαιδευτικός προετοιμάζει πολύπλευρα το Τμήμα του για το θέαμα που θα παρακολουθήσει και τουλάχιστον μία ακόμη εκπαιδευτική συνάντηση μετά την εκδήλωση, αφιερωμένη στην ελεύθερη συζήτηση, ενδεχομένως και σε ασκήσεις ή εργασίες κριτικής, ερμηνείας και αξιολόγησης.

- **Επισκέψεις σε θέατρα, μουσεία και άλλους χώρους πολιτιστικής αναφοράς:** Αντιστοίχως προς την παρακολούθηση παραστάσεων, και για τον προγραμματισμό μιας επίσκεψης σε χώρους πολιτιστικού ενδιαφέροντος απαιτείται προσεκτικός σχεδιασμός και λεπτομερής προετοιμασία. Τα κριτήρια επιλογής του χώρου επίσκεψης είναι παρεμφερή με όσα ισχύουν για την πρόκριση μιας θεατρικής παράστασης. Ως προς το οργανωτικό μέρος, ο/η εκπαιδευτικός θα πρέπει να έχει προβλέψει τη δυνατότητα ξενάγησης στον χώρο από κάποιον/α ειδικό και ενδεχομένως τη συζήτηση και ανταλλαγή απόψεων με δημιουργούς και καλλιτεχνικούς συντελεστές. Επίσης θα πρέπει να μεριμνήσει ώστε η παρουσία μιας ομάδας επισκεπτών στον χώρο να μην προκαλέσει ενόχληση και αναστάτωση, δίνοντας σαφείς οδηγίες στους/στις εκπαιδευομένους/ες αναφορικά με τη συμπεριφορά τους. Και εδώ είναι απαραίτητη η προετοιμασία στην τάξη που προηγείται της εξόρμησης, καθώς και η αξιοποίηση της εμπειρίας της επίσκεψης που έπεται αυτής, μέσω συζητήσεων, ασκήσεων εμπέδωσης, εργασιών, εκπαιδευτικών παιχνιδιών κ.τ.λ.
- **Πρόσκληση καλλιτεχνών ή άλλων ειδικών στον χώρο του Σ.Δ.Ε.:** Η δραστηριότητα αυτή είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και ωφέλιμη για τους/τις εκπαιδευομένους/ες, με την προϋπόθεση ότι δεν αφήνεται στην τύχη της, αλλά διοργανώνεται βάσει συγκεκριμένων βημάτων από τον/την εκπαιδευτικό και την ομάδα του. Η πρόσκληση ενός/μιας επισκέπτη/ριας στο σχολείο λαμβάνει συνήθως δύο μορφές: α) αυτήν της δημόσιας εκδήλωσης, κατά την οποία ο/η φιλοξενούμενος/η παρουσιάζει το επιστημονικό ή καλλιτεχνικό του/της έργο και μεταφέρει την εμπειρία του/της ενώπιον της ευρύτερης σχολικής κοινότητας και β) αυτήν της παρέμβασης μέσα στην τάξη, την

ώρα του μαθήματος, οπότε προσφέρεται η ευκαιρία για μία πιο ελεύθερη συζήτηση. Και στις δύο περιπτώσεις, ανάλογα με την ωριμότητα των εκπαιδευόμενων και των γνώσεων και εμπειριών τους στο αντικείμενο, μπορούν να διοργανωθούν ομαδικές έρευνες, συνεντεύξεις και άλλες εργασίες, οι οποίες στη συνέχεια θα αποτελέσουν διδακτικό υλικό προς περαιτέρω επεξεργασία, συζήτηση και δημόσια παρουσίαση.²¹

Η Βιβλιοθήκη του/της Εκπαιδευτικού της Θεατρικής Αγωγής

- Barret, G. (1989). *Essai sur la pédagogie en expression dramatique et en éducation*. Outremont, Québec : Recherche en expression.
- Barret, G. (1992). *Pédagogie de l'expression dramatique*. Montréal : Recherche en expression.
- Beauchamp, H. (1998). *Τα παιδιά και το δραματικό παιχνίδι: Εξοικείωση με το θέατρο*. (μτφρ. Ε. Πανίτσκα) Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Bernardi, C.& Cuminetti B. (1998). *L'ora di teatro: Orientamenti europei ed esperienze italiane nelle istituzioni educative*. Milano: Euresis Edizioni.
- Bettelheim, B. (1995). *Η γοητεία των παραμυθιών*. (μτφρ. Ε. Αστερίου). Αθήνα: Γλάρος.
- Bolton, G. M. (1979). *Towards a Theory of Drama in Education*. London: Longman.
- Bolton G. M., Davis D. & Lawrence C. (1986). *Selected Writings of Drama in Education*. London; New York: Longman.
- Bolton, G. M. (1988). *Drama as Education: An Argument for Placing Drama at the Centre of the Curriculum*. Harlow, Essex: Longman.
- Bolton, G. M. (1992). *New Perspectives on Classroom Drama*. London: Simon & Schuster
- Bolton, G. M. (1999). *Acting in Classroom Drama: A Critical Analysis*. Portland, Me.: Calendar Islands Publishers.
- Bolton, G. M. & Davis D. (2010). *Essential Writings*. Stoke-on-Trent, UK ; Sterling, VA: Trentham Books.
- Bowell, P. & Heap Br. (2001). *Planning Process Drama*. London: David Fulton Publishers,
- Caillat, G., Citterio R., Gaspard-Huit D. & Marion C. (1994). *Du théâtre a l'école*. Paris: Hachette.

²¹ Για τις προδιαγραφές και τα στάδια προετοιμασίας της συνέντευξης, βλ. Α. Κόκκος (επιμ. - χ.χ.), τόμος Ι, 252-256.

- Courtney, R. (1989). *Play, Drama & Thought: The Intellectual Background to Dramatic Education*. Toronto: Simon & Pierre.
- Deary, T. (1977). *Teaching Through Theatre - Six Practical Projects*. London; New York: Samuel French.
- Deldime, R. (1996). *Θέατρο για την παιδική και νεανική ηλικία*. (μτφρ. Θ. Γραμματάς). Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Dougill, J. (1991). *Drama Activities for Language Learning*. London: Modern English Publications.
- Heathcote, D. & Bolton G. M. (1995). *Drama for Learning - Dorothy Heathcote's Mantle of the Expert Approach to Education*. Portsmouth, NH: Heinemann.
- Hornbrook, D. (1998). *Education and Dramatic Art*. London: Routledge
- Hornbrook, D. (1998). *On the Subject of Drama*. London: Routledge.
- Kase-Polisini, J. Colby R. Coombs C., Courtney R., Heinig R., Wright L. (επιμ. - 1985). *Creative Drama in a Developmental Context*. Lanham, MD: University Press of America.
- Moget, A. & Iacono L. (1996). *Le jeu de l'école et du théâtre. La contradiction positive*. Versailles : Centre régional de documentation pédagogique de l'académie de Versailles.
- Monod, R. (1983). *Jeux dramatiques et pédagogie*. Paris: ÉDILIG.
- O' Neill, C. (1995). *Drama worlds: A Framework for Process Drama*. Portsmouth: Heinemann.
- Redington, C. (1983). *Can Theatre Teach?: An Historical and Evaluative Analysis of Theatre in Education*. Oxford [Oxfordshire]; New York: Pergamon Press.
- Renoult, N., Renoult B. & Vialaret C. (1986). *S'exprimer par le théâtre*. Paris: Armand Colin/Bourrelrier.
- Renoult, N., Renoult B. & Gaultier P. (1992). *L'enfant et le théâtre*. Paris: Armand Colin.
- Ryngaert, J-P. (1991). *Le jeu dramatique en milieu scolaire : Expression et animation*. Bruxelles : De Boeck-Wesmael.
- Slade, P. (1954). *Child Drama*. London: University of London Press.
- Somers, J (Ed). (1996). *Drama and Theatre in Education: Contemporary Research*. North York, ON, Canada: Captus University Publications
- Vallon, C. (1981). *Pratique du théâtre pour enfants*. Lausanne : Pierre Muriel Favre.
- Warren, B. (επιμ. - 1995). *Creating a Theatre in Your Classroom*. North York, Ont.: Captus University Publications
- Way, B. (1967). *Development through Drama*. London: Longmans.

- Wooland, B. (1999). *Η διδασκαλία του δράματος στο δημοτικό σχολείο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Άλκηστις (1983). *Η δραματοποίηση για παιδιά*. Αθήνα: Άλκηστις.
- Άλκηστις (1984). *Το αυτοσχέδιο θέατρο στο σχολείο*. Αθήνα: Άλκηστις.
- Άλκηστις (1989). *Το βιβλίο της δραματοποίησης*. Αθήνα: Άλκηστις.
- Άλκηστις (1993). *Κουκλοθέατρο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Άλκηστις (2000). *Η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Άλκηστις (2008). *Μαύρη αγελάδα – άσπρη αγελάδα: Δραματική τέχνη στην εκπαίδευση και διαπολιτισμικότητα*, Αθήνα: Τόπος.
- Αυδή, Α. & Χατζηγεωργίου Μ. (2007). *Η τέχνη του δράματος στην εκπαίδευση*, Μεταίχμιο: Αθήνα.
- Αυδή, Α. (επιμ. - 2005). *Σχολικό θέατρο: Καλλιτεχνική δημιουργία και βιωματική μάθηση, πρακτικά Τρίτου Σεμιναρίου Θεατρικής Παιδείας*, Αθήνα: Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση.
- Βουτσινά, Κ. (1990). *Το θεατρικό παιχνίδι στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Δίπτυχο.
- Γιάνναρης, Γ. (1994). *Θεατρική Αγωγή και παιχνίδι*, Αθήνα: Γρηγόρης
- Γκόβας, Ν. (επιμ. - 1999). *Τεχνικές θεάτρου και το διαπολιτισμικό σχολικό περιβάλλον: Υλικό σεμιναρίου*. Αθήνα-Λονδίνο: Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ανατολικής Αττικής.
- Γκόβας, Ν., Κακλαμάνη Φ. (επιμ. - 2000). *Αναζητώντας τη θέση του θεάτρου στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση*. Πρακτικά Διεθνούς Συνδιάσκεψης 2000. Αθήνα: Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση.
- Γκόβας, Ν. (επιμ. - 2001). *Το θέατρο στην εκπαίδευση: Μορφή τέχνης και εργαλείο μάθησης*. Πρακτικά Διεθνούς Συνδιάσκεψης 2001. Αθήνα: Μεταίχμιο / Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση.
- Γκόβας, Ν., Μπινιάρης Γ. Πισάνου Ελ. (επιμ. - 2002). *Δρόμοι προς το αρχαίο δράμα: Υλικό σεμιναρίου*. Αθήνα: Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση.
- Γκόβας, Ν. (επιμ. - 2003^α). *Σώμα Λόγος, Μύθος: Υλικό σεμιναρίου*. Αθήνα: Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση.
- Γκόβας, Ν. (επιμ. - 2003^β). *Το θέατρο στην εκπαίδευση: Χτίζοντας Γέφυρες*, Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γκόβας, Ν. (2003). *Για ένα δημιουργικό, νεανικό θέατρο: Ασκήσεις, παιχνίδια, τεχνικές*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Γκόβας, Ν. (επιμ. – 2004^α). *Το θέατρο και οι παραστατικές τέχνες στην εκπαίδευση: Δημιουργικότητα και Μεταμορφώσεις*. Αθήνα: Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση.
- Γκόβας, Ν. (επιμ. – 2004^β). *Δρόμοι του Κωμικού: Υλικό σεμιναρίου*. Αθήνα: Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση.
- Γραμματάς, Θ. (1996). *Fantasyland: Θέατρο για παιδικό και νεανικό Κοινό*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Γραμματάς, Θ. (1997). *Θεατρική παιδεία και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Γραμματάς Θ. (1998). *Θέατρο και παιδεία*. Αθήνα: Νηρηίδες
- Γραμματάς, Θ. (1999). *Διδακτική του θεάτρου*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Γραμματάς, Θ. (2004). *Το θέατρο στο σχολείο: Μέθοδοι διδασκαλίας και εφαρμογής*. Αθήνα: Ατραπός.
- Γραμματάς Θ. (επιμ. - 2006). *Διασκευές έργων του Σαίξπηρ για παιδιά και νέους: Θέατρο – Λογοτεχνία*. Αθήνα: Σχολή Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου.
- Γραμματάς, Θ., Μουδατσάκης Τ., Τζαμαργιάς Π. & Δερμιτζάκης Χ. (1998). *Στοιχεία θεατρολογίας Α' Ενιαίου Λυκείου*. 2 τόμ.: βιβλίο μαθητή & βιβλίο καθηγητή. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.
- Γραμματάς, Θ. & Τζαμαργιάς Τ. (2004). *Πολιτιστικές εκδηλώσεις στο σχολείο (πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια εκπαίδευση)*. Αθήνα: Ατραπός.
- Δαφιώτη, Α. (2010). *Το θέατρο στην εκπαίδευση: Θεατρικές παραστάσεις και θεατρικό παιχνίδι*. Αθήνα: Διάπλαση.
- Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης* (2002). Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Δρακοπούλου Κ. (επιμ. - 2006). *Θέατρο και διαπολιτισμική αγωγή*. Αθήνα: Δαίδαλος.
- Διώτη, Β. (1997). *Η Θεατρική Αγωγή στην πράξη*. Θεσσαλονίκη: Β. Διώτη.
- Ελληνικό Κέντρο Θεάτρου για το παιδί και τα νιάτα (1991). *Θέατρο για παιδιά: Ένας πρακτικός οδηγός*. Αθήνα.
- Ελληνικό Κέντρο Θεάτρου για το παιδί και τα νιάτα (2002). *Θέατρο για παιδιά 2, Θέατρο και σχολείο*. Αθήνα.
- Κακουδάκη, Τ. & Ξεπαπαδάκου Α. (1998). «Η διδασκαλία του Θεάτρου με τη συμβολή των πολυμέσων», στα Πρακτικά του Συμποσίου / Επιμορφωτικού Σεμιναρίου: *Χρήση Νέων*

- Τεχνολογιών στην Εκπαίδευση. Ερευνητικές Προσεγγίσεις.* Λαγονήσι: Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας, 2^ο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης. 2-4 Οκτωβρίου 1998.
- Καραμήτρου Κ. (2004). *Θέατρο θεωρία και πράξη - θεατρικό παιχνίδι.* Αθήνα: Παπαζήσης.
- Κατσάρας Μ. (2005). *Η δραματική τέχνη στο σχολείο: Το θεατρικό παιχνίδι στην πράξη.* Αθήνα: Παρασκήνιο.
- Κουρετζής, Λ. (1990). *Το θέατρο για παιδιά στην Ελλάδα.* Αθήνα: Καστανιώτης.
- Κουρετζής, Λ. (1991). *Το θεατρικό παιχνίδι.* Αθήνα: Καστανιώτης.
- Μουδατσάκης, Τ. (1994). *Η θεωρία του δράματος στη σχολική πράξη - το θεατρικό παιχνίδι - η δραματοποίηση ως μέθοδος προσέγγισης των αφηγηματικών κειμένων.* Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Μουδατσάκης Τ. (2000). *Η ορθοφωνία στο θέατρο και στην εκπαίδευση: Στοιχεία φωνητικής και μέθοδος αγωγής του λόγου* Αθήνα: Εξάντας.
- Μπακονικόλα-Γεωργοπούλου Χ. (1998-2002). *Θέατρο και σχολείο.* 2 τόμ., Αθήνα: ΓΓΝΓ / ΤΘΣ Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Μπουγιάκος, Π., Μώρου Α., Παπαδημούλης Χρ. & Φραγκή, Μ. (2006). *Θεατρική Αγωγή Ε' και ΣΤ' Δημοτικού.* Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.
- Ξεπαπαδάκου, Α. (1994). «Μάθημα Θεάτρου να καθιερωθεί στα σχολεία». Εφημερίδα *Η Καθημερινή*. 20/7/1994.
- Ξεπαπαδάκου, Α. (1996). «Η μεθόδευση της εισαγωγής του μαθήματος του θεάτρου στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση» στα Πρακτικά της Ημερίδας *Θεατρική τέχνη και παιδεία – προοπτικές της θεατρικής παιδείας στο σχολείο.* Αθήνα: Τμήμα Θεατρικών Σπουδών Πανεπιστημίου Αθηνών και Κέντρο Τέχνης Παιδιού.
- Πανελλήνιο Δίκτυο Εκπαιδευτικών για το θέατρο στην εκπαίδευση. (2002) *Το Θέατρο στην εκπαίδευση: Μορφή τέχνης και εργαλείο μάθησης.* Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Πανελλήνιο Δίκτυο Εκπαιδευτικών για το θέατρο στην εκπαίδευση (2003). *Θέατρο και εκπαίδευση: Χτίζοντας γέφυρες.* Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Πανελλήνιος Επιστημονικός Σύλλογος Θεατρολόγων (2002). *Θεατρολόγοι στα Σχολεία.* Αθήνα: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς.
- Πανελλήνιος Επιστημονικός Σύλλογος Θεατρολόγων (2007). *Τα παιδιά παίζει... θέατρο: Ευρετήριο θεατρικών έργων για παιδιά.* Αθήνα: Ντουντούμη.
- Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών (2007). *Το Θέατρο στην Εκπαίδευση. Θεωρία και Πράξη.* Πρακτικά Επιστημονικών Ημερίδων. Αθήνα: Παπαζήση.

- Παπαδόπουλος, Σ. (2007). *Με τη γλώσσα του θεάτρου. Η διερευνητική δραματοποίηση στη διδασκαλία της Γλώσσας*. Αθήνα: Κέδρος.
- Παπαδόπουλος, Σ. (2010). *Παιδαγωγική του θεάτρου*. Αθήνα: Κοντύλι.
- Παπαθανασίου, Α. & Μπασκλαβάνη Ο. (2001). *Θεατροπαιχνίδια*. Αθήνα: Κέδρος.
- Προπ, Βλ. (1987). *Μορφολογία του παραμυθιού*. (μτφρ. Α. Παρίση). Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Σέξτου, Π. (1998). *Δραματοποίηση, Το βιβλίο του παιδαγωγού-εμμυχωτή: Μέθοδοι, εφαρμογές, ιδέες*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Σέργη, Λ. (1991). *Δραματική έκφραση και αγωγή του παιδιού*. Αθήνα: Gutenberg.
- Τσιάρας Α. (2007). *Η θεατρική αγωγή στο δημοτικό σχολείο. Μία ψυχοκοινωνιολογική προσέγγιση*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία / Θέατρο Τέχνης Κάρολος Κουν (1994). *Το Θέατρο στο Σχολείο*. Αθήνα: Έκδοση των Πανελληνίων Αγώνων Μαθητικού Θεάτρου.
- Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία, Αρσάκεια-Τοσίτσεια Σχολεία (2003). *Η Θεατρική Αγωγή στην υποχρεωτική εκπαίδευση. Πρακτικά Ημερίδας*. Αθήνα: Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία.
- Φραγκή, Μ. (επιμ.). Αφιέρωμα: «Η τέχνη πάει σχολείο». *Λέσχη των εκπαιδευτικών*. 2003. τ. 27: 14-41.
- Φραγκή, Μ. «Θέατρο και Λογοτεχνία στην προσχολική και σχολική ηλικία». *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο* (11): 19-21.
- Χρυσάφη, Μ. (1991). *Το δραματικό παιχνίδι στην προσχολική ηλικία*. Ε.Π.Λ., τομ. 6. Αθήνα: Σμυρνιωτάκης
- Χωρεάνθης, Κ. (1989). «Η συμβατικότητα των σχολικών παραστάσεων», *Διαβάζω*, 214: 23-27.

Γ) Μουσική

Περιεχόμενο

Οι αδρές θεματικές ενότητες που μπορούν να αναπτυχθούν στο πλαίσιο του Γραμματισμού της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής με έμφαση στη μουσική είναι οι ακόλουθες:

1. Εισαγωγή στη μουσική

Εδώ εξετάζονται οι θεμελιώδεις έννοιες και αρχές της μουσικής, καθώς και τα συστατικά της μουσικής τέχνης:

- Παλμός - Ρυθμός
- Τονικό ύψος - Μελωδία
- Δυναμική αγωγή
- Ρυθμική αγωγή
- Ηχόχρωμα
- Μορφή
- Υφή (Συνήχηση - Αρμονία)

2. Τα είδη της μουσικής

Ορισμός έντεχνης, λόγιας, κλασικής, παραδοσιακής, λαϊκής, μοντέρνας μουσικής. Η ενότητα αυτή καλό θα είναι να συνοδεύεται από επιλεγμένα ηχητικά παραδείγματα.

3. Η παγκόσμια μουσική κληρονομιά

- Οι γραφές της μουσικής
- Τα μουσικά είδη γεωγραφικά, διαχρονικά και συγχρονικά
- Οι γλώσσες της μουσικής
- Η οργάνωση της μουσικής στην κοινωνία
- Η φιλοσοφική, ανθρωπολογική θεώρηση του φαινομένου της μουσικής

4. Γνωριμία με την ελληνική μουσική

Ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να δώσει έμφαση στην ελληνική μουσική παρακαταθήκη, επιχειρώντας μία επισκόπηση του φαινομένου και της τέχνης της μουσικής στον

ελληνικό χώρο από τους προϊστορικούς χρόνους έως το σήμερα. Ενδεικτικά μπορεί να καταπιαστεί με τις ακόλουθες υπο-ενότητες:

- Περιοδοποίηση της μουσικής στον ελληνικό χώρο
- Τα βασικά είδη
- Αντιπροσωπευτικά έργα
- Κορυφαίοι δημιουργοί
- Διακεκριμένοι ερμηνευτές
- Μουσική παιδεία
- Μουσική ζωή

5. Μουσική, τέχνες και επιστήμες

- Μουσική και χορός
- Η μουσική στο θέατρο
- Το μουσικό θέατρο
- Η σκηνική μουσική
- Μουσική και εικαστικές τέχνες
- Μουσική και νέα μέσα
- Μουσική και επιστήμη

6. Μουσική δημιουργία και έκφραση

Οι εκπαιδευτικοί ενθαρρύνονται να μην περιοριστούν στα θεωρητικά, την ιστορική επισκόπηση της μουσικής και τις μουσικές ακροάσεις, αλλά να προχωρήσουν σε πρακτικές εφαρμογές, γειμίζοντας με ζωντανή μουσική το σχολείο τους. Αναλόγως με το έμπυχο υλικό της τάξης, παρακινούνται να συντονίσουν:

- Αυτοσχέδιες ορχήστρες
- Συστηματικές χορωδίες ή ορχήστρες
- Οργανικά σύνολα
- Δημιουργικές δραστηριότητες με κεντρικό άξονα τη μουσική
- Πολύτεχνες δραστηριότητες που προκύπτουν από την όσμωση της μουσικής με τις άλλες μορφές τέχνης

7. Μουσική και τεχνολογία

Πρόκειται για μία ενότητα που συνήθως κινεί έντονα το ενδιαφέρον των εκπαιδευομένων στα Σ.Δ.Ε., καθώς συνδυάζει την επαφή με την τέχνη της μουσικής με την τεχνολογία και σύγχρονες επαγγελματικές εξειδικεύσεις και προοπτικές. Στην περίπτωση που ο/η εκπαιδευτικός αποφασίσει να εστιάσει σε αυτήν την ενότητα, θα πρέπει να έχει εξασφαλίσει τον απαιτούμενο τεχνικό εξοπλισμό.

- Μουσική παραγωγή
- Ηχοληψία
- Μουσική και διαφήμιση

Εικόνα 8: Εκπαιδευόμενες του Σ.Δ.Ε. Χανίων ψάλλουν τα κάλαντα σε διάφορες γλώσσες, 2007-2008.

Παιδαγωγικά μέσα και υλικά

- Εκπαιδευτικό ακουστικό υλικό όπως C.D., C.D.-ROM, βιντεοκασέτες και κασέτες ήχου.
- Ειδικοί πεντάγραμμοι πίνακες, αυτοκόλλητες ή μαγνητικές νότες, παύσεις διάφορων αξιών, κλειδιά κ.τ.λ..
- C.D. player, οθόνη, βίντεο, D.V.D. player, ηλεκτρονικός υπολογιστής.
- Ηχογόνα αντικείμενα και αυτοσχέδιες κατασκευές μουσικών οργάνων.

- Συμβατικά μουσικά όργανα (φλογέρες, μελόντικα, ντέφια, κρουστά, μεταλλόφωνο, τρίγωνα και άλλα απλά μουσικά όργανα).
- Αρμονικό μουσικό όργανο (πιάνο, αρμόνιο, κλαβίνοβα)

Εικόνα 9:
 Μουσικοκινητική
 δράση με ντέφια,
 βασισμένη στη
 μέθοδο Dalcroze,
 Ερευνητικό
 Πρόγραμμα
 « *Créer par le
 corps - créer par le
 rythme. Une
 démarche
 artistique pour la
 pédagogie* »,
 Πανεπιστήμιο
 Κρήτης / Institut de
 Rythmique Jaques-
 Dalcroze,
 Βρυξέλλες 2010.

Μεθοδολογία

Ως προς τη διδακτική μεθοδολογία επισημαίνουμε τα εξής:

- Το πρόγραμμα σπουδών και το διδακτικό υλικό θα διαμορφωθούν, έτσι ώστε να ακολουθούν:
 - τις γενικές μεθοδολογικές αρχές της Εκπαίδευσης Ενηλίκων και
 - τις ειδικές αρχές που αφορούν τη γνωστική περιοχή της Μουσικής και αποβλέπουν στην επίτευξη του σκοπού και των επιδιώξεων του Γραμματισμού της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής.

Σε γενικές γραμμές προτείνεται να μην κινούνται οι εκπαιδευτικοί ιστορικά, αλλά βάσει επιπέδων εξειδίκευσης και εμπάθνησης, όπως:

- από το εύκολο στο δύσκολο
- από το όλο στο επιμέρους
- από το γνωστό στο λιγότερο γνωστό
- από το συγκεκριμένο στο αφηρημένο

- Οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις του προγράμματος σπουδών ωθούν στην αρμονική, ισόρροπη και αποτελεσματική ανάπτυξη του ρόλου των συμβαλλομένων στην εκπαιδευτική διαδικασία, δηλαδή του/της εκπαιδευτικού και του/της εκπαιδευόμενου/ης. Έτσι, η διδακτική μεθοδολογία αποσκοπεί:
 - στην ενεργό μάθηση, στη συμμετοχή και στη συνεργασία των εκπαιδευόμενων
 - στην ανάπτυξη της αναλυτικής, συνθετικής και κριτικής σκέψης
 - στη μάθηση που βασίζεται στην αυτενέργεια του/της εκπαιδευόμενου/ης και στη διερευνητική ενασχόληση του/της με το αντικείμενο
 - στην εξωτερίκευση και στον έλεγχο των συναισθημάτων, στην ανάδειξη κλίσεων και ταλέντων και στην ανάπτυξη δεξιοτήτων στο πλαίσιο της καλλιτεχνικής έκφρασης.
 - Επίσης, αποσκοπεί στην εδραίωση ενός «ενεργοποιού» ρόλου του/της εκπαιδευτικού. Πρόκειται για μία μορφή «ανοικτής» διδασκαλίας, κατά την οποία ο/η εκπαιδευτικός οργανώνει, εμπνυχώνει και καθοδηγεί τη μαθησιακή διαδικασία, προκαλώντας και παροτρύνοντας τον/την εκπαιδευόμενο/η να συμμετέχει στη διδακτική πράξη και την παραγωγική σκέψη.
- Η μουσική διδασκαλία αντιμετωπίζεται ως **συνδυασμός θεωρητικών στοιχείων με πρακτικές διαδικασίες**, με στόχο τη βιωματική προσέγγιση της μουσικής από τον/την εκπαιδευόμενο/η, άρα η χρήση και η επαφή με τον **ήχο** είναι **απαραίτητη** στο καθετί που διδάσκεται.
- Οι διάφοροι τομείς διδασκαλίας, όπως για παράδειγμα, οι μουσικές έννοιες, οι ακροάσεις, οι γραφές της μουσικής κ.τ.λ., πρέπει να διαπλέκονται κατάλληλα μεταξύ τους, ώστε σε κάθε μάθημα να αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο με άμεσο στόχο.
- Εφόσον το υπαγορεύουν κάποιοι παράγοντες (προχωρημένο ή μη επίπεδο της τάξης, ενδιαφέρον εκπαιδευομένων, ειδική δημιουργική εργασία ή προετοιμασία γιορτής, αξιοποίηση αυθόρμητης τροπής του μαθήματος, τοπικές συνθήκες κ.τ.λ.), ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να προσαρμόσει ανάλογα τη διδασκαλία του με βάση το δεδομένο πρόγραμμα σπουδών.
- Στοιχεία από τη μεθοδολογία σύγχρονων μουσικοπαιδαγωγικών συστημάτων π.χ. Ορφ, Κόνταϊ κτλ., σκόπιμο είναι να ενσωματώνονται και να συγχωνεύονται στο γενικότερο πλαίσιο διδασκαλίας και να μη συνιστούν τον βασικό και αποκλειστικό άξονα προσέγγισης του Γραμματισμού της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής με έμφαση στη μουσική.

Η Βιβλιοθήκη του/της Εκπαιδευτικού της Μουσικής Αγωγής

- Abeles H. F., Hoffer C. R. & Klotman R. H. (1984). *Foundations of Music Education*. New York: Schirmer Books; London: Collier Macmillan.
- Andress, B. (1980). *Music Experiences in Early Childhood*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Bachmann, M.-L. (1991). *Dalcroze Today: An Education through and into Music*. Oxford: Clarendon Press.
- Barnett, E. G. (1973). *Montessori and Music: Rhythmic Activities for Young Children*. New York: Schocken Books.
- Bayless, K. M. & Ramsey M. E. (1978). *Music: A Way of Life for the Young Child*. St. Louis: C.V. Mosby.
- Bluestine E. (1995). *The Ways Children Learn Music: An Introduction and Practical Guide to Music Learning Theory*. Chicago: GIA Publications, Inc.
- Campbell, P. S. (1991). *Lessons from the World: A Cross Cultural Guide to Music Teaching and Learning*. New York: Schirmer Books; Toronto: Maxwell Macmillan Canada; New York: Maxwell Macmillan International.
- Carder, P. and Landis B. (1990). *The Eclectic Curriculum in American Music Education*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Choksy, L. (1974). *The Kodaly Method: Comprehensive Music Education from Infant to Adult*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
- Choksy, L. (1989). *The Kodaly Method I: Comprehensive Music Education*. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall.
- Choksy, L., Abramson R., Gillespie A. & Woods D. (1986). *Teaching Music in the Twentieth Century*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
- Colwell, P. (επιμ. - 2002). *The New Handbook of Research on Music Teaching and Learning: A Project of the Music Educators National Conference*. New York: Oxford University Press.
- Findlay, E. (1971). *Rhythm and Movement: Applications of Dalcroze Eurhythmics*, Evanston, Ill: Summy-Birchard.
- Forrai, K. (1988). *Music in Preschool*, Budapest: Corvina.
- Gray, V. & Percival R. (1962). *Music, Movement and Mime for Children*. London, New York: Oxford University Press.

- Greene, A. (1991). *Πως να μιλάτε και να τραγουδάτε σωστά*, (μτφρ. Α. Τραμπίδης). Αθήνα: Fagotto.
- Jaques-Dalcroze E. (1965). *Le rythme, la musique et l'éducation*. Genève: Foetisch frères.
- Jaques-Dalcroze, E. (1981). *La musique et nous: notes sur notre double vie*. Genève: Slatkine Reprints.
- Jorgensen, E. R. (1997). *In Search of Music Education*. Urbana: University of Illinois Press.
- Jorgensen, E. R. (2003). *Transforming Music Education*. Bloomington: Indiana University Press.
- Machlis, J. (1993). *Η απόλαυση της μουσικής*. Αθήνα: Fagotto.
- Mark, M. L. (1978). *Contemporary Music Education*. New York: Schirmer Books.
- Mark, M. L. (επιμ.-2002). *Music Education: Source Readings from Ancient Greece to Today*. New York: Routledge.
- Meyer-Denkman, G. (1989). *Πειραματισμοί στον ήχο* (Μτφρ.- επιμ. Μ. Τόμπλερ) Αθήνα: Νικολαΐδης Μ. - Edition Orpheus.
- Michels, U. (1995). *Ατλας της μουσικής*. Τόμοι Α΄ & Β΄. Αθήνα: Ινστιτούτο Έρευνας Μουσικής και Ακουστικής «Φίλιππος Νάκας».
- Mullins, S. (1985). *Teaching Music: The Human Experience*. Yellow Springs, Ohio: S. Mullins.
- O' Brien, E. (2002). *Ο κόσμος της μουσικής*. Αθήνα: Άγκυρα.
- Orff, C., Keetman G. & Orff-Schulwerk Association of Canada (1956). *Music for Children, (Vols. 1-5)*. Mainz: B. Schott's Sohne.
- Paynter, J. & Aston P. (1970). *Sound and Silence: Classroom Projects in Creative Music*. London: Cambridge University Press.
- Peery, J. C., Peery I. & Draper T. (1987). *Music and Child Development*. New York: Springer-Verlag.
- Regelski, T. A. (1981). *Teaching General Music: Action Learning for Middle and Secondary Schools*. New York: Schirmer Books; London: Collier Macmillan.
- Regner, H. (1988). *Ας μάθουμε να αγαπάμε τη μουσική*. (μτφρ. Κ. Σαρρόπουλος). Αθήνα: Dian books.
- Shapiro-Bamberger, J. (1991). *The Mind behind the Musical Ear: How Children Develop Musical Intelligence*. Cambridge: Harvard University Press.
- Small, C. (1996). *Music, Society, Education*. Hanover, NH: University Press of New England.

- Spruce G., (2002). *Teaching Music in Secondary Schools: A Reader*. London: Routledge/Falmer.
- Storms, G. (1989). *100 Μουσικά παιχνίδια* (μτφρ.-επιμ.: Μ. Τόμπλερ). Αθήνα: Νικολαΐδης Μ. - Edition Orpheus.
- Suzuki, S., Mills E. & Murphy T. C. (1973). *The Suzuki Concept: An Introduction to a Successful Method for Early Music Education*. Berkeley: Diablo Press.
- Venditti, R. (1994). *Μικρός οδηγός στη μεγάλη μουσική*. Τόμοι: 1, 2, 3. (μτφρ. Κ. Μάρακα). Αθήνα: Στάχυ.
- Walker, D. E. (1998). *Teaching Music: Managing the Successful Music Program*. New York: Schirmer Books.
- Wiertsema, H. (1991). *100 παιχνίδια με κίνηση*. (επιμ. & μτφρ. Μ. Τόμπλερ). Αθήνα: Νικολαΐδης Μ. - Edition Orpheus.
- Wills, P., Peter M., Norfolk Inspection, Advice and Training Service (1996). *Music for All: Developing Music in the Curriculum with Pupils with Special Educational Needs*. London: David Fulton.
- Woodford, P. G. (2005). *Democracy and Music Education: Liberalism, Ethics and the Politics of Practice*. Bloomington: Indiana University Press.
- Yurko, M. (1992). *Music Mind Games*. Miami: Warner Bros Publications.
- Ανδρούτσος, Π. (1992). «Μια εισαγωγή στη ρυθμική του Emile Jaques-Dalcroze (1865-1950)», *Μουσικοτροπίες* 1: 21-25.
- Ανδρούτσος, Π. (1993). «Οι Μουσικοπαιδαγωγικές μέθοδοι των Emile Jaques-Dalcroze και Carl Orff και η εφαρμογή στο ελλαδικό χώρο-Απόσπασμα Β», *Μουσικοτροπίες* 1: 9-13.
- Ανδρούτσος, Π. (1995). *Μέθοδοι διδασκαλίας της μουσικής: Παρουσίαση και κριτική θεώρηση των μεθόδων Orff και Dalcroze*. Αθήνα: Νικολαΐδης Μ. - Edition Orpheus.
- Ατέσογλου, Ν. (2002). «Στόχοι και στοιχεία του μαθήματος Orff», *Μουσική Εκπαίδευση* 11.3: 100-104.
- Βαρελάς, Δ. & Μακροπούλου Έ. (2001). *Μουσική: Το πιο συναρπαστικό παιχνίδι*. Αθήνα: Fagotto Books.
- Βαρελάς, Δ. & Μακροπούλου Έ. (2005). *Τραγουδώντας λέξεις*. Αθήνα: Fagotto Books.
- Γρηγορίου, Μ. (1994). *Μουσική για παιδιά και για έξυπνους μεγάλους*. 2 τόμοι. Αθήνα: Νεφέλη.
- Ζαχαριάδη, Α. (1998). «E. Jaques-Dalcroze: Παρουσίαση της μεθόδου του: Ρυθμική» *Μουσική Εκπαίδευση* 3: 23-29.

- Θεοδωρίδης, Ν. (1996). *Τραγουδοπαιχνίδια για φίλους μουσικόφιλους 4 ετών και άνω*. Θεσσαλονίκη: Ν. Θεοδωρίδης.
- Καλογερόπουλος, Τ. (1998). *Το λεξικό της ελληνικής μουσικής*. Αθήνα: Γιαλλελή.
- Καμπύλης, Π. Γ. (2002). *Η αόρατη ορχήστρα συνοδεύει τα τραγούδια μας: Μουσικοπαιδαγωγικές διαδρομές στο τραγούδι και τη διδασκαλία του - θεωρία, πράξη, νέες τεχνολογίες και CD με 12 γνωστά τραγούδια*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καραδήμου-Λιάτσου, Π. (2003). *Η μουσικοπαιδαγωγική τον 20ο αιώνα: οι σημαντικότερες απόψεις για την προσχολική ηλικία*. Αθήνα: Νικολαΐδης Μ. - Edition Orpheus.
- Κεφάλου-Χορς, Ε. (1998). «Η ρυθμική στην Ελλάδα και το αναλυτικό πρόγραμμα», *Χορός* 29: 17-20.
- Κεφάλου-Χορς, Ε. (1999). «Δεν υπάρχει λαός χωρίς Μουσική, ούτε παιδί που δεν τραγούδησε», *Χορός* 36: 5-6.
- Κεφάλου-Χορς, Ε. (2001). *Ρυθμική: Το χρονικό της ρυθμικής: Σύστημα και μέθοδος διδασκαλίας*. Αθήνα: Νικολαΐδης Μ. - Edition Orpheus.
- Κυμινού-Πριντάκη, Α. (1998). «Η κοινωνική και εκπαιδευτική φιλοσοφία του παιδαγωγικού έργου Orff». *Μουσική Εκπαίδευση* 3: 18-22.
- Κυνηγού-Φλάμπουρα, Μ. (1993). *Ρυθμός-Ρυθμική: Στοιχεία - χαρακτηριστικά - κεφάλαια*. Αθήνα: Νάκας.
- Κυνηγού-Φλάμπουρα, Μ. (2002). *Γνωριμία με τα μουσικά όργανα*. Αθήνα: Φ. Νάκας.
- Ματέυ, Π. (1986). *Ρυθμική*. Αθήνα: Παπαρηγορίου-Νάκας,
- Μουσική* (2007). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών
- Ξανθούλης, Ν. (1996). *Η τέχνη της αναπνοής*. Αθήνα: Νικολαΐδης Μ. - Edition Orpheus.
- Παπαζαρής, Α. Χρ. (2004). *Η μουσική στην εκπαιδευτική διαδικασία: Θέματα παιδαγωγικής της μουσικής, διδακτικής και μάθησης*. Αθήνα: Παπαρηγορίου-Νάκας.
- Σακελλαρίδης, Γ. (1997). *Παίζοντας με τη Μουσική*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Σακελλαρίδης, Γ. & Ραΐση-Βολανάκη Τ. (1995). *Μουσικά Παιχνίδια I – II*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Σέργη Α., (1994). *Θέματα Μουσικής και Μουσικής Παιδαγωγικής*. Αθήνα: Gutenberg.
- Σέργη, Α. (1995). *Προσχολική Μουσική Αγωγή: Η επίδραση της μουσικής μέσα από τη διαθεματική μέθοδο διδασκαλίας στην ανάπτυξη της προσωπικότητας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Σέργη, Α. (2000). *Δημιουργική μουσική αγωγή για τα παιδιά μας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Σταυρίδης, Γ. Μ. (2000). *Η μουσική στην εκπαίδευση: Σύγχρονες τάσεις και αντιλήψεις*. Αθήνα: Gutenberg.

- Σταυρίδης, Γ. Μ. (2001). *Μουσική αγωγή και παιδεία: Σύγχρονες προσεγγίσεις και προοπτικές*. Αθήνα: Gutenberg.
- Τερζάκης, Φ. (1990). *Σημειώσεις για μια ανθρωπολογία της μουσικής*. Αθήνα: Πρίσμα.
- Τσαφταρίδης, Ν. (1995). *Αυτοσχέδια μουσικά όργανα: Κατασκευές*. Αθήνα: Νικολαΐδης Μ. - Edition Orpheus.
- Τσαφταρίδης, Ν. (2000). «Πόσο ελληνική είναι η ελληνική έκδοση του Orff-Schulwerk;» *Μουσική Εκπαίδευση 7.2* : 110-115.
- Χαραλάμπους, Α. (1996). *Μουσική, η παιδαγωγική της: Η αισθητική της*. Αθήνα: Φ. Νάκας.
- Χαραλάμπους, Α. (1996). *Μουσικοπαιδαγωγικά*. Αθήνα: Φ. Νάκας.

Το «Αναλυτικό Πρόγραμμα» της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής στα Σ.Δ.Ε.

Το «Αναλυτικό Πρόγραμμα» της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής ολοκληρώνεται σε τρεις κύκλους σπουδών (Α΄, Β΄ και Γ΄), στο πλαίσιο των οποίων, παράλληλα με τη διδασκαλία του αντικειμένου, υλοποιούνται εργαστηριακές και διαθεματικές δραστηριότητες. Οι οδηγίες που αφορούν στους/στις εκπαιδευτικούς παρατίθενται ανά έτος:

Α΄ κύκλος

Οι εκπαιδευτικοί καλούνται να διδάξουν στους/στις εκπαιδευόμενους/ες τα ακόλουθα:

- **Εισαγωγικές έννοιες:** Πολιτισμός, Πολιτισμική Αγωγή, Αισθητική Αγωγή. Η ενότητα αυτή είναι κοινή και για τις τρεις ειδικότητες (Εικαστικά, Θέατρο, Μουσική).
- **Εικαστικά:** Η σημασία του υλικού: Εκείνο που κατασκευάζει το έργο είναι το υλικό του. Το τελάρωμα του μουσαμά, η προετοιμασία της ζωγραφικής επιφάνειας, η κατασκευή χρωμάτων και χαρτιού είναι μερικές μόνο από τις εισαγωγικές ενότητες. Σε αυτά τα μαθήματα ο/η εκπαιδευόμενος/η θα μπορέσει να κατανοήσει την ύλη και πώς η ύλη σχηματίζει εικόνες. Ταυτόχρονα, με τα μαθήματα αυτά θα γίνει κατανοητό πώς οι εικαστικές εικόνες επηρεάζονται από το μέσο που χρησιμοποιείται. Επιπλέον, θα μελετηθούν διάφορα έργα από την Ιστορία της Παγκόσμιας Τέχνης και θα διερευνηθεί πώς αυτά τα έργα δημιουργήθηκαν. Το υλικό και κατασκευαστικό μέρος του έργου θα συνδυαστεί άρρηκτα με τα πραγματολογικά του συμφραζόμενα.
- **Θέατρο:** Εισαγωγή στο θέατρο, τα συστατικά του θεάτρου, δραματική έκφραση, σύνθεση ρόλου και σκηνης, οργάνωση σκηνικών δράσεων. Μέσα από το ερώτημα τι είναι θέατρο οι εκπαιδευόμενοι/ες θα ανιχνεύσουν το πολυσύνθετο φαινόμενο του θεάτρου και θα αναλύσουν τις ενδιαφέρουσες πτυχές του.
- **Μουσική:** Η γνωριμία με τη γλώσσα και τις εκφάνσεις της μουσικής μπορούν να αναπτύσσονται σταδιακά στους δύο κύκλους. Συστήνεται στους/στις εκπαιδευτικούς – μουσικολόγους και μουσικούς να μην προσδίδουν μονομερή έμφαση σε κάποια δραστηριότητα, π.χ. μόνο στο τραγούδι ή μόνο στις ακροάσεις μουσικής. Η αξιοποίηση των μουσικών μέσων και υλικών πρέπει να είναι ισόρροπη και πολυποίκιλη.

Εργαστήρια

Οι εκπαιδευτικοί, ανάλογα με την ειδικότητά τους, τις γνώσεις, τις εμπειρίες και τις ευαισθησίες τους, μπορούν να προτείνουν τα αντικείμενα των εργαστηρίων, λαμβάνοντας υπ' όψιν τους τις επιθυμίες των εκπαιδευομένων, αλλά και τους στόχους και τις ανάγκες του προγράμματος σπουδών των Σ.Δ.Ε. Ενδεικτικά προτείνονται τα ακόλουθα εργαστήρια:

A) Εικαστικά Εργαστήρια

- Σχέδιο-Ζωγραφική
- Προοπτική
- Εγκαυστική
- Κόμικς
- Φωτογραφία
- Διακόσμηση (εσωτερικών χώρων, στη μαγειρική και στη ζαχαροπλαστική)
- Τύπωμα
- Χαρακτική
- Υφαντική
- Κεραμική
- Ψηφιδωτό
- Τυπώματα με υπολογιστές
- Επεξεργασία εικόνας σε υπολογιστή
- Αγιογραφία
- Παπιέ μασέ
- Εικονογράφηση
- Έντυπο υλικό (αφίσες, προσκλήσεις κ.τ.λ.)
- Κόσμημα
- Βιτρώ
- Κούκλες
- Μάσκες
- Κατασκευή κούκλας ή φιγούρας θεάτρου σκιών

- Σχεδιασμός και κατασκευή σκηνικών και θεατρικών κοστούμιών
- Πολυμεσικές εφαρμογές

Εικόνα 10: Εργαστήρι Γλυπτικής, Σ.Δ.Ε. Χανίων, 2007-2008

B) Θεατρικά Εργαστήρια

- Κουκλοθέατρο
- Θέατρο Σκιών
- Commedia dell'Arte
- Ασκήσεις και παιχνίδια υποκριτικής
- Δραματοποίηση κειμένων

- Εργαστήρι δραματικής γραφής
- Θέατρο της επινόησης
- Εργαστήρι αρχαίου δράματος
- Αγωγή του λόγου και απαγγελία / θεατρικό αναλόγιο
- Θέατρο και νέες τεχνολογίες

Γ) Μουσικά Εργαστήρια

- Μουσική προπαιδεία
- Δημιουργοί και έργα
- Συγκρότηση και οργάνωση χορωδίας
- Τραγούδι
- Κατασκευή μουσικών οργάνων
- Μουσικοκινητική αγωγή
- Αφιέρωμα σε είδη μουσικής ή τραγουδιού (π.χ. στο ρεμπέτικο)

Ο παραπάνω κατάλογος δεν είναι ούτε πλήρης ούτε δεσμευτικός. Ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να επιλέξει κάποιες από τις παραπάνω δραστηριότητες ή περιεχόμενα εργαστηρίων ή να εφαρμόσει κάποιες άλλες που δεν υπάρχουν στον κατάλογο. Επίσης, μπορεί να εφαρμόσει εργαστηριακές πρακτικές σε διαθεματικές συνεργασίες με άλλους Γραμματισμούς όπως:

- Λογοτεχνία-εικονογράφηση-κόμικς.
- Υπολογιστές-επεξεργασία εικόνας-έντυπο υλικό
- Κοινωνικός Γραμματισμός-αγιογραφία-ψηφιδωτό κ.ά.

Β΄ κύκλος

Κατά τον Β΄ κύκλο, παραδείγματα δραστηριοτήτων που προτείνεται να υλοποιηθούν είναι:

A) Εικαστικά

- Ένα project διάρκειας τριών μηνών (13 εβδομάδων) με θέμα και προερχόμενο από τη λαϊκή παράδοση, τον σύγχρονο κόσμο ή την επικοινωνία.
- Προσεγγίσεις από τους/τις εκπαιδευόμενους/ες διαχρονικών έργων (Ιστορία της Τέχνης) με έμφαση στον ελληνικό χώρο, αλλά και με παραδείγματα από το δυτικό και παγκόσμιο πολιτισμό.
- Δημιουργία κατασκευών (πηλός, υλικά από τη φύση και την τεχνολογία) και έργων τέχνης (ζωγραφική κ.ά).
- Επεξεργασία θεματικών ενοτήτων για την οργάνωση του εικαστικού χώρου.
- Επισκέψεις σε μουσεία, αίθουσες τέχνης, εργαστήρια.
- Οργάνωση έκθεσης με τα δημιουργήματα των εκπαιδευόμενων, αλλά και με οτιδήποτε κατασκευάζουν σε ατομικό επίπεδο (κέντημα, πλεκτά, ξυλογλυπτική, υαλογραφίες, κόσμημα).

B) Θέατρο

- Στοιχεία ιστορίας του θεάτρου: Το θέατρο μέσα από την ιστορία και τον πολιτισμό. Ιστορική αναδρομή, διαίρεση σε αδρές περιόδους.
- Μεγάλοι δημιουργοί και το έργο τους – ανάλυση: Ανάλυση θεατρικών παραστάσεων με τη χρήση βίντεο. Θεατρική ανάγνωση και ερμηνεία κορυφαίων έργων του παγκόσμιου δραματολογίου.
- Δραματοποίηση – Δραματική γραφή: Λειτουργία πειραματικού εργαστηρίου γραφής.
- Επίσκεψη σε θέατρο, γνωριμία με τον κόσμο της σκηνής και παρακολούθηση παράστασης.
- Οργάνωση θεατρικού δρωμένου: Προτείνεται στον/στην εκπαιδευτικό να μην επιχειρήσει να ανεβάσει μία παράσταση κλασικού τύπου (δηλαδή να παρουσιάσει σκηνικά ένα γνωστό έργο), αλλά να συνδημιουργήσει με τους/τις εκπαιδευόμενους/ες το παραστασιακό υλικό, όπως αυτό έχει προκύψει από τις εκπαιδευτικές συναντήσεις, τα εργαστήρια, τα ενδιαφέροντα των εκπαιδευόμενων κ.τ.λ. και στη συνέχεια να

παρουσιάσει ένα σύνθετο θέαμα με τη συμβολή όλων των τεχνών, αλλά και των υπολοίπων Γραμματισμών.²²

Γ) Μουσική

- Ανάπτυξη και εμπλουτισμός των βασικών θεματικών ενοτήτων, όπως έχουν παρουσιαστεί παραπάνω.
- Έμφαση στη μουσική δημιουργία και έκφραση με τη συγκρότηση και λειτουργία φωνητικών ή οργανικών σχημάτων, συγκροτημάτων κ.τ.λ.
- Διοργάνωση συναυλίας ή μικρού φεστιβάλ.

Γ' κύκλος

Κατά τον τρίτο κύκλο οι εκπαιδευτικοί ορίζουν μία **διακαλλιτεχνική δραστηριότητα**, την οποία θα επεξεργαστούν και θα παρουσιάσουν οι εκπαιδευόμενοι/ες με την ολοκλήρωση του ακαδημαϊκού έτους. Η διακαλλιτεχνική δραστηριότητα μπορεί να είναι ένα θεατρικό δρώμενο, μια ταινία μικρού μήκους, ένα εικαστικό μεγάλης επιφάνειας σε δημόσιο χώρο, μία διερεύνηση της υπαίθρου με τριήμερη κατασκήνωση.

Ο/η εκπαιδευτικός θα πρέπει να συνυπολογίσει τόσο τις δυνατότητες των εκπαιδευομένων, όσο και τις δυνατότητες της περιοχής στην οποία βρίσκεται. Για παράδειγμα, η περιοχή της Φλώρινας παρέχει μια ιδανική δυνατότητα για διερεύνηση του τοπίου. Μια τέτοια δραστηριότητα είναι η εικαστική πορεία προς τις Πρέσπες.²³ Άλλο τέτοιο παράδειγμα είναι το Δημοτικό Σχολείο του Αγίου Κωνσταντίνου στη Σάμο, όπου κατασκευάστηκε μια κεραμική τοιχογραφία 100τμ.²⁴

Η διακαλλιτεχνική δραστηριότητα του τρίτου κύκλου θα συντελέσει:

- Στην ενδυνάμωση των σχέσεων των εκπαιδευομένων του Σ.Δ.Ε και στην ουσιαστική κοινωνικοποίησή τους μέσα από την τέχνη.

²² Να τονιστεί εδώ ότι ο εκπαιδευτικός οφείλει να έχει καθοδηγητικό και συντονιστικό ρόλο, χωρίς όμως να πέφτει στην παγίδα της αυτοπροβολής και του «σκηνοθετισμού».

²³ visualmarch.eetf.uowm.g

²⁴ <http://www.yannisziogas.com/>

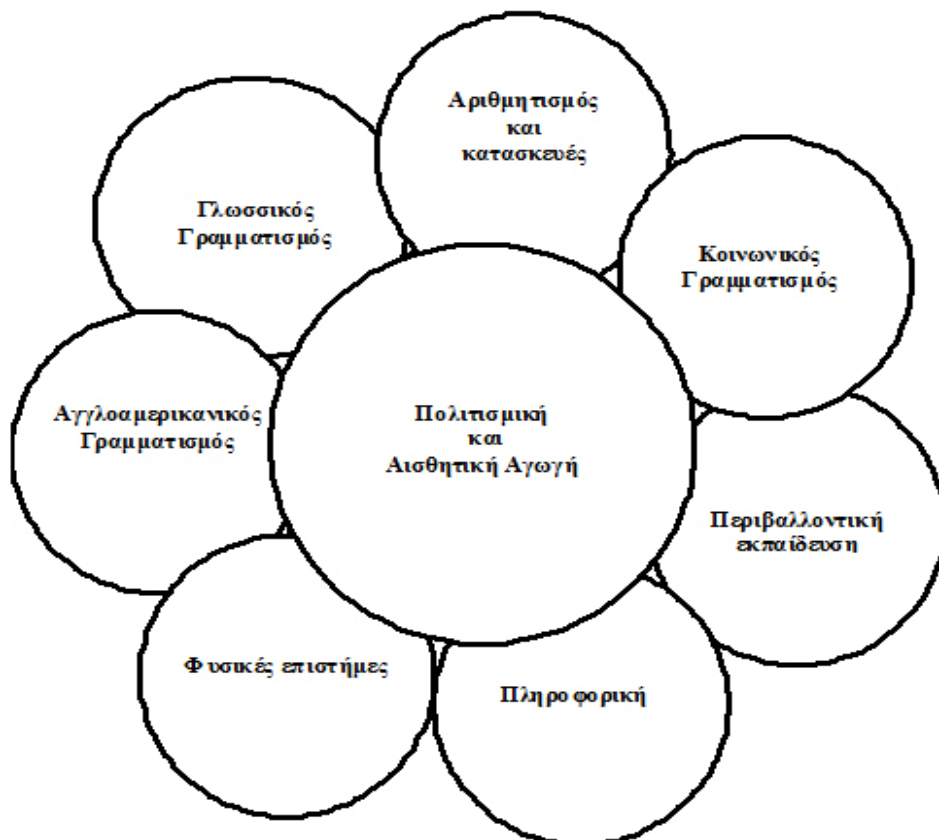
- Στην κατανόηση και εφαρμογή όσων έμαθαν κατά την διάρκεια της χρονιάς μέσα από την συνδυαστική εφαρμογή των τεχνών
- Στη δυνατότητα να κατανοήσουν τις επαγγελματικές προοπτικές του χώρου των εικαστικών και παραστατικών τεχνών μέσα από μια εφαρμοσμένη δραστηριότητα
- Στη διάχυση και προβολή της δραστηριότητας του Σ.Δ.Ε στην τοπική κοινωνία και, κατ' επέκταση στη σύνδεση της σχολικής κοινότητας με το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.
- Τέλος θα μπορέσει να αξιοποιήσει και τυχόν διαθεματικές συνεργασίες με άλλους Γραμματισμούς.²⁵ Με έναν προσεκτικό σχεδιασμό η δραστηριότητα που θα επιλεγεί ως το τελικό γεγονός της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής είναι δυνατόν να συνδυάσει όχι μόνο τους διδασκόμενους τομείς τέχνης αλλά και το σύνολο των διδασκόμενων Γραμματισμών, προκρίνοντας με αυτό τον τρόπο μια ολιστική κατανόηση της γνώσης. Επομένως, η δραστηριότητα που θα επιλεγεί μπορεί να αποτελέσει το σημείο συνάντησης και εστίασης όλων των Γραμματισμών του Σ.Δ.Ε.

²⁵ Βλ. επόμενη ενότητα.

Διαθεματικές δραστηριότητες

Η διαθεματικότητα αποτελεί ζητούμενο των προγραμμάτων σπουδών σε όλες σχεδόν της βαθμίδες του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Ειδικότερα στα Σ.Δ.Ε., η διαθεματικότητα εντοπίζεται στον πυρήνα του σχολικού προγράμματος. Η διαθεματικότητα επιτρέπει στους εκπαιδευόμενους/ες να συνδυάσουν γνωστικά πεδία, να κατανοήσουν μέσα από την σχετική θεώρηση έννοιες που σε διαφορετική περίπτωση θα ήταν δυσνόητες. Ειδικά στην περίπτωση της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής, οι διαθεματικές δραστηριότητες είναι δυνατόν να συντελέσουν στη διάχυση των δραστηριοτήτων του Σ.Δ.Ε στην κοινωνία.

Πιο συγκεκριμένα, η Πολιτισμική και Αισθητική Αγωγή μπορεί να λειτουργήσει ως «ομπρέλα» που θα αγκαλιάσει το σύνολο των γραμματισμών. Η Πολιτισμική και Αισθητική Αγωγή είναι ο μόνος Γραμματισμός που εφάπτεται του συνόλου όλων των υπολοίπων σύμφωνα με το παρακάτω διάγραμμα:

Η Πολιτισμική και Αισθητική Αγωγή δύναται να λειτουργήσει ως ο πυρήνας του Σ.Δ.Ε και ως επικοινωνιακός κόμβος των επιμέρους Γραμματισμών.

Όπως καθορίστηκε στο «Αναλυτικό Πρόγραμμα» της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής στα Σ.Δ.Ε, η διαθεματικότητα αναπτύσσεται στον Γ΄ Κύκλο και αφού έχει προηγηθεί μια ενδεδειγμένη μελέτη των επιμέρους αντικειμένων (Εικαστικά, Θέατρο, Μουσική) στους προηγούμενους δύο Κύκλους.

Μπορούμε να διακρίνουμε δύο μορφές διαθεματικότητας: τη Διακαλλιτεχνική Διαθεματικότητα και την Διαθεματικότητα των Γραμματισμών. Σε αυτό το σημείο να επισημάνουμε ότι η διαδικασία διαθεματικότητας (διακαλλιτεχνική ή των Γραμματισμών) ενδυναμώνεται μόνο αν έχουν εξασφαλισθεί συνεργασίες με φορείς εκτός του Σ.Δ.Ε. Μόνο με αυτόν τον τρόπο οι εκπαιδευόμενοι/ες θα αποκτήσουν γνώσεις και δεξιότητες εδραζόμενες στην κοινωνική τους διάσταση και δεν θα περιοριστούν στη συλλογή πληροφοριών αποκλειστικά και μόνο μέσα στο κέλυφος του Σ.Δ.Ε. Στο κάθε πεδίο θα προτείνονται και φορείς συνεργασίας που θα προσαρμόζονται στις υπάρχουσες υποδομές της κάθε περιοχής.

Διακαλλιτεχνική Διαθεματικότητα

Στόχος της είναι η όσμωση μεταξύ των διαφορετικών μορφών τέχνης που συναποτελούν τον Γραμματισμό της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής. Η κατάρτιση των εκπαιδευτικών σε παραπάνω από μία μορφή τέχνης είναι απαραίτητη για την κατάκτηση της διακαλλιτεχνικής διαθεματικότητας. Για τους/τις θεατρολόγους και τους/τις εκπαιδευτικούς της δραματικής τέχνης η εμπειρία αυτή είναι αυτονόητη προϋπόθεση, καθώς το αντικείμενο της τέχνης του θεάτρου, η θεατρική παράσταση, προκύπτει ακριβώς από τη συνεργία και σύνθεση διαφορετικών τεχνών (εικαστικά, μουσική, λογοτεχνία, φωτισμός, υποκριτική, χορός κ.τ.λ.).

Η διακαλλιτεχνική διαθεματικότητα δύναται να λειτουργήσει ως αφορμή και πρόκληση για τους/τις εικαστικούς, τους/τις ιστορικούς τέχνης, τους/τις μουσικολόγους και τους/τις μουσικούς, προκειμένου να προσεγγίσουν αισθητικές περιοχές εκτός της άμεσης εμβέλειάς τους, επιχειρώντας λόγου χάρη να παντρέψουν εικαστικά ή αρχιτεκτονικά έργα με ηχητικό υλικό, οπτικοποιώντας τη μουσική, να φιλοτεχνήσουν εξώφυλλα δίσκων και λογοτεχνικών έργων, να επενδύσουν μουσικά ταινίες, εκθέσεις ή φωτογραφικά άλμπουμ, να οργανώσουν ένα πολιτιστικό κουίζ ή θεματικό παιχνίδι με τη συμμετοχή όλου του σχολείου.

Διαθεματικότητα των Γραμματισμών

Στόχος: Η σύνδεση της κοινωνίας και της καθημερινότητας με το σχολείο μέσω των τεχνών. Η δυνατότητα σύνδεσης της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής με τους υπόλοιπους Γραμματισμούς του Προγράμματος Σπουδών των Σ.Δ.Ε. είναι δυνατή, αν όχι αναπόφευκτη, σε πολύ μεγάλο βαθμό, καθώς η τέχνη μπορεί να βρίσκεται στον πυρήνα κάθε εκπαιδευτικής διαδικασίας. Σύμφωνα με την L. H. Chapman, «διακλαδικές μελέτες που συνδέουν τις τέχνες μεταξύ τους ή την τέχνη με την επιστήμη έχουν τις ρίζες τους στις ιδέες της ενοποιημένης και συσχετισμένης τέχνης».²⁶

Πρέπει, λοιπόν, να τονιστεί ο κεντρικός ρόλος που μπορεί να παίξει ο Γραμματισμός της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής στις διαθεματικές δραστηριότητες, ο συντονιστικός και γόνιμος ρόλος του στα μικρά και μεγάλα project. Πιο συγκεκριμένα, εφόσον έχει ολοκληρωθεί στον μεγαλύτερο βαθμό του το Πρόγραμμα της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής είναι άμεσα εφικτές οι συνεργασίες και οι αλληλεπιδράσεις με τους άλλους Γραμματισμούς. Η τέχνη μπορεί να συνδυαστεί με τη γλώσσα, η τέχνη με το περιβάλλον, η εικόνα με τις χρωματικές θεωρίες, η μουσική με τα μαθηματικά.

Η διαθεματική προσέγγιση μπορεί να υλοποιηθεί μέσα από δραστηριότητες όπως:

- **Γλωσσικός Γραμματισμός:** σχεδιασμός και παραγωγή εντύπων, εικονογράφηση κειμένων, δραματοποίηση κειμένων, συσχετισμός κειμένων με εικόνες και μουσική, μεταγραφή κειμένων από πεζό σε θεατρικό και το αντίθετο, αναλόγιο, απαγγελία κ.ά. Ειδικότερα η μίμηση μπορεί να βοηθήσει τους/τις εκπαιδευόμενους/ες να βελτιώσουν το γλωσσικό τους επίπεδο, τόσο στον προφορικό όσο και στο γραπτό λόγο με λεκτικά παιχνίδια, λογοπαίγνια, φωνητικές ασκήσεις και αντίστοιχους αυτοσχεδιασμούς. Με κατάλληλες ασκήσεις αφήγησης οι εκπαιδευόμενοι/ες θα καλλιεργήσουν τον προφορικό λόγο και την αφηγηματική τους ικανότητα. Οι ασκήσεις εξάλλου θα τους/τις βοηθήσουν στη σωστή αναπνοή και εκφορά του λόγου (αγωγή του λόγου).
- **Φορείς συνεργασίας:** Βιβλιοθήκες, δραματικές σχολές, χώροι διαλέξεων και εκδηλώσεων.
- **Αριθμητισμός και κατασκευές:** γραμμές, σχήματα (σημείο, γραμμή, επίπεδο), παρατηρώντας το περιβάλλον μας να ανακαλύψουμε σημεία, γραμμές που σχηματίζουν

²⁶ L. H. Chapman (1978), 20-21.

επίπεδα και όγκους, να σχεδιάσουμε με μολύβια, πινέλα, κορδέλες, νήματα, κλαδιά, να κατασκευάσουμε τρισδιάστατες κατασκευές με όγκο. Να μετρήσουμε κατόψεις για να σχεδιάσουμε την κάτοψη ενός χώρου ή ενός αντικειμένου (πόρτα). Γεωμετρικοί σχηματισμοί και χορογραφία. Μουσική και μαθηματικά. Μουσική και διάστημα.

Φορείς συνεργασίας: Αρχαιολογικά Μουσεία, Πινακοθήκες, Ιδιωτικές Συλλογές (όπου θα μελετηθούν έργα τέχνης με βάση την Γεωμετρία τους)

- **Κοινωνικός Γραμματισμός:** Ένδυση και Ιστορία: πώς ντύνονταν οι άνθρωποι, κολάζ, λαογραφική έκθεση, συγκεκριμένα αντικείμενα ένδυσης (υποδήματα, τσάντες, καπέλα), τι σήμαιναν οι τρόποι ένδυσης για τον κοινωνικό ρόλο του καθενός (η ιστορία μέσα από την Τέχνη, οι κοινωνικές και θρησκευτικές δομές μέσα σε έργα τέχνης), το κυρίαρχο γούστο, η αισθητική και το ωραίο ανά τις εποχές και τους πολιτισμούς κ.ά. Κοινωνικά θέματα: Πώς αποκαλύπτεται μέσα από το θέατρο και τις άλλες τέχνες ο έρωτας, η κοινωνική αδικία, η γυναικεία χειραφέτηση, η αφύπνιση, η ηθική του επιστήμονα, η οικολογική καταστροφή, η εξουσία και ο αυταρχισμός, η επικοινωνία, η διαμάχη των δύο φύλων, το έγκλημα, η μοναξιά, η πόλη...).

Φορείς συνεργασίας: Λαογραφικά Μουσεία, ατελιέ, βεστιάρια, θέατρα.

- **Περιβαλλοντική εκπαίδευση:** αισθητική και περιβαλλοντική παρατήρηση του αστικού και φυσικού τοπίου (δομή του τοπίου, των χρωμάτων, των διαφορετικών ειδών του φυτικού και ζωικού κόσμου, κ.τ.λ.). Οργάνωση θεατρικών δράσεων-παρεμβάσεων με θέμα το περιβάλλον και την οικολογία. Δημιουργική αξιοποίηση απορριμμάτων και άχρηστων υλικών (καλλιτεχνική σύνθεση, κοστούμια, μουσικά όργανα). Η εκδρομή σε έναν τόπο, η σχεδίαση ή η φωτογράφιση του τόπου, του τοπίου, των μικρών και μεγάλων αντικειμένων, λεπτομερειών από το ανθρωπογενές ή τεχνολογικό περιβάλλον, από κοντά ή από απόσταση δύναται να διεγείρει ερωτήματα πάνω σε θέματα που αφορούν στην ενότητα Αισθητική Αγωγή και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. Επιδιώκεται μέσα από μια τέτοια δραστηριότητα η άσκηση στην παρατήρηση και την επεξεργασία εικόνων από το περιβάλλον, τη φύση και τον μικρόκοσμο. Αποκτώντας αυτή τη δεξιότητα οι εκπαιδευόμενοι/ες και στην καθημερινή τους ζωή, στα ταξίδια και τις διακοπές τους, θα μπορούν να «βλέπουν τον κόσμο με άλλη ματιά».

Φορείς συνεργασίας: Κέντρα Περιβαλλοντολογικής Εκπαίδευσης

- **Φυσικές επιστήμες:** οπτική ανάλυση και σύνθεση χρωμάτων στη φυσική, στην τεχνολογία (φωτογραφία, κινηματογράφος, υπολογιστής), λειτουργία της εικόνας και των στοιχείων της στον εγκέφαλο και στο μάτι (βιολογία). Ακουστική και ήχος. Φωτισμός στο θέατρο. Ηχοληψία.

Φορείς συνεργασίας: Επαγγελματικά εργαστήρια επεξεργασίας του ήχου, θέατρα.
- **Πληροφορική:** σύνθεση εμφάνισης εικόνας ηλεκτρονικών κειμένων, περιοδικών, γενική σύνθεση εντύπων, εικόνες στο διαδίκτυο, επεξεργασία ήχου, μοντάζ.

Φορείς συνεργασίας: Επαγγελματικά εργαστήρια επεξεργασίας της εικόνας.
- **Αγγλοαμερικανικός Γραμματισμός:** αναγνώριση των παραπομπών και των κειμένων στην αγγλική γλώσσα στο διαδίκτυο, στις πινακίδες κυκλοφορίας, τις διαφημίσεις κ.τ.λ. και η σχέση τους με την αισθητική. Γνωριμία με αγγλόφωνα θεατρικά κείμενα, εξάσκηση στην ορθοφωνία, την απαγγελία και την προφορά. Εκμάθηση αγγλικών μέσω γνωστών μουσικών επιτυχιών. Πορεία μέσα στην πόλη και καταγραφή αγγλόφωνων πινακίδων.

Φορείς συνεργασίας: Βρετανικό Συμβούλιο, Ελληνοαμερικανική Ένωση, άλλοι αγγλόφωνοι μορφωτικοί και πολιτιστικοί φορείς

Ανακεφαλαίωση και επιπρόσθετες παρατηρήσεις

Στο πλαίσιο του προτεινόμενου προγράμματος, θα θέλαμε να υπενθυμίσουμε, αλλά και να επισημάνουμε τις ακόλουθες παραμέτρους:

- **Χρήση διδακτικού υλικού:** Ενθαρρύνεται η δημιουργική και ευέλικτη χρήση του διδακτικού υλικού από τον/την εκπαιδευτικό.
- **Συνεργασία με τους/τις συναδέλφους:** Συμβουλευονται οι εκπαιδευτικοί, εφ' όσον οι συνθήκες το επιτρέπουν, να επιδιώκουν τη συνεργασία με τον Διευθυντή του Σ.Δ.Ε. και τους/τις εκπαιδευτικούς των άλλων Γραμματισμών.
- **Διαχείριση διδακτικού χρόνου:** Εναπόκειται στον/στην εκπαιδευτικό η διαχείριση του διδακτικού χρόνου και η κατανομή του μεταξύ των θεματικών ενοτήτων, σε συνδυασμό με σχεδιασμό και προγραμματισμό.
- **Δραστηριότητες για ενηλίκους:** Συνιστάται μεγάλη προσοχή κατά την επιλογή δραστηριοτήτων, καθώς δεν ενδείκνυται όλες οι διδακτικές επιλογές και οι καλλιτεχνικές δραστηριότητες για τις ηλικιακές βαθμίδες των εκπαιδευομένων.
- **Ενεργητικές διδακτικές τεχνικές:** Οι εκπαιδευτικοί καλούνται να ανατρέχουν σε ενεργητικές εκπαιδευτικές τεχνικές, προκειμένου να εμπλουτίσουν τα μαθήματά τους και να καταστήσουν αποτελεσματικότερη τη διδασκαλία τους. Η μακροσκελής και στείρα παράδοση υπό τη μορφή διάλεξης πρέπει να αποφεύγεται.²⁷
- **Εποπτικά Μέσα:** Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να είναι σε θέση να επιλέγουν τα ενδεδειγμένα εποπτικά μέσα, προκειμένου να αυξήσουν την προσληπτικότητα των εκπαιδευομένων και να προσδώσουν ζωντάνια και ενδιαφέρον στα μαθήματά τους. Αναλυτικότερα τα εποπτικά μέσα παρουσιάζονται στην ενότητα του Θεάτρου.²⁸

²⁷ Α. Κόκκος, (επιμ. - χ.χ.), τόμος Ι, 169-266.

²⁸ Σελ. 44.

- **Ομαδοσυνεργατική διδασκαλία:** Προωθούνται οι μορφές διδασκαλίας και μάθησης που συντελούνται μέσα από τον επιμερισμό των εκπαιδευομένων σε ομάδες. Οι ολιγομελείς (ιδανικά τετραμελείς ή πενταμελείς) ομάδες συνεργάζονται, προκειμένου είτε να διερευνήσουν ένα ζήτημα, είτε να στοιχειοθετήσουν μία επιχειρηματολογία για να στηρίξουν ή να καταρρίψουν ή να ανασκευάσουν μία άποψη.²⁹
- **Αξιοποίηση τοπικής κουλτούρας:** Να προβλέπονται στον σχεδιασμό των μαθημάτων ερεθίσματα που προέρχονται από το οικείο πολιτισμικό περιβάλλον και συνάδουν με τη διδακτέα ύλη και τους διδακτικούς στόχους.
- **Σύνδεση με το τοπικό κοινωνικό γίνεσθαι:** Πρότασή μας είναι οι δραστηριότητες και τα έργα που παράγονται στο πλαίσιο του Γραμματισμού της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής κατά τη διάρκεια της χρονιάς να μην παρουσιάζονται μόνο εντός σχολείου, αλλά να συνδέονται με την κοινωνική ζωή και την καθημερινότητα. Οι λόγοι δεν είναι αυτοδιαφημιστικοί για το έργο των εκπαιδευτικών, αλλά βαθύτατα παιδαγωγικοί: οι εκπαιδευόμενοι αισθάνονται την αναγνώριση του οικογενειακού τους περιβάλλοντος και της ευρύτερης κοινότητας στην οποία ανήκουν, καθώς η ενασχόλησή τους με τον πολιτισμό, την τέχνη και τη δημιουργία διαθέτει από αντίκρισμα και μία σημαντική θέση στο κοινωνικό γίνεσθαι. Προτείνουμε ορισμένες ενδεικτικές ιδέες: μία έκθεση ζωγραφικής που διοργανώνεται εντός αλλά και εκτός σχολείου, μία συλλογική δράση που αφορά ζητήματα της επικαιρότητας ή της τοπικής κοινωνίας, αισθητικές και δημιουργικές παρεμβάσεις σε δημόσιους χώρους, έργα των εκπαιδευομένων ή αποφοίτων των Σ.Δ.Ε. που κοσμούν ένα ημερολόγιο ή δωρίζονται για να προβληθούν σε έναν τοπικό φορέα (π.χ. σε έναν χώρο πολιτισμού, σε εγκαταστάσεις της τοπικής αυτοδιοίκησης, σε ένα ίδρυμα, ακόμη και σε πολιτιστικά ευαίσθητες επιχειρήσεις όπως ένα μικρό ξενοδοχείο, ένα πωλητήριο τοπικών προϊόντων, ένα τουριστικό γραφείο κ.ά.), θεατρικές και μουσικές συνθέσεις που παρουσιάζονται σε συναντήσεις ή φεστιβάλ ερασιτεχνικών ομάδων, χρηστικά είδη φιλοτεχνημένα από τους/τις εκπαιδευομένους.

²⁹ Περισσότερα για τη λειτουργία της ομάδας: βλ. A. Rogers (1998), 195- 213 & M. Πολέμη-Τοδούλου (χ.χ.), 151-269. Σχετικά με τα πλεονεκτήματα της ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας και τη μεθοδολογία οργάνωσης της εργασίας σε ομάδες, βλ. D. Noyé & J. Piteveau (1998), 95-102.

- **Προβολή της εργασίας στο Σ.Δ.Ε.:** Τέλος, συστήνεται στους/στις εκπαιδευτικούς του Γραμματισμού να αρχειοθετούν με συστηματικό τρόπο την εργασία τους: να φωτογραφίζουν, να ηχογραφούν και να βιντεοσκοπούν το υλικό τους, να οργανώνουν ηλεκτρονικές παρουσιάσεις και να προβάλλουν σε κάθε περίπτωση το έργο τους, είτε με δημόσια προβολή μιας μικρής αναμνηστικής ταινίας στο τέλος της χρονιάς, είτε με την έκδοση καταλόγων, λευκωμάτων, αφισών και άλλων εντύπων.

Εικόνα 11: Χριστουγεννιάτικες κάρτες, Σ.Δ.Ε. Χανίων, 2007-2008.

Αξιολόγηση

Σύμφωνα με το πρόγραμμα και το εκπαιδευτικό πλαίσιο των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας, η αξιολόγηση είναι περιγραφικού τύπου και προκύπτει κυρίως μέσα από τρεις διαδικασίες:

1. Τον **φάκελο** του/της κάθε εκπαιδευομένου/ης: Ο φάκελος αυτός (portfolio) διαμορφώνεται με κριτήριο τη γενικότερη παρουσία και εμπλοκή του/της εκπαιδευομένου/ης μέσα στην τάξη, στις διαθεματικές δραστηριότητες και τα εργαστήρια.
2. Την **ομαδική παρουσίαση** (group critic): Ο/η κάθε εκπαιδευόμενος/η παρουσιάζει στην τάξη του την εργασία του/της, δέχεται ερωτήσεις, γίνεται διάλογος για τις ιδέες που σχημάτισαν τις εικόνες του/της, τις δυσκολίες που αντιμετώπισε, τα σημεία αιχμής της εργασίας του/της. Προτείνεται να δημιουργεί ο/η κάθε εκπαιδευόμενος/η και μια προβολή παρουσίασης (power point) της συνολικής εργασίας του/της. Με αυτό τον τρόπο θα εξασκείται και στους τρόπους παρουσίασης και προβολής ενώπιον κοινού.
3. Την **τελική έκθεση**: Τα έργα των εκπαιδευόμενων παρουσιάζονται σε κάποιο χώρο, κατά προτίμηση εκτός Σ.Δ.Ε. Οι εκπαιδευόμενοι/ες διοργανώνουν την έκθεση (φροντίζουν για τη σωστή παρουσίαση, συντάσσουν και διοχετεύουν στα μέσα δελτίο τύπου, αναρτούν τα έργα στον χώρο, μεριμνούν για τον σωστό φωτισμό κ.τ.λ.).

Ως εκ τούτου, η αξιολόγηση αποτελεί μία κεφαλαιώδη εκπαιδευτική διαδικασία, κατά την οποία ο/η εκπαιδευόμενος/η μαθαίνει πώς παρουσιάζεται μία εργασία και πώς εκτιμάται ένα έργο τέχνης.

Μέσω της περιγραφικής αξιολόγησης, ο/η εκπαιδευτικός να αναζητά, να εντοπίζει και να τονίζει τα θετικά χαρακτηριστικά κάθε εκπαιδευομένου/ης και έτσι να τον/την ενθαρρύνει στην όλη του προσπάθεια (θετική αναπλαισίωση). Ειδικότερα, στον Γραμματισμό της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής, κατά την αξιολόγηση ο/η εκπαιδευτικός, με σταθερό γνώμονα τις αρχές και τους στόχους της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής, οφείλει να λάβει υπ' όψιν ορισμένους παράγοντες όπως:

- Ποιοι/ες είναι οι εκπαιδευόμενοι/ες (ηλικία, φύλο, επάγγελμα, χαρακτηριστικά κ.τ.λ.).
- Την πορεία του/της κάθε εκπαιδευομένου/ης (δηλαδή από πού ξεκινά και μέχρι πού καταλήγει κατά τη μαθησιακή διαδικασία, εάν παρουσιάζει εξέλιξη και πρόοδο σε σχέση με το σημείο εκκίνησής του/ης). **Δεν αξιολογείται μόνο το αποτέλεσμα αυτό καθαυτό αλλά η όλη πορεία του/της εκπαιδευομένου/ης προς το αποτέλεσμα.**
- Τη γενικότερη ανταπόκριση του/της εκπαιδευομένου/ης στις απαιτήσεις του μαθήματος μέσα και/ή έξω από την τάξη (συμμετοχή λεκτική ή μη λεκτική, διερευνητική διάθεση, ενδιαφέρον, διάθεση συνεργασίας).
- Την προοπτική αξιοποίησης των γνώσεων και δεξιοτήτων που έχει ο/η εκπαιδευόμενος/η για τη μελλοντική ή και την τρέχουσα επαγγελματική του σταδιοδρομία. Αν, για παράδειγμα, ένας/μία εκπαιδευόμενος χειρίζεται δυναμικά την ύλη, θα είχε ενδεχομένως την προοπτική να εργαστεί ως γλύπτης, κεραμίστας ή κοσμηματοποιός. Αν διαθέτει καλές επικοινωνιακές ικανότητες θα μπορούσε να εργαστεί στον τομέα της πολιτιστικής διαχείρισης.

Μέσω της διαδικασίας της τελικής αξιολόγησης αναδεικνύονται οι ιδιαίτερες δυνατότητες των εκπαιδευομένων και χαράσσονται οι μελλοντικές τους προοπτικές.

Η ιδιαίτερη φυσιογνωμία των Σ.Δ.Ε. Φυλακών και ο Γραμματισμός της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής³⁰

Στόχοι της εκπαίδευσης στη φυλακή

1. Επανασύνδεση με την εκπαιδευτική διαδικασία
2. Ελαχιστοποίηση των «δεινών του εγκλεισμού», όπως η αδράνεια, η απομόνωση, η βία, το αίσθημα απόρριψης, η αποκοινωνικοποίηση
3. Δημιουργική κάλυψη του νεκρού χρόνου
4. Αναβάθμιση βασικών δεξιοτήτων
5. Απόκτηση νέων δεξιοτήτων
6. Εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση
7. Αποστιγματισμός και ευκολότερη επανασύνδεση με την κοινωνική ζωή μετά την αποφυλάκιση
8. Μείωση της εγκληματικότητας και της παραβατικότητας

Ειδικότερα, μέσα από τον Γραμματισμό της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής επιδιώκεται:

1. Η ενθάρρυνση και ενεργοποίηση της δημιουργικότητας των κρατουμένων, ώστε μέσα από πολιτιστικές δραστηριότητες να αναπτύσσουν την προσωπικότητά τους και τη δυνατότητα έκφρασης. Παράλληλα, να εμπυχώνονται, προκειμένου να αντιμετωπίζουν θετικότερα τις συνθήκες κράτησης.
2. Η ευαισθητοποίησή τους σε θέματα τέχνης, ώστε να καθίστανται βαθμιαία επαρκείς αποδέκτες του έργου τέχνης· να το κατανοούν και να αντλούν αισθητική απόλαυση από αυτό. Να είναι σε θέση να επισκεφθούν ένα μουσείο, μία αίθουσα συναυλιών, έναν χώρο τέχνης και διανόησης σε κάποια άδεια ή μετά την αποφυλάκισή τους.

³⁰ Η ενότητα αυτή έχει συνταχθεί σε συνεργασία με τη συνάδελφο εκπαιδευτικό εικαστικών Κατερίνα Χατζηγιαννούλη, η οποία υπηρέτησε στο Σ.Δ.Ε. Φυλακών Κορδαλλού κατά το διάστημα 2007-2008.

Γενικές παρατηρήσεις

Οι εκπαιδευτικοί στα Σ.Δ.Ε. που λειτουργούν μέσα στα Σωφρονιστικά Ιδρύματα θα πρέπει:

1. Να έχουν απόλυτη γνώση των διατάξεων λειτουργίας των Σωφρονιστικών Καταστημάτων
2. Να είναι ενήμεροι περί των μεταδοτικών ασθενειών που συχνά απαντούν στους κλειστούς χώρους και να λαμβάνουν τα απαραίτητα προληπτικά μέτρα (εμβολιασμοί, σχολαστική απολύμανση χεριών, ενδυμάτων, εργαλείων, εποπτικών μέσων κ.τ.λ.)
3. Να συμβάλλουν στη διατήρηση του ομαλού κλίματος με τα στελέχη του Καταστήματος Κράτησης, ώστε η διεύθυνση, καθώς και όλοι και όλες οι εμπλεκόμενοι/ες στη διοίκηση του συστήματος των φυλακών να στηρίζουν τις εκπαιδευτικές διαδικασίες και δραστηριότητες.

Εκπαιδευτικοί και εκπαιδευόμενοι/ες

Αναφορικά με τη στάση απέναντι στους/στις εκπαιδευόμενους/ες, καλό είναι οι εκπαιδευτικοί:

1. Να αναγνωρίζουν τα δικαιώματα και την αξιοπρέπεια των έγκλειστων εκπαιδευομένων και να τους/τις αντιμετωπίζουν με σεβασμό.
2. Να τους/τις ακούν πάντα με προσοχή, χωρίς προσποιητό ενδιαφέρον.
3. Να είναι ευγενικοί/ες, διαλλακτικοί/ες, συνεπείς στην τήρηση του ωραρίου και της ώρας προσέλευσης.
4. Να φροντίζουν για την καλλιέργεια κλίματος αμοιβαίας αποδοχής και συνεργασίας.
5. Να μην ξεχνούν ποτέ ότι απευθύνονται σε έγκλειστους/ες και να συναισθάνονται τις επιπτώσεις που η συνθήκη αυτή έχει στη ζωή τους.
6. Να μην αναλαμβάνουν δεσμεύσεις που είναι εκτός της ιδιότητάς τους.
7. Να συντάξουν από κοινού ένα αποδεκτό «εκπαιδευτικό συμβόλαιο» και να καταστεί σαφής η αναγκαιότητα της τήρησής του, ώστε οι εκπαιδευόμενοι/ες να γνωρίζουν τα όριά τους.
8. Να είναι πολύ προσεκτικοί/ες σε κρίσεις και δηλώσεις που ενδέχεται να προκαλέσουν είτε συγκρούσεις, δυσάρεστες αναμνήσεις και συναισθήματα, είτε υψηλές και μη ρεαλιστικές προσδοκίες, με αποτέλεσμα την απογοήτευση και την παραίτηση.
9. Να είναι διακριτικοί/ες, όσον αφορά σε θέματα προσωπικά.

10. Να αντιλαμβάνονται τις δυσκολίες της ομάδας και να επιλέγουν τα κατάλληλα θέματα και τις μεθόδους που ενδείκνυνται, προκειμένου οι εκπαιδευόμενοι/ες όχι μόνο να θέλουν, αλλά και να μπορούν να συμμετέχουν στις εκπαιδευτικές συναντήσεις.
11. Να μη διστάζουν, όταν χρειαστεί, να προσφεύγουν στη βοήθεια των συναδέλφων, της διεύθυνσης, των ψυχολόγων ή του συμβούλου σταδιοδρομίας.
12. Να μην χάνουν την αυτοκυριαρχία, την ψυχραιμία και την πίστη τους σε κάποια άτυχη στιγμή.³¹

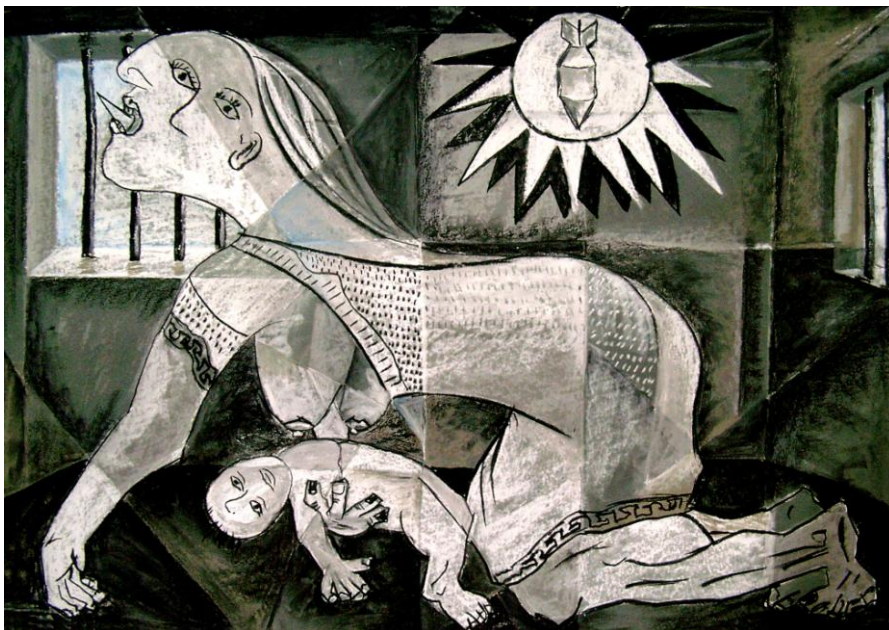
Παρατηρήσεις σχετικές με τον Γραμματισμό της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής

1. Με γνώμονα τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες της ομάδας των εκπαιδευομένων ρυθμίζουμε τον χρόνο που θα αφιερώσουμε στο θεωρητικό και στο πρακτικό/εργαστηριακό μέρος της διδακτικής ύλης.
 - Όσον αφορά στο θεωρητικό μέρος, φροντίζουμε να παρέχουμε όσο το δυνατόν περισσότερα ερεθίσματα μέσα από τη χρήση εποπτικών μέσων (βιβλία, αφίσες, διαφάνειες, C.D., D.V.D.)
 - Όσον αφορά στο πρακτικό/εργαστηριακό μέρος, προσδίδουμε έμφαση στην έννοια της Σύνθεσης και στη χρήση της Φαντασίας.
2. Αρχικά επιλέγουμε ασκήσεις, στις οποίες οι εκπαιδευόμενοι/ες να μπορούν να ανταποκριθούν. Βαθμιαία ενθαρρύνονται και δημιουργούν με αυξανόμενη αυτοπεποίθηση.
3. Στις κρίσεις μας εντοπίζουμε πάντα τα θετικά στοιχεία σε μία δημιουργία ή απόπειρα ερμηνείας και ενθαρρύνουμε παράλληλα τον/την εκπαιδευόμενο/η να αναζητήσει λύσεις για τα αδύναμα σημεία της προσπάθειάς του/της.
4. Ως προς την επιλογή των projects και το χρονοδιάγραμμα υλοποίησής τους, φροντίζουμε ώστε η ολοκλήρωσή τους να είναι εφικτή και ο/η κρατούμενος/η εκπαιδευόμενος/η να αισθανθεί την ικανοποίηση ότι έφερε εις πέρας την εργασία του/της.
5. Λαμβάνουμε υπ' όψιν τη διαρροή δυναμικού εκπαιδευομένων λόγω αποφυλακίσεων, τις απουσίες λόγω απομονώσεων μετά από μετακινήσεις τους (δίκες, άδεια, περίθαλψη),

³¹ Σχετικά με τις ενδεδειγμένες εκπαιδευτικές τεχνικές για τους φυλακισμένους βλ. και Μ. Γκασούκα, (χ.χ.), 233-238.

καθώς και τις απουσίες τους λόγω άλλων συγκυριών (επισκεπτήρια, επαφές με δικηγόρους κ.τ.λ.). Επίσης, η λήψη φαρμακευτικών ουσιών και η δυσκολία συγκέντρωσης στο μάθημα είναι ένας σημαντικός παράγων που δεν πρέπει να παραβλέπεται.

6. Προτείνουμε και επιλέγουμε τα θέματά μας με ευαισθησία και ενσυναίσθηση (π.χ. αποφυγή θεμάτων σχετικών με το έγκλημα ή το μίσος). Καλό είναι να επιλέγονται θεματικές ενότητες ευρείας αποδοχής, με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούν να βρουν όλοι και όλες ή όσο γίνεται περισσότεροι/ες, ενδιαφέροντα στοιχεία.
7. Είμαστε προσεκτικοί/ες με τα υλικά μας και ενημερωνόμαστε σχετικά με το τι επιτρέπεται να χρησιμοποιηθεί στη φυλακή και τι όχι. Ειδικότερα στα εικαστικά, βασικά σύνεργα όπως κοπίδια και ψαλίδια απαγορεύονται!
8. Ενθαρρύνουμε τους ανθρώπους της τέχνης να επισκεφθούν τον χώρο της φυλακής και διοργανώνουμε διαλέξεις, εργαστήρια, εκθέσεις, συζητήσεις, μικρές συναυλίες, θεατρικές παραστάσεις και άλλες δραστηριότητες, στις οποίες οι εκπαιδευόμενοι/ες συμμετέχουν ενεργά.
9. Επίσης φροντίζουμε για τη συμμετοχή των εκπαιδευομένων σε διαγωνισμούς, σε εκθέσεις ομαδικές και ατομικές που παρουσιάζονται σε χώρους τέχνης εκτός φυλακής, προσφέροντάς τους κίνητρα για έκφραση, δημιουργία και επανασύνδεση με την κοινωνία.

Εικόνα 12: Έργο εκπαιδευομένης. Σ.Δ.Ε. Φυλακών Κορδαλλού, 2007-2008.

Βιβλιογραφία

- Adorno, T. W. (2000). *Minima Moralia* (μτφρ. Λ. Αναγνώστου), Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Adorno, T. W. (2006). *Αρνητική Διαλεκτική* (μτφρ. Λ. Αναγνώστου), Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Adorno, T. W. (2000). *Αισθητική Θεωρία* (μτφρ. Λ. Αναγνώστου), Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Adorno, T. W. (1992). *Notes to Literature*, δίοτομο (μτφρ. στα Αγγλικά: Sh. Weber Nicholsen), Νέα Υόρκη: Columbia University Press.
- Ardouin, I. (2000). *Η Καλλιτεχνική Αγωγή στο Σχολείο*. (μτφρ. Μ. Καρρά). Αθήνα: Νεφέλη.
- Bourriauld, N. (2002). *Relational Aesthetics*, Dijon: Les presses du réel.
- Campfield, W. (1996). *Marcel Duchamps Fountain: Its history and aesthetics in the context of 1917* στο R. E. Kuenzli, Fr. M. Naumann (eds) *Marcel Duchamp: Artist of the Century* επιμέλεια των. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 64-94.
- C.N.D.P. (1993). *L'éducation artistique a l'école*. Paris: Hachette.
- Chapman, L. H (1978). *Διδακτική της τέχνης. Προσεγγίσεις στην καλλιτεχνική αγωγή*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Dewey J. (1958). *Experience and Nature*, New York: Dover Publications.
- Dewey, J. (1980). *Art as Experience*, New York: Pedigree Books.
- Dewey, J. (1987). *The Later Works (1925-1953)*, volume 11: 1935-1937. Carbondale u.a.: Southern Illinois University Press.
- Heidegger, M. (1998), *Είναι και Χρόνος*. (Επιμέλεια - μετάφραση: Γ. Τζαβάρας), 2 τόμοι, Αθήνα: Δωδώνη.
- Heidegger, M. (2006). *Η τέχνη και ο χώρος*. (Εισαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια: Γ. Τζαβάρας), Αθήνα: Ίνδικτος.
- Heidegger, M. (2008). *Κτίζειν, κατοικείν, σκέπτεσθαι*. (Εισαγωγή – Μετάφραση: Γ. Ξηροπαίδης), Αθήνα: Πλέθρον.
- Kamii, C. & DeVries R. (1980), *Group Games in Early Education: Implications of Piaget's Theory*. Washington, D.C.: The National Association for the Education of Young Children.
- Noyé, D. & Pivetau, J. (1998). *Πρακτικός οδηγός του εκπαιδευτή*. (μτφρ. Ελ. Ζέη). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Rogers, N. (1983). *The Creative Connection. Expressive Arts and Healing*. Palo Alto, California: Science and Behaviour Books.
- Rogers, A. (1998). *Η εκπαίδευση ενηλίκων*, (μτφρ. Μ. Κ. Παπαδοπούλου, Μ. Τόμπρου). Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Trimis, E. & Savva A. (2004). "The In-Depth Studio Approach: Incorporating an Art Museum Program". *Art Education*. 57(6), 20-34.
- Αλέξιας Γ. (2010). *Κοινωνιολογία του Σώματος*. Αθήνα: Πεδίο.
- Βεκρής, Λ., Χοντολίδου Ε. (επιμ. - 2003). *Προδιαγραφές σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων, Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων.
- Βεργίδης, Δ. (2003). «Δια Βίου Εκπαίδευση, Εκπαιδευτική Πολιτική και Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας», στο *Προδιαγραφές Σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων/ Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων.
- Γκασούκα, Μ. (χ.χ.). «Εκπαιδευτικές τεχνικές για τους φυλακισμένους και αποφυλακισμένους», στο Α. Κόκκος (επιμ.-χ.χ.), *Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών, Εκπαιδευτικό Υλικό για τους εκπαιδευτικούς της θεωρητικής κατάρτισης, τόμος Β΄*, Αθήνα: Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, Εθνικό Κέντρο Πιστοποίησης Συνεχιζόμενης Επαγγελματικής Κατάρτισης, 233-238.
- Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, Α. (2002). «Η καλλιέργεια του γούστου και η Αισθητική Αγωγή». Στο Γ. Κόκκινος & Ε. Αλεξάκη (επιμ.), *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στη Μουσειακή Αγωγή*, Αθήνα: Μεταίχμιο, 163-178.
- Κόκκος, Α. & Λιοναράκης Α. (1998). *Ανοικτή και εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Σχέσεις διδασκόντων – διδασκομένων*, 2 τόμοι. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Κόκκος, Α. (επιμ. - χ.χ.). *Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών, Εκπαιδευτικό Υλικό για τους εκπαιδευτικούς της θεωρητικής κατάρτισης*, 3 τόμοι, Αθήνα: Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, Εθνικό Κέντρο Πιστοποίησης Συνεχιζόμενης Επαγγελματικής Κατάρτισης.
- Κουτρούμπα, Κ., Νικολοπούλου Β., Χατζηθεοχάρους Π. (επιμ. - 2007). *Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας: Μία εναλλακτική προσέγγιση της γνώσης στο πλαίσιο της ελληνικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας. Πρακτικά Απολογιστικού Συνεδρίου Β΄ Φάσης*, (23-24/6/2006). Αθήνα: Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων.
- Μεταξιώτης, Γ. (2003). «Γραμματισμός στην Κοινωνική Επικοινωνία. Οπτικός Γραμματισμός» στο *Προδιαγραφές Σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων/ Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων, 185-196.

- Πασχαλίδης, Γ. (2003). «Γραμματισμός στα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας», στο *Προδιαγραφές Σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων/ Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων, 197-214.
- Πολέμη-Τοδούλου, Μ. (χ.χ.). «Αξιοποίηση της διεργασίας της ομάδας στην Εκπαίδευση Ενηλίκων», στο Α. Κόκκος (επιμ.-χ.χ.), *Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών, Εκπαιδευτικό Υλικό για τους εκπαιδευτικούς της θεωρητικής κατάρτισης*, τόμος Γ', Αθήνα: Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, Εθνικό Κέντρο Πιστοποίησης Συνεχιζόμενης Επαγγελματικής Κατάρτισης, 151-265.
- Ρόμπινσον, Κ. (1999). *Οι τέχνες στα σχολεία*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Ροντάρι, Τ. (1985). *Γραμματική της Φαντασίας*. Αθήνα: Τεκμήριο.
- Σπαθάρη-Μπεγλίτη, Ε. (2000). «Πρόλογος» στο *Πολιτισμική Αισθητική Αγωγή*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων/ Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων.
- Τρίμη, Έ. (1997). «Πολιτισμική Αγωγή στην Ευρώπη» στο *Πρακτικά Πανευρωπαϊκής Συνδιάσκεψης*. Θεσσαλονίκη, 171-174.
- Τρίμη, Έ (2004^β-επιμ.). *Πολιτισμική - Αισθητική Αγωγή. Πρόγραμμα Σπουδών - Εκπαιδευτικό Υλικό*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ-Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων, Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας.
- Υ.Π.Ε.Π.Θ., Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. (1991) *Βιβλίο δραστηριοτήτων για το νηπιαγωγείο*. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού (2000). *Εκπαιδευτικό Σεμινάριο: Ημερίδα Αισθητικής Αγωγής*. Λευκωσία.
- Χατζησαββίδης, Σ. (2003^α). «Γλωσσικός Γραμματισμός (Ελληνική και Αγγλική Γλώσσα)» στο *Προδιαγραφές Σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων/ Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων, 81-118
- Χατζησαββίδης, Σ. (2003^β). «Πολυγραμματισμοί και διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας», στο *Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας του Α.Π.Θ. Η γλώσσα και η διδασκαλία της*, Φλώρινα: Βιβλιολογεϊόν, 189-196.
- Χοντολίδου, Ε. (2003^α). «Η έννοια του Γραμματισμού στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας», στο *Προδιαγραφές Σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων/ Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων, 35-40

Χοντολίδου, Ε. (2003^β). «Το Πρόγραμμα Σπουδών του Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας», στο *Προδιαγραφές Σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων/ Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων, 76-79.

Ανοικτός Φάκελος Εκπαιδευτικού Υλικού: Προτεινόμενες Εφαρμογές Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής στα Σ.Δ.Ε.

Τα περιεχόμενα του ανοικτού φακέλου εκπαιδευτικού υλικού προέρχονται από τις εργασίες των συναδέλφων εκπαιδευτικών των Σ.Δ.Ε αλλά και εφαρμογές σε άλλες εκπαιδευτικές διαδικασίες που θα μπορούσαν, σε αντιστοιχία, να προσαρμοστούν στα Σ.Δ.Ε..

Οι προτεινόμενες δραστηριότητες είναι ενδεικτικές και όχι δεσμευτικές για τον/την εκπαιδευτικό. Μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως υλικό για άντληση ιδεών, για τη διεύρυνση και επέκταση του αντικειμένου και στοχεύουν να βοηθήσουν τον/την εκπαιδευτικό να οργανώσει και να εμπλουτίσει το δικό του/της πρόγραμμα σπουδών. Τα παραδείγματα και το οπτικό υλικό προέρχονται από τις κύριες πηγές εκπαιδευτικής πρακτικής των Σ.Δ.Ε.: τη διδασκαλία του αντικειμένου, τα εργαστήρια, τις διαθεματικές δραστηριότητες και τα projects.

Γνωριμία με τα πλαστικά στοιχεία: Σύνθεση σε άσπρο-μαύρο

Κατερίνα Χατζηγιαννούλη³²

Στόχοι

- Η εξοικείωση των εκπαιδευομένων με τα πλαστικά στοιχεία και τις δυνατότητες του κάθε υλικού (μολύβι, μαρκαδόρος)
- Η ενθάρρυνση, τόνωση της δημιουργικότητας και αυτοπεποίθησης των εκπαιδευομένων, μέσα από βατές ασκήσεις.
- Η καλλιέργεια δεξιοτήτων και φαντασίας.
- Η άσκηση στον τρόπο με τον οποίο «διαβάζουμε» ένα έργο, συνθέτουμε και εκφραζόμαστε μέσα από την τέχνη.
- Η ανάπτυξη κριτικής ικανότητας.
- Η επαφή με έργα σημαντικών καλλιτεχνών.
- Η δημιουργία εικαστικών έργων με προσωπικό χαρακτήρα.

Φιλοσοφία και Διαδικασία

1. Προκαταρτικό στάδιο

Αρχικά ζητάμε από τους/τις εκπαιδευόμενους/ες να σχεδιάσουν σε χαρτί Α₄, με μολύβι, εντελώς ελεύθερα ό,τι θέλουν. Το πρώτο τους αυτό αποτύπωμα στο χαρτί θα αποτελέσει:

³² Η Κατερίνα Χατζηγιαννούλη είναι εικαστικός και καθηγήτρια εικαστικών στη Μέση Εκπαίδευση. Υπηρέτησε ως διδάσκουσα του Γραμματισμού της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής στο Σ.Δ.Ε. Φυλακών Κορυδαλλού από το 2006 έως το 2008.

- μέσον για ανίχνευση ενδιαφερόντων
- μέτρο σύγκρισης με επόμενα σχέδια
- αφορμή για να μιλήσουμε σχετικά με την τοποθέτηση του θέματος στον σχεδιαστικό χώρο
- αφορμή για μία πρώτη ενθάρρυνση των εκπαιδευομένων, επισημαίνοντας τις όποιες αρετές του σχεδίου.

2. Στάδιο εμπλουτισμού

- Μιλάμε για τη γλώσσα της ζωγραφικής και αναφερόμαστε σε σημείο, γραμμή, σχήμα – φόρμα, τόνο.
- Παρατηρούμε στο περιβάλλον μας διαφορετικά είδη γραμμής και ποικιλία από τόνους.
- Βλέπουμε έργα των: Seurat, Β. Κατράκη, τη *Guernica* του Pablo Picasso και την *Κραυγή* του Edvard Munch.

Εικόνα 13:
Έργα των εκπαιδευομένων βασισμένα στη *Γκερνίκα* του Picasso. Σ.Δ.Ε. Φυλακίων Κορυδαλλού 2006-2007.

3. Στάδιο παραγωγής

Άσκηση 1^η

Σε χαρτί A₄, με γραμμές τυχαία τεμνόμενες, δημιουργούμε φόρμες, τις οποίες γεμίζουμε χρησιμοποιώντας τουλάχιστον τέσσερις διαφορετικούς τόνους και προσέχοντας τη γραφή μας.

Στόχοι:

- Να επεξεργαζόμαστε το έργο μας όλο μαζί
- Να το διαμορφώνουμε στην πορεία και να αλλάζουμε ότι δεν μας αρέσει
- Να συνειδητοποιήσουμε ότι δεν γνωρίζουμε εκ των προτέρων την τελική μορφή του έργου, αλλά την «ανακαλύπτουμε» σταδιακά
- Η κατανόηση του όρου «Ανεικονική Τέχνη»
- Η δημιουργία μιας σύνθεσης αρμονικής και ισορροπημένης, κατά την κρίση μας

Άσκηση 2^η

Ζητάμε από τους/τις εκπαιδευόμενους/ες να ξαναφτιάξουν την πρώτη τους εικόνα ή κάποια άλλη και αυτή τη φορά να χρησιμοποιήσουν τονικές διαβαθμίσεις, σε όλη την επιφάνεια A₄.

Άσκηση 3^η: Η λευκή γραμμή σαν φόρμα

Με μολύβι και μονοκοντυλιά που διατρέχει όλο το χαρτί και τέμνει τον εαυτό της σε διάφορα σημεία, σχηματίζουμε τυχαίες φόρμες. Σχεδιάζουμε μία δεύτερη γραμμή παράλληλα με την πρώτη και στα σημεία που διασταυρώνονται σβήνουμε, αφήνοντας το «σταυροδρόμι» ελεύθερο, έτσι ώστε η διπλή γραμμή, παραμένοντας λευκή ως το τέλος της άσκησης, να λειτουργήσει σαν φόρμα. Στη συνέχεια με μαύρο μαρκαδόρο γεμίζουμε τις υπόλοιπες φόρμες ως εξής: άλλες να είναι εντελώς μαύρες και άλλες να έχουν ποικιλία από πυκνά μοτίβα – γραμμές ώστε να κάνουν αντίθεση με την λευκή λωρίδα και ταυτόχρονα να αποτελούν ένα αρμονικό σύνολο, σύμφωνα πάντα με την κρίση μας.

Στάδιο εμπλουτισμού

Έχουμε παρατηρήσει ποικιλία από μοτίβα και γραμμές α) στον περιβάλλοντα χώρο β) σε χαρακτηριστικά της Β. Κατράκη.

Άσκηση 4^η: «Δέντρο, Σπίτι ή Καράβι»

Στόχοι:

Να κατανοήσουμε τη λειτουργία της αντίθεσης στα έργα μας και να μάθουμε να επεξεργαζόμαστε το θέμα και το φόντο σαν σύνολο.

- Ανακλούμε στη μνήμη μας διαφορετικά είδη δέντρων, σπιτιών, καραβιών.
- Επανεξετάζουμε τα είδη των γραμμών που χρησιμοποιήσαμε στην προηγούμενη άσκηση.

Παραγωγή:

Σχεδιάζουμε το θέμα που επιλέγουμε, ελεύθερα και χωρίς λεπτομέρειες, σε χαρτί Α₄. Στη συνέχεια χωρίζουμε το χαρτί μας με τυχαίες γραμμές ώστε να δημιουργηθούν φόρμες και στο θέμα και στο φόντο. Χρησιμοποιώντας μαύρο μαρκαδόρο, γεμίζουμε τις φόρμες που ανήκουν στο φόντο, άλλες εντελώς μαύρες και άλλες με πυκνά μοτίβα ώστε να δίνουμε την εντύπωση του σκούρου. Όσον αφορά στις φόρμες του θέματος, άλλες τις αφήνουμε εντελώς λευκές και άλλες με λιγότερα πυκνά μοτίβα, ώστε να δίνουμε την εντύπωση του φωτεινού.

Εικόνα 14: Έργα των εκπαιδευομένων, Σ.Δ.Ε. Φυλακών Κορυδαλλού, 2006-2007.

Άσκηση 5^η

Στόχοι:

Η δημιουργία προσωπικής σύνθεσης έχοντας υπ' όψιν την εμπειρία των προηγούμενων ασκήσεων.

Στάδιο εμπλουτισμού

Είδαμε και σχολιάσαμε έργα των Παπαλουκά, Τέτση, Matisse, Cezanne.

Στάδιο παραγωγής

Σε χαρτί A₄, με μαύρο μαρκαδόρο δημιουργούμε συνθέσεις με θέμα «Τοπίο», «Ο χώρος στον οποίο ζούμε», «Νεκρή φύση».

Εικόνα 15: Έργο εκπαιδευομένου, Σ.Δ.Ε. Φυλακών Κορυδαλλού.

Άσκηση 6^η: «Πορτρέτο»

Στόχοι:

Η δημιουργία προσωπικής σύνθεσης με βάση την προηγούμενη εμπειρία και πρόσθετα στοιχεία την απόπειρα έκφρασης συναισθήματος.

Στάδιο εμπλουτισμού:

Παρατηρήσαμε έργα των Β. Κατράκη, Picasso και την *Κραυγή* (Munch). Μιλήσαμε για τον κυβισμό και εντοπίσαμε εξπρεσιονιστικά και συμβολικά στοιχεία στα έργα αυτά.

Στάδιο παραγωγής:

Σε χαρτί Α₄ ζωγραφίζουμε ένα πρόσωπο, χρησιμοποιώντας μόνο μαύρο μαρκαδόρο.

Εικόνα 16: Έργα των εκπαιδευομένων, Σ.Δ.Ε. Φυλακών Κορδαλλού

Άσκηση 7^η

Δημιουργία συνθέσεων της απόλυτης επιλογής των εκπαιδευομένων, χρησιμοποιώντας μόνο μαύρο μαρκαδόρο ή μολύβι ή και τα δύο.

Εικόνα 17: Έργα των εκπαιδευομένων, Σ.Δ.Ε. Φυλακών Κορυδαλλού

4. Στοχασμός:

Σε όλες τις ασκήσεις, παρατηρούμε σχολιάζουμε και προτείνουμε ιδέες για το πώς μπορούμε να συνεχίσουμε το έργο μας. Συνειδητοποιούμε ότι δεν υπάρχει μόνο ένας τρόπος για να δημιουργήσουμε μία εικόνα. Μαθαίνουμε σιγά-σιγά να διακρίνουμε το περιγραφικό από το αφαιρετικό έργο.

Προτάσεις για περαιτέρω ανάπτυξη

1. Έκθεση των έργων μας.
2. Συγγραφή ιστορίας-παραμυθιού: Ανά ομάδες, οι εκπαιδευόμενοι/ες, διαλέγουν έργα από όλες τις κατηγορίες των ασκήσεων και ταιριάζουν τις εικόνες με μικρά κείμενα δικά τους (στα ελληνικά ή αγγλικά), ενώ παράλληλα δημιουργούν νέες εικόνες που τυχόν απαιτούνται για τη σύνδεση των κειμένων.

Υλικά, μέσα

Χαρτιά Α₄, μολύβια HB, 2B, ξύστρα, γόμα, μαύροι μαρκαδόροι διαφόρων μεγεθών.

Διάρκεια

Περίπου 20 διδακτικές ώρες

Η Διδασκαλία Θεωρητικών Ενοτήτων: Το Παράδειγμα του Ρομαντισμού

Αύρα Ξεπαπαδάκου

Στόχοι

- Η διδασκαλία μιας θεωρητικής ενότητας της τέχνης, εν προκειμένω της θεωρίας του ρομαντισμού, με επαγωγικό τρόπο.
- Η εξοικείωση των εκπαιδευομένων με τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του πανευρωπαϊκού κινήματος του ρομαντισμού.
- Η εξάσκηση της κριτικής ικανότητας να διακρίνουμε τι είναι «ρομαντικό» και τι όχι.
- Η ανασκευή των εσφαλμένων αντιλήψεων της εποχής μας περί ρομαντισμού.
- Η συνειδητοποίηση ότι ο ρομαντισμός είναι ένα ιστορικό πνευματικό και αισθητικό κίνημα, το οποίο έχει γνωρίσει πλείστες μετεξελίξεις έως τις μέρες μας.
- Η επαφή με έργα σημαντικών καλλιτεχνών.
- Η αναγνώριση κορυφαίων εκπροσώπων του ρομαντισμού και του έργου τους.

Σκεπτικό

Η προτεινόμενη εφαρμογή προτείνει έναν εναλλακτικό τρόπο διδασκαλίας μιας θεωρητικής ενότητας, ο οποίος συνίσταται στην αξιοποίηση της επαγωγικής μεθόδου και στη χρήση μιας σειράς ενεργητικών εκπαιδευτικών τεχνικών. Ο/η εκπαιδευτικός θα παρατηρήσει ότι η παρούσα διδασκαλία της θεωρίας του ρομαντισμού δεν στηρίζεται στην πεπατημένη τεχνική της εισήγησης. Δεν ακολουθεί, δηλαδή, την «ορθόδοξη» δομή: ορισμός, περιοδοποίηση, απαρίθμηση χαρακτηριστικών με τη χρήση παραδειγμάτων, βασικές θεωρίες, εκπρόσωποι, έργα κ.τ.λ. Τουναντίον, οι πληροφορίες που διοχετεύονται στους/στις εκπαιδευομένους/ες είναι ελάχιστες, καθώς προσφέρεται στους ίδιους, δια της ελεύθερης επαγωγής, η ευκαιρία να συνειδητοποιήσουν, να προσδιορίσουν και εν τέλει να κατανοήσουν και να αφομοιώσουν τι είναι (και τι δεν είναι) ρομαντισμός.

1^ο Στάδιο: Ρομαντική Καταιγίδα

Διάρκεια: 5 λεπτά

Τεχνική: Καταιγισμός ιδεών

Ο/η εκπαιδευτικός γράφει με κεφαλαία γράμματα τη λέξη «ΡΟΜΑΝΤΙΣΜΟΣ» στον πίνακα και ζητάει από τους/τις εκπαιδευομένους/ες να προτείνουν συνειρμικά όσο περισσότερες λέξεις θεωρούν ότι περιγράφουν την έννοια του ρομαντισμού. Τους/τις ενθαρρύνει να τις εκφράσουν με γρήγορο ρυθμό, αυθόρμητα, ο/η ένας/μία μετά τον άλλον, υπό μορφή καταιγισμού ιδεών. Το πιθανότερο είναι, καθώς το θέμα είναι εν πολλοίς άγνωστο, να ακουστούν και εντελώς εσφαλμένες ή παραπλανητικές ιδέες, ωστόσο δεν επιτρέπεται να γίνει καμία κριτική. Ο/η εκπαιδευτικός απλώς καταγράφει στον πίνακα ό,τι και όπως ακούγεται. Όταν συγκεντρωθούν αρκετές ιδέες στον πίνακα, ο/η εκπαιδευτικός σταματά και ευχαριστεί την ολομέλεια για τη συμβολή της. Οι ιδέες θα παραμείνουν πάνω στον πίνακα έως το τέλος της εφαρμογής.

2^ο Στάδιο: Ρομαντικότητα

Διάρκεια: 30 λεπτά

Τεχνική: Μελέτη περίπτωσης, Συζήτηση

- Στη συνέχεια ο/η εκπαιδευτικός διανέμει στους/στις εκπαιδευομένους/ες πέντε μικρά κείμενα δικής του/της επιλογής. Οι εκπαιδευόμενοι/ες θα κληθούν να διαβάσουν τα κείμενα και να αποφανθούν πόσο «ρομαντικά» τους φαίνονται: με κλίμακα 1 έως 5 θα πρέπει να τα βαθμολογήσουν ως προς τη «ρομαντικότητα». Ο/η εκπαιδευτικός στο σημείο αυτό θα διευκρινίσει ότι το κριτήριο αξιολόγησης θα είναι αποκλειστικά και μόνο υποκειμενικό, όπως άλλωστε αρμόζει σε ένα κίνημα σαν τον ρομαντισμό που ύμνησε τον άκρατο υποκειμενισμό. Τα κείμενα που συνήθως επιλέγω είναι τα ακόλουθα:

- Απόσπασμα από το μυθιστόρημα του J. W. Goethe, *Τα πάθη του νεαρού Βέρθερου*.
- Σύνοψη ενός επεισοδίου της σειράς *Τόλμη και γοητεία* των Lee Phillip Bell & William J. Bell.
- Απόσπασμα από το μυθιστόρημα της Emily Brontë, *Ανεμοδαρμένα Ύψη*.

- Οι στίχοι του τραγουδιού του συγκροτήματος The Cure, “A Forest”, από το άλμπουμ *Seventeen Seconds*.
- Απόσπασμα από το σενάριο της ταινίας του James Cameron, *Τιτανικός*.

Βασικό κριτήριο για την επιλογή μου είναι τα κείμενα να προέρχονται από ένα ευρύ φάσμα του ορθώς, ανορθοδόξως ή κακώς θεωρούμενου ρομαντισμού.

- Αφού αναγνωστούν τα κείμενα, είτε μεγαλοφώνως, είτε κατά μόνας και οι εκπαιδευόμενοι/ες ολοκληρώσουν τη βαθμολογία τους, ο/η εκπαιδευτικός ζητά από κάποιον/α να σχολιάσει το πρώτο κείμενο και να εξηγήσει τους λόγους για τους οποίους το αξιολόγησε με τον δείνα βαθμό. Καθώς οι εκπαιδευόμενοι/ες παίρνουν ένας προς έναν και μία προς μία τον λόγο και αναπτύσσεται η συζήτηση για τα κείμενα, θα διαπιστώνονται αποκλίσεις στη βαθμολογία και θα αποκρυσταλλώνονται πολλά από τα χαρακτηριστικά και τα συστατικά του ρομαντισμού, όπως: θάνατος, αυτοκτονία, πάθος, νύχτα, παγωνιά, μοναξιά, απονενομημένος έρωτας, το φως των κεριών, ομίχλη, θύελλα, φάντασμα, δοκιμασία, δάσος, φύση, σκοτάδι, επανάσταση, πατρίδα, αέναη αναζήτηση, διχασμός, επανάληπτικότητα, υπερβολή, ένωση με τη φύση... Ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να κατευθύνει τη συζήτηση και, δια της επαγωγής, να οδηγείται στο ζητούμενο. Παράλληλα, έχει τη δυνατότητα να συνοδεύει τα χαρακτηριστικά που εντοπίζει με σύντομες επεξηγήσεις και αναλύσεις, καθώς και να αναφέρεται σε αντιπροσωπευτικά έργα και εμβληματικές προσωπικότητες των χρόνων του ρομαντισμού.

3^ο Στάδιο: Η ουσία του ρομαντισμού

Διάρκεια: 5 λεπτά

Τεχνική: Καταιγισμός ιδεών, Συζήτηση

Αφού ολοκληρωθεί η εκτεταμένη αυτή συζήτηση, μπορούμε να επανέλθουμε σε όσα έχουμε καταγράψει στον πίνακα. Τώρα πλέον οι ίδιοι/ες οι εκπαιδευόμενοι/ες θα είναι σε θέση να αναθεωρήσουν τα λεγόμενά τους και να υποδείξουν στον/στην εκπαιδευτικό ποιες ιδέες και λέξεις εκφράζουν την έννοια του ρομαντισμού και ποιες πρέπει να αποκλειστούν.

4^ο Στάδιο: Εισαγωγή + Ανακεφαλαίωση

Διάρκεια: 10 λεπτά

Τεχνική: Επίδειξη με επιγραμματική διάλεξη

Τώρα πλέον ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να ανακεφαλαιώσει επιγραμματικά τα βασικά γνωρίσματα του κινήματος, είτε προβάλλοντάς τα μέσω ηλεκτρονικής παρουσίασης, είτε διανέμοντάς τα σε απλά φωτοαντίγραφα. Επί της ουσίας, το τελευταίο αυτό στάδιο αφορά στην εμπέδωση και όχι στην παράδοση της ύλης.

Υλικά-Μέσα

Πίνακας κιμωλίας ή λευκός πίνακας, φωτοτυπίες, προαιρετικά: ηλεκτρονική παρουσίαση.

Διάρκεια

Μία διδακτική ώρα.

Η φωνή μας

Αύρα Ξεπαπαδάκου

Στόχος

Στην ενότητα αυτή θα γνωρίσουμε το μουσικό όργανο που όλοι και όλες μας εκ φύσεως διαθέτουμε: τη φωνή μας. Θα αντιληφθούμε τους τρόπους παραγωγής της και θα μάθουμε πώς να προετοιμάζουμε τη φωνή μας πριν από μία ομιλία ή ακόμη και πριν το τραγούδι.

Αναλυτικότερα

Όπως μαθαίνουμε να γνωρίζουμε το σώμα μας και συνειδητοποιούμε πώς κινείται, έτσι καλούμαστε να αντιληφθούμε και τη φωνή μας, πώς λειτουργεί και με ποιους τρόπους μπορούμε να την ελέγξουμε. Οι ηθοποιοί και οι τραγουδιστές χρησιμοποιούν τη φωνή τους όλη την ώρα και, είτε μιλάνε, είτε τραγουδάνε, είτε φωνάζουν, είτε ψιθυρίζουν πρέπει να ακούγονται καθαρά. Για να το πετύχουν αυτό χωρίς σφίξιμο και πίεση, η φωνή τους πρέπει να είναι πολύ καλά εξασκημένη.

Εφαρμογή

A) Προθέρμανση – ζέσταμα. Θεωρία και Πράξη

Οι ηθοποιοί και οι τραγουδιστές πάντα κάνουν *ζέσταμα* πριν χρησιμοποιήσουν τη φωνή τους. Ένα σφιγμένο σώμα παράγει και μία σφιγμένη φωνή, χωρίς ελαστικότητα που κουράζεται εύκολα. Παρατίθενται τα βασικά σημεία του ζεστάματος της φωνής:

- Αρχικά διδάσκεται η **σωστή στάση**, πώς, δηλαδή, μπορούμε να εντοπίζουμε και να υιοθετούμε τον κάθετο άξονα του σώματός μας, καθώς και οι βασικές αρχές της διαφραγματικής αναπνοής. Συμμετέχει ολόκληρο το σώμα μας: ώμοι, κορμός, πόδια, λεκάνη, κοιλιά, πνεύμονες.
- Ακολουθεί το ζέσταμα του κεφαλιού: Το κεφάλι τοποθετείται σε όλες τις θέσεις (πάνω-κάτω, δεξιά-αριστερά, πλάι-πλάι, εμπρός-πίσω)

- Στη συνέχεια προχωράμε στο ζέσταμα του προσώπου. Χασμουριόμαστε με ήχο. Κάνουμε την άσκηση με τις παραμορφωτικές «φατσούλες» για να χαλαρώσουν οι μύες του προσώπου (δηλαδή σχηματίζουμε «μεγάλες φατσούλες» ανοίγοντας και διευρύνοντας τα χαρακτηριστικά του προσώπου μας, μικρές, συρρικνώνοντας και ζαρώνοντας τα χαρακτηριστικά μας, αριστερές και δεξιές).
- Επόμενη περιοχή είναι οι ώμοι με ασκήσεις ξεκλειδώματος που μπορούν να καταλήξουν και σε χορευτική κίνηση.

B) Εισπνοή και εκπνοή

Η φωνή μας παράγεται από την αναπνοή που δονεί τις φωνητικές χορδές. Όσο πιο μεγάλη αναπνοή έχουμε και όσο πιο καλά την ελέγχουμε, τόσο περισσότερο μπορούμε να αξιοποιήσουμε τη φωνή μας. Ζητούμενο είναι να μάθουμε να αναπνέουμε βαθιά.

- Άσκηση εισπνοή/εκπνοή: Σε σωστή στάση, προσπαθούμε να εισπνεύσουμε γρήγορα και βαθιά, γεμίζοντας κάθε «αποθήκη» του κορμιού μας με αέρα (πνεύμονες, γαστρική περιοχή, βραχίονες, μηρούς). Αρχίζουμε να εκπνέουμε αργά και ελεγχόμενα ρίχνοντας μπροστά το κορμί μας σε ταλάντωση και εκφέροντας τον ήχο ααααα ώσπου να εξαντληθεί ο αέρας που έχουμε εισπνεύσει. Επαναλαμβάνουμε την άσκηση αυτή 2-3 φορές ακόμη. Θα παρατηρήσουμε ότι η ικανότητά μας να ελέγχουμε την εκπνοή και να μην ξοδεύουμε άσκοπα την αναπνοή μας σταδιακά βελτιώνεται.
- Άσκηση με φλόγα κεριού: Επιμένοντας στον έλεγχο της εκπνοής, οι εκπαιδευόμενοι/ες θα προσπαθήσουν να εκπνέουν χωρίς να σβήσουν τη φλόγα του κεριού. Δοκιμάζουμε την άσκηση αυτή σε διαφορετικές αποστάσεις. Θα χρειαστούμε μερικά κεριά με μεγάλη διάμετρο.

Γ) Η παραγωγή του ήχου

Τα χείλη και η γλώσσα μας σχηματίζουν τη φωνή μας καθώς εξέρχεται από το στόμα μας. Συνειδητοποιώντας πώς σχηματίζονται οι διάφοροι ήχοι, μαθαίνουμε να τους εκφέρουμε σωστά, να αρθρώνουμε καθαρά και να μην σκοντάφτουμε πάνω σε λέξεις ή συλλαβές που είναι δύσκολο να προφέρουμε.

- Εξηγούμε αναλυτικά τη σωστή θέση των φωνηέντων α, ε, ι, ο, ου εντός της στοματικής κοιλότητας. Το στόμα μας (χείλη, δόντια, ουρανίσκος, γλώσσα, επιγλωττίδα)

μεταβάλλεται κάθε φορά που καλείται να σχηματίσει ένα διαφορετικό φωνήεν. Αρχίζουμε να τα εκφέρουμε συνειδητά.

- Αρχίζουμε να προσθέτουμε σύμφωνα.
- Πολύ προσεκτικά προσθέτουμε μερικούς διφθόγγους.

Δ) Προβολή της φωνής

Όταν προβάλλουμε τη φωνή μας σημαίνει ότι ακουγόμαστε καθαρά χωρίς να φωνάζουμε. Όλοι και όλες έχουμε παρατηρήσει ότι οι τραγουδιστές της όπερας, που τραγουδούν χωρίς μικρόφωνα, ακούγονται τέλεια ακόμα και όταν τραγουδούν *pianissimo*, δηλαδή πάρα πολύ σιγανά. Αυτό το πετυχαίνουν επειδή έχουν κατακτήσει τεχνικά πώς να στείλουν τη φωνή τους στο ακροατήριο, πώς να την περάσουν προς τα εμπρός. Η τεχνική αυτή σχετίζεται και με την άρθρωση και με το σωστό τονισμό (δηλαδή να δίνουμε έμφαση σε λέξεις ή συλλαβές ώστε να υπογραμμίζεται το νόημα). Δεν είναι σπάνιο κάποιοι σημερινοί τραγουδιστές να «τρώνε τα λόγια τους» και να μην γίνεται αντιληπτό το νόημα των στίχων που τραγουδούν. Κάτι τέτοιο ισοδυναμεί με αποτυχία. Όταν μιλάμε σωστά πρέπει να ακούγεται έως και ο τελευταίος φθόγγος.

- Για την άσκηση αυτή θα παίζουμε ένα παιχνίδι με μία πραγματική ή και νοητή μπάλα που θα βοηθήσει τη φωνή να «βγει προς τα έξω». Στεκόμαστε σε κύκλο και αρχίζουμε να «πετάμε» τη μπάλα ο ένας στον άλλον στο ύψος του προσώπου μας. Την ώρα που κάποιος πετάει τη μπάλα σε κάποιον που θα την πιάσει, εκφέρει ένα σύμπλεγμα φωνήεντος και διφθόγγου: στρα. Ο επόμενος πιάνει τη μπάλα και την ξαναπετάει εκφωνώντας το στρε. Ο επόμενος: στρι, ο επόμενος: στρο, ο επόμενος: στρου. Ο επόμενος αρχίζει με νέο συνδυασμό, π.χ. χθα-χθε-χθι-χθο-χθου, βλα-βλε-βλι-βλο-βλου κ.τ.λ. Συνεχίζουμε την άσκηση για αρκετή ώρα, προπονούμενοι/ες σε πολλούς συνδυασμούς συμφώνων και φωνηέντων. Θα χρειαστούμε: μία παιδική μπάλα – τόπι.
- Ένας άλλος τρόπος να απελευθερώσουμε τη φωνή μας και να εστιάσουμε στους ήχους που μπορούμε να παράγουμε είναι παραμερίσουμε για λίγο τα γλωσσικά στοιχεία. Το μικρό σκετς που ακολουθεί μπορεί να οδηγήσει και σε μία σύντομη θεατρική δράση. Θα καθίσουμε σε έναν κύκλο με κλειστά τα μάτια. Θα ξεκινήσει ο/η εκπαιδευτικός μιμούμενος/η έναν ήχο και θα συνεχίσει κάποιος/α άλλος/η μιμούμενος/η έναν άλλον ήχο με τρόπο ώστε να λέμε μία μικρή ιστορία. Π.χ. ξεκινάμε με τον ήχο του ύπνου

(ροχαλητό) και αφήνουμε τους/τις εκπαιδευομένους/ες να το αναπτύξουν (ξυπνητήρι, χασμουρητό κ.τ.λ.). Ή μπορούμε να αρχίσουμε με τον ήχο του τηλεφώνου. Οι εκπαιδευόμενοι/ες θα σκεφτούν πολλές παραλλαγές ήχων: δυνατούς και σιγανούς, οξείς και υπόκωφους, κοντινούς και μακρινούς, ανθρώπινους ή μηχανικούς.

Υλικά-Μέσα

4-5 κεριά με σχετικά μεγάλη διάμετρο, αναπτήρας ή σπέρτα, ένα παιδικό τόπι.

Διάρκεια

Μία διδακτική ώρα.

Το σύμπαν στην τέχνη: Πρόταση για διαθεματικό εργαστήριο

Παναγιώτης Αποστόλου³³

Στόχοι

Μέσα από το εκτεταμένο αυτό διαθεματικό εργαστήριο, οι εκπαιδευόμενοι/ες αναμένεται:

- Να αντιληφθούν ότι το σύμπαν αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για κάθε μορφή τέχνης, καθώς και ότι εξέχοντες δημιουργοί, από την αρχαιότητα έως σήμερα, το προσέγγισαν με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους.
- Να γνωρίσουν, να μελετήσουν και να αναλύσουν έργα σχετικά με το σύμπαν από διάφορους χώρους της τέχνης.
- Να προσεγγίζουν με κριτική διάθεση έργα τέχνης.
- Να γνωρίσουν τις αρμοδιότητες των βασικών συντελεστών σε μια κινηματογραφική ταινία.
- Να εκφραστούν δημιουργικά μέσα από τη ζωγραφική και το κολάζ.
- Να εκφραστούν δημιουργικά συμμετέχοντας ενεργά στη διαμόρφωση μιας ηχοϊστορίας.
- Να έρθουν σε μια πρώτη επαφή και γνωριμία με τα όργανα της συμφωνικής ορχήστρας.
- Να αντιληφθούν τη σημασία του συνθέτη, του αρχιμουσικού, του σολίστ, της χορωδίας και της ορχήστρας.
- Να μπορούν να αναζητήσουν στο διαδίκτυο υλικό που θα αποτελέσει αντικείμενο μελέτης και έρευνας.
- Να γνωρίσουν τον τρόπο με τον οποίο ερμήνευαν οι αρχαίοι Έλληνες φαινόμενα που δεν μπορούσαν να εξηγήσουν με επιστημονικό τρόπο.
- Να γνωρίσουν βασικά φυσικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα των πλανητών του ηλιακού μας συστήματος.

³³ Ο Παναγιώτης Αποστόλου είναι μουσικολόγος, μουσικοπαιδαγωγός και συνθέτης. Έχει υπηρετήσει ως υπεύθυνος του Γραμματισμού της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής στο Σ.Δ.Ε. των Φυλακών Διαβατών κατά το διάστημα 2007-2008.

- Να δημιουργήσουν μικρές πρωτότυπες ιστορίες.
- Να αντιληφθούν πως το «φεγγάρι» στη μουσική αποτέλεσε, ποικιλοτρόπως, πεδίο έκφρασης εντελώς διαφορετικών αισθητικών αναζητήσεων.
- Να αναπτύξουν δεξιότητες όπως τραγούδι, παίξιμο κρουστών οργάνων, ρυθμική συνοδεία, παρατηρητικότητα, αυτοσυγκέντρωση.

Μεθοδολογία διδασκαλίας

Η διδασκαλία έχει κυρίως διερευνητικό, ενεργητικό και βιωματικό χαρακτήρα. Στοχεύει στη συνεργασία των εκπαιδευομένων, στην ανάπτυξη κριτικής σκέψης, στην αυτενέργεια, καθώς και στην ανάπτυξη κλίσεων και δεξιοτήτων. Ο/η εκπαιδευτικός εμπνυχώνει και καθοδηγεί τη μαθησιακή διαδικασία.

Προτεινόμενες δραστηριότητες

1. Προκαταρτική δραστηριότητα

Ζητείται από τους/τις εκπαιδευόμενους/ες να εκφράσουν πως αντιλαμβάνονται τον τίτλο της θεματικής ενότητας και να προτείνουν πεδία δράσης.

2. Η δύναμη του Γουμπ

Ανάγνωση και ανάλυση του διηγήματος επιστημονικής φαντασίας *Η δύναμη του Γουμπ* του Φίλιπ Ντικ. Μέσα από σχετικό ερωτηματολόγιο οι εκπαιδευόμενοι/ες καλούνται να ανακαλύψουν το κύριο θέμα του έργου, να αναγνωρίσουν τους ήρωες και να εντοπίσουν τα χαρακτηριστικά τους, να εκφράσουν την άποψή τους για την πλοκή του έργου και να τοποθετηθούν κριτικά.

3. Οδύσσεια του διαστήματος

Παρακολούθηση της κινηματογραφικής ταινίας *2001, Οδύσσεια του διαστήματος* του Στάνλεϋ Κιούμπρικ. Αφού αποσαφηνιστούν οι αρμοδιότητες των βασικών συντελεστών μιας ταινίας (σεναριογράφος, ηθοποίος, σκηνογράφος, ενδυματολόγος, μακιγιέρ, συνθέτης, δ/ντης φωτογραφίας, οπερατέρ, μοντέρ, σκηνοθέτης, παραγωγός) και το πως συνδέονται μεταξύ τους, προχωρούμε στην ανάλυση - περιγραφή της ταινίας. Ζητείται από τους/τις εκπαιδευόμενους/ες, είτε με τη μορφή ερωτηματολογίου είτε με καταγισμό ιδεών, να

τοποθετηθούν στα εξής: σενάριο και πλοκή δράσης, υποκριτικές ικανότητες ηθοποιών, σκηνογραφία και ενδυματολογία, μοντάζ, μουσική επένδυση, ηχητικά και οπτικά εφέ, φωτογραφία, σκηνοθεσία και παραγωγή. Έπειτα ζητείται από τον καθένα και την καθεμία να ξεχωρίσει κάποια σκηνή –ή και κάποιο άλλο στοιχείο– από την ταινία που του/της έκανε εντύπωση και να εξηγήσει το γιατί. Ακόμα ζητείται να σχολιάσουν σχετικές κριτικές ειδικών.

4. Το πορτοκάλι και μια ηλιαχτίδα

Πρόκειται για δημιουργία ηχοϊστορίας βασισμένη στο παραμύθι του Μάνου Κοντολέων *Το πορτοκάλι και μια ηλιαχτίδα*. Αφού γίνει ανάγνωση και ανάλυση του παραμυθιού, ακολουθεί επιλογή των σημείων που προσφέρονται για ηχητική δράση, καθώς και επιλογή του ποιου, πως και τι θα παίζουν στα συγκεκριμένα σημεία. Θεωρείται επιβεβλημένη η χρήση απλών κρουστών οργάνων (π.χ. μεταλλόφωνο, ντέφι, τρίγωνο κλπ), αυτοσχέδιων μουσικών οργάνων ή ηχητικών αντικειμένων (π.χ. ήχοι που παράγονται από ένα απλό φύλλο χαρτιού με φύσημα, τσαλάκωμα, σκίσιμο κλπ), ήχοι της φωνής, ήχοι του σώματος κλπ.

5. Αναζήτηση στο διαδίκτυο

Αναζήτηση στο διαδίκτυο εικαστικών έργων με θέμα το σύμπαν. Ακολουθεί περιγραφή, σχολιασμός, μελέτη και ανάλυση αυτών. Έπειτα ζητείται από τους/τις εκπαιδευόμενους/ες:

- να δημιουργήσουν ζωγραφιές με θέματα όπως το φεγγάρι, ο γαλαξίας, το ηλιακό σύστημα κλπ.

- με θέμα *Το σύμπαν μου* να δημιουργήσουν κολάζ από τμήματα των φωτογραφιών που έχουν συλλέξει.

6. Μυθωδία

Οπτικοακουστική παρακολούθηση του έργου *Μυθωδία* του Βαγγέλη Παπαθανασίου. Αρχικά γίνεται μια μικρή εισαγωγή για τους λόγους που οδήγησαν στη δημιουργία του συγκεκριμένου έργου, καθώς και στην παράστασή του στο Ναό του Ολυμπίου Διός στην Αθήνα το βράδυ της 28^{ης} Ιουνίου 2001. Ακολουθεί, από τους/τις εκπαιδευόμενους/ες, ανάλυση και περιγραφή για το κάθε μέρος του έργου ξεχωριστά. Βλέπουμε πώς αυτά συνδέονται μεταξύ τους. Εστιάζουμε την προσοχή μας στο λόγο και ζητείται από τους/τις εκπαιδευόμενους/ες να πάρουν θέση στην εξής διάσταση απόψεων: ενώ ο Παπαθανασίου δηλώνει πως τα λόγια που ακούγονται δεν σημαίνουν κάτι συγκεκριμένο, εντούτοις αρκετοί μελετητές του έργου πιστεύουν ακριβώς το αντίθετο. Επίσης προσφέρεται η δυνατότητα

στους/στις εκπαιδευόμενους/ες να έρθουν σε μια πρώτη, ενδεχομένως, επαφή και γνωριμία με την ορχήστρα, τα όργανα που την απαρτίζουν, τη χορωδία, τη συναυλιακή πράξη, καθώς και να αντιληφθούν τη σπουδαιότητα του ρόλου του αρχιμουσικού, των σολίστ και του συνθέτη.

7. Οι Πλανήτες

Με τη βοήθεια της μυθολογίας (γέννηση Θεών και κόσμος, γιγαντομαχία, τιτανομαχία, Θεοί των αρχαίων Ελλήνων), εξετάζουμε πώς ερμήνευαν οι αρχαίοι Έλληνες τα φαινόμενα που δεν μπορούσαν να εξηγήσουν με επιστημονικό τρόπο. Κατόπιν συζητάμε τα βασικά γνωρίσματα Θεών των αρχαίων Ελλήνων (π.χ. ο Άρης ήταν ο Θεός του πολέμου και της καταστροφής· ο Δίας ήταν ο σημαντικότερος Θεός όλων, άστραφτε, βροντούσε και με τον κεραυνό επέβαλλε τη θέλησή του). Έπειτα συζητάμε τα φυσικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα των πλανητών του ηλιακού μας συστήματος (π.χ. ο Άρης έχει πολύ κρύο, ψηλά βουνά, είναι γνωστός και ως Κόκκινος Πλανήτης· ο Δίας έχει άγριους ανέμους και είναι ο μεγαλύτερος πλανήτης του ηλιακού μας συστήματος). Προσπαθούμε να βρούμε κοινά σημεία αναφοράς μεταξύ Θεών και πλανητών με το ίδιο όνομα (π.χ. ο Θεός Άρης με τον πλανήτη Άρη, ο Θεός Δίας με τον πλανήτη Δία κ.ο.κ.). Στη συνέχεια ακούμε αποσπάσματα από το συμφωνικό έργο του Γκούσταφ Χολστ *Οι Πλανήτες*. Οι εκπαιδευόμενοι/ες θα πρέπει να βρουν, αιτιολογώντας την επιλογή τους, σε ποιόν πλανήτη αναφέρεται το κάθε απόσπασμα. Φυσικά η ορθότητα των επιλογών τους έχει μικρότερη αξία σε σχέση με το σκεπτικό που τους οδήγησε σε αυτές.

8. Βερενίκης Κόμη

Ανάγνωση, μελέτη και ανάλυση του ποιήματος *Βερενίκης Κόμη* του Καλλιμάχου (σε μετάφραση Στυλιανού Αλεξίου). Στη συνέχεια δίνοντας κάποιες «λέξεις-κλειδιά» (π.χ. φεγγάρι, αστέρια, γαλαξίας), ζητείται από τους/τις εκπαιδευόμενους/ες να αφηγηθούν με τη μορφή μικρού στιχουργήματος μία σύντομη ιστορία.

9. Το φεγγάρι

Αναζήτηση στο διαδίκτυο ελληνικών και ξένων τραγουδιών με θέμα το «φεγγάρι». Έπειτα εξετάζουμε πως το φεγγάρι αποτέλεσε θέμα ή έστω σημείο αναφοράς σε μουσικές και μουσικοστιχουργικές δημιουργίες από καλλιτέχνες με εντελώς διαφορετικούς αισθητικούς προσανατολισμούς.

Εξετάζονται:

- το τραγούδι *Fly Me to the Moon / Πέτα με ως το Φεγγάρι* του Μπαρτ Χάουαρντ (Bart Howard)
- το τραγούδι *Bark at the Moon / Γάγισε στο Φεγγάρι* του Όζι Όζμπορν (Ozzy Osbourne)
- το τραγούδι *Χάρτινο το φεγγαράκι* των Μάνου Χατζιδάκι και Νίκου Γκάτσου
- το τραγούδι *Θα πιω απόψε το φεγγάρι* των Μίμη Πλέσσα και Λευτέρη Παπαδόπουλου
- το τραγούδι *Η μοναξιά του σχοινοβάτη* των Χάρη και Πάνου Κατσιμίχα
- η μουσική σύνθεση *Moonlight Serenade / Σερενάτα του Σεληνόφωτος* του Γκλεν Μίλερ (Glenn Miller)
- το άλμπουμ *The Dark Side of the Moon / Η Σκοτεινή Πλευρά του Φεγγαριού* των Πινκ Φλόυντ (Pink Floyd)
- η μουσική σύνθεση *Σονάτα υπό το Σεληνόφως* του Λούντβιχ βαν Μπετόβεν (Ludwig van Beethoven)
- το έβδομο μελόδραμα *Der kranke Mond / Το άρρωστο Φεγγάρι* από το έργο του Άρνολντ Σένμπεργκ (Arnold Schoenberg) *Pierrot Lunaire/Φεγγαρόφωτος Πιερότος*
- το παραδοσιακό τραγούδι *Βασιλικός θα γίνω*.

Έπειτα γίνεται επιλογή δύο τραγουδιών, τα οποία μαθαίνουμε να τραγουδάμε και να συνοδεύουμε ρυθμικά.

Πρόταση παρουσίασης

Η παρουσίαση της θεματικής ενότητας *Το Σύμπαν στην Τέχνη* μπορεί να γίνει από ομάδες εκπαιδευομένων, με διαφορετικούς τομείς δράσης, σε ειδική εκδήλωση.

Απαιτούμενο υλικό

- C.D. player, D.V.D. player, τηλεόραση, δίκτυο υπολογιστών συνδεδεμένο με το διαδίκτυο και με τα απαιτούμενα προγράμματα πλοήγησης, εκτυπωτές, αρμόνιο, κρουστά όργανα, φύλλα χαρτιού.
- Χαρτί ακουαρέλας, ακρυλικές μπογιές, πινέλα διαφόρων μεγεθών (3, 5, 7), πλαστικές παλέτες, πλαστικά κυπελλάκια, χάρτινα τραπεζομάντιλα, ψαλίδια και κόλα.
- D.V.D. της ταινίας *2001, Οδύσσεια του Διαστήματος*, D.V.D. της *Μυθωδίας*.
- Ηχογραφημένη μουσική (σε C.D.) των προαναφερόμενων συνθέσεων *Οι Πλανήτες*, *Moonlight Serenade*, *Σονάτα υπό το Σεληνόφως*, *The Dark Side of the Moon*, *Der kranke*

Mond, καθώς και των τραγουδιών *Fly Me to the Moon*, *Bark at the Moon*, *Χάρτινο το φεγγαράκι*, *Θα πιω απόψε το φεγγάρι*, *Η μοναξιά του σχοινοβάτη*, *Βασιλικός θα γίνω*.

- Φωτοτυπικό υλικό όπου συγκεκριμένα περιέχονται:
 - α) το διήγημα *Η δύναμη του Γουμπ* του Φίλιπ Ντικ και σχετικό ερωτηματολόγιο.
 - β) κριτικές από ειδικούς για την ταινία *2001, Οδύσσεια του Διαστήματος* του Στάνλεϋ Κιούμπρικ, καθώς και σχετικό ερωτηματολόγιο.
 - γ) το παραμύθι *Το πορτοκάλι και μια ηλιαχτίδα* του Μάνου Κοντολέων.
 - δ) τα λόγια που ακούγονται, σύμφωνα με μελετητές, στη *Μυθωδία* του Βαγγέλη Παπαθανασίου.
 - ε) φωτογραφίες με τα όργανα της συμφωνικής ορχήστρας συνοδευόμενες από σχόλια που αφορούν τα βασικότερα χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα.
 - στ) συνοπτικές σημειώσεις για την γέννηση Θεών και κόσμου, σύμφωνα με τη μυθολογία, καθώς και για τη γιγαντομαχία, την τιτανομαχία και τα βασικά γνωρίσματα των σημαντικότερων Θεών των αρχαίων Ελλήνων.
 - ζ) συνοπτικές σημειώσεις για τα βασικότερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των πλανητών του ηλιακού μας συστήματος.
 - η) το ποίημα *Βερενίκης Κόμη* του Καλλιμάχου σε μετάφραση Στυλιανού Αλεξίου.
 - θ) οδηγίες και κατευθύνσεις για τη δημιουργία πρωτότυπων ιστοριών.
 - ι) οι στίχοι των παρακάτω μουσικοστιχουργικών δημιουργιών (όπου είναι απαραίτητο μαζί με το πρωτότυπο κείμενο και η μετάφρασή του): *Fly Me to the Moon*, *Bark at the Moon*, *Χάρτινο το φεγγαράκι*, *Θα πιω απόψε το φεγγάρι*, *Η μοναξιά του σχοινοβάτη*, *Βασιλικός θα γίνω*, *Der kranke Mond*.

Χρόνος υλοποίησης

25 - 30 διδακτικές ώρες.

Στόχοι

- Η εισαγωγή των εκπαιδευόμενων στη χρήση υλικών από τη φύση (λάσπη, άχυρο, μαλλί, φυτικές ίνες, κλαδιά)
- Η εξοικείωση με το φυσικό περιβάλλον της περιοχής τους και των δυνατοτήτων που έχουν τα υλικά που βρίσκονται σε αυτό.
- Η επαφή με παραδοσιακούς τρόπους διαβίωσης και οικιακής χειροτεχνίας.
- Η σύνδεση με τη φύση μέσα από τα υλικά και τις δυνατότητες που προσφέρει.
- Η επαφή με έργα καλλιτεχνών που έχουν εργαστεί με υλικά από την φύση.
- Η δημιουργία εικαστικών έργων με προσωπικό χαρακτήρα που να ενεργοποιούν τις δυνατότητες των φυσικών υλικών.

Φιλοσοφία – Διαδικασία

Προκαταρτικό στάδιο:

Το πρώτο στάδιο είναι μια περιήγηση σε μια θέση στο ύπαιθρο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως χώρος εργασίας. Σε αυτό το υπαίθριο εργαστήριο οι εκπαιδευόμενοι/ες έρχονται σε επαφή με τα υλικά που υπάρχουν στην περιοχή. Μαθαίνουν πώς χρησιμοποιούνται με παραδοσιακό τρόπο και ενημερώνονται για τις φυσικές δυνατότητες των υλικών.

Στάδιο εμπλουτισμού:

α) Παρουσιάζονται έργα της Land Art, Bio Art και γίνεται ενημέρωση για τον τρόπο που αυτά ενεργοποιούν το χώρο και το τοπίο μέσα στο οποίο κατασκευάστηκαν.

³⁴ Η διαδικασία υλοποιήθηκε για πρώτη φορά στην Δροσοπηγή Φλώρινας στο πλαίσιο ενός Τριήμερου Σεμιναρίου που διοργάνωσε το Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας και το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μελίτης (12 έως 14 Μαΐου 2011).

β) Παρατηρούμε στο περιβάλλον ερεθίσματα που θα μπορούσαν να αποτελέσουν την αφετηρία εικαστικών έργων. Τέτοια μπορεί να είναι ο ιστός μιας αράχνης, ένας σπασμένος κορμός, φωλιές πουλιών, ένας βράχος με ιδιαίτερο σχήμα.

γ) Μελετώνται αντικείμενα του λαϊκού πολιτισμού, κατασκευασμένα από υλικά της φύσης.

Στάδιο παραγωγής (πραγματοποίηση 4 ασκήσεων):

Άσκηση 1^η

Κατασκευή Τσόχας

Εικόνα 18: Παντόφλα από τσόχα. Η κατασκευή αναπαράγει τον αρχαίο μύθο ότι η πρώτη τσόχα δημιουργήθηκε όταν ένα μοναχός τύλιξε τα πόδια του με μαλλί για να τα προφυλάξει από τα ξυλοπάπουτσα ενώ βιάδιζε. Ο ιδρώτας και η τριβή δημιούργησαν την πρώτη τσόχα, το πρώτο παπούτσι από τσόχα (Εργαστήριο: Γεωργία Γκρεμούτη, Εικαστική Πορεία προς τις Πρέσπες, Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 2011)

Στόχοι: α) να γίνουν κατανοητές οι δυνατότητες του μαλλιού ως υλικού β) να συνειδητοποιηθούν οι ιδιαίτερες φόρμες που μπορούν να κατασκευαστούν με το υλικό αυτό γ) να ενημερωθούν οι εκπαιδευόμενοι/ες για τους παραδοσιακούς τρόπους χρήσης της τσόχας.

Στάδιο εμπλουτισμού: διάλεξη για τη χρήση τσόχας ανά τους αιώνες παρουσίαση της χρήσης της τσόχας από σύγχρονους καλλιτέχνες όπως ο Γιόζεφ Μπύους (Josef Beuys)

Παραγωγή: Καθαρίζεται μαλλί, γνέθεται στο χέρι μέχρι με την πίεση να μετασχηματιστεί σε τσόχα, σχηματίζονται αντικείμενα τόσο διακοσμητικά όσο και χρηστικά (όπως παντόφλες).

Εικόνα 19: Εργαστήριο τσόχας: η κατασκευή τσόχινου υφάσματος (Εργαστήριο: Γεωργία Γκρεμούτη, Σεμινάριο: Όρια/Φύση/Υλικά, Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας και το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μελίτης, 2011)

Άσκηση 2^η

Φυτικές Βαφές

Εικόνα 20: Εργαστήριο φυτικών βαφών: τα νήματα εμβαπτίζονται στο χρώμα. (Εργαστήριο: Μαρία Γρηγοριάδου, Σεμινάριο: Όρια/Φύση/Υλικά, Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας και το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μελίτης, 2011)

Στόχοι: α) να υπάρξει εξοικείωση με τα φυτά της περιοχής και τις δυνατότητες που έχουν β) να μπορέσουν να χρησιμοποιήσουν με όσο το δυνατόν πιο ευφάνταστο τρόπο τις βαφές που θα κατασκευαστούν γ) να ολοκληρωθεί η προηγούμενη η άσκηση με την τσόχα με την βαφή των παραχθέντων αντικειμένων.

Στάδιο εμπλουτισμού: Πορεία δύο ωρών στο φυσικό περιβάλλον όπου ανιχνεύονται οι δυνατότητες της φύσης, διερευνώνται καινούργια πεδία, εμπεδώνεται η γνώση των δύο προηγούμενων ασκήσεων.

Παραγωγή: Συλλέγονται φυτικές ίνες που υπάρχουν στο περιβάλλον της περιοχής και μπορούν να χρησιμοποιηθούν για βαφή. Κατασκευάζονται όσα χρώματα είναι δυνατόν. Χρωματίζονται οι κατασκευές τσόχας της προηγούμενης άσκησης.

Εικόνα 21: Εργαστήριο φυτικών βαφών: τα νήματα στεγνώνουν στον ήλιο. (Εργαστήριο: Μαρία Γρηγοριάδου, Σεμινάριο: Όρια/Φύση/Υλικά, Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας και το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μελίτης, 2011)

Άσκηση 3^η

Κλαδιά

Εικόνα 22: Εργαστήριο Κλαδιών: συλλογή υλικού από τη φύση (Εργαστήριο: Άκης Γκούμας, Σεμινάριο: Όρια/Φύση/Υλικά, Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας και το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μελίτης, 2011)

Στόχοι: να γίνουν κατανοητές οι καλλιτεχνικές και χρηστικές δυνατότητες των κλαδιών. Το κλαδί λειτουργεί ως δομικό υλικό για την κατασκευή ενός έργου στο ύπαιθρο αλλά και μιας χρηστικής κατασκευής όπως ένα μικρό γεφυράκι ή ένα υπόστεγο.

Στάδιο εμπλουτισμού: α) Ανακαλούμε στη μνήμη μας διαφορετικά είδη κατασκευών ανά τους αιώνες που έχουν χρησιμοποιήσει κλαδιά και κορμούς από το Δισπηλιό ως τις καλύβες των Σαρακατσαναίων. β) Εισαγωγή στο έργο του Βρετανού γλύπτη Andy Goldsworthy.

Παραγωγή: με σχετική άδεια του τοπικού δασαρχείου συλλέγονται κλαδιά από την περιοχή, κατά προτίμηση από εκείνα που βρίσκονται στο χόμα. Συγκεντρώνονται σε ένα σημείο όπου δημιουργούνται ως συλλογικό έργο δύο κατασκευές: μια χρηστική κατασκευή και ένα γλυπτό. Με αυτό τον τρόπο οι εκπαιδευόμενοι εξοικειώνονται και με τις δύο κατευθύνσεις της δυνατότητας του υλικού: την χρηστική και την εκφραστική.

Εικόνα 23: Εργαστήριο Κλαδιών: γλυπτική κατασκευή με κλαδιά (Εργαστήριο: Ακης Γκούμας, Σεμινάριο: Ορια/Φύση/Υλικά, Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας και το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μελίτης, 2011).

Άσκηση 4^η

Πλιθιά

Στόχοι: Η δημιουργία κατασκευών με πλιθιά, η εισαγωγή στον τρόπο που η λάσπη και το άχυρο μπορούν να κατασκευάσουν δομικό υλικό.

Στάδιο εμπλουτισμού: α) Επίσκεψη σε σπίτια της περιοχής που έχουν κατασκευαστεί από πλιθιά β) προβολή ντοκιμαντέρ για τους τρόπους κατασκευής σπιτιών από πλιθιά και τα οικολογικά και ενεργειακά πλεονεκτήματα αυτών των κατασκευών.

Εικόνα 24: Εργαστήριο Πλιθιών: το κοσκίνισμα του χώματος (Εργαστήριο: Αγγέλα Γεωργαντά, Σεμινάριο: Όρια/Φύση/Υλικά, Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας και το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μελίτης, 2011).

Στάδιο παραγωγής: Επιλέγεται ένας εξωτερικός χώρος, κατά προτίμηση δημόσιος, μεταφέρεται το κατάλληλο χώμα και πραγματοποιείται η διαδικασία κατασκευής τούβλων από πλιθιά. Στέγνωμα των πλιθιών. Μεταφορά τους στο σημείο που μπορεί να κατασκευαστεί μια πλιθινη κατασκευή όπως ένας φράκτης ή μια πύλη.

Διάρκεια

Περίπου 40 διδακτικές ώρες (συνολικά, μπορούν να πραγματοποιηθούν 3 από τις ασκήσεις)

Εικόνα 25: Εργαστήριο Πλιθιών: πάνω: κτίζοντας το πορτόνι στην Δροσοπηγή, Φλώρινα. Κάτω: το Πορτόνι (Εργαστήριο: Αγγέλα Γεωργαντά, Σεμινάριο: Όρια/Φύση/Υλικά, Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών του Πανεπιστήμιου Δυτικής Μακεδονίας και το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μελίτης, 2011).

Εικόνα 26: Η πτόση του Ίκαρου, κεραμική τοιχογραφία, 2,5x35m, 1995-2000.

(Επάνω) Το εικαστικό έργο λειτουργεί ως χώρος κοινωνικής παρέμβασης και μετασχηματισμού του δημόσιου χώρου. Ο χώρος συνολικά μετασχηματίζεται, δημιουργείται μια πλατεία γύρω από την τοιχογραφία και το σχολείο ανακαινίζεται. (Κάτω) το έργο στην πλήρη του ανάπτυξη.

³⁵ Η πρακτική αυτή εφαρμόστηκε στο Δημοτικό Σχολείο του Αγίου Κωνσταντίνου στη Σάμο στο πλαίσιο του Θερινού προγράμματος του Art School of the Aegean (1995-2000). Η διαδικασία αυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί και με τεχνικές φρέσκο ή γκραφίτι.

Στόχοι

- Η κατανόηση της κοινωνικής διάστασης της τέχνης μέσα από την κατασκευή ενός δημόσιου έργου (κεραμική τοιχογραφία).
- Η συμμετοχή σε συλλογικές καλλιτεχνικές διαδικασίες αφού το έργο φτιάχνεται από όλους και όλες τους/ις εκπαιδευόμενους/ες.
- Η επαφή με την τοπική ιστορία και εικόνες, καθώς το έργο θα αφηγείται μια τοπική ιστορία ή θα απεικονίζει ένα έθιμο ή ένα τοπίο της περιοχής.
- Η ενημέρωση για άλλα αντίστοιχα έργα που πραγματοποιούνται σε διάφορα σημεία της γης και η διαδικτυακή επικοινωνία με αντίστοιχες ομάδες.
- Η επαφή με έργα καλλιτεχνών που έχουν τη μορφή μεγάλης τοιχογραφίας.
- Η δημιουργία προσωπικών μοτίβων που θα διαχυθούν μέσα στην τοιχογραφία.
- Η εκπαίδευση σε τεχνικές της τέχνης της κεραμικής αλλά και άλλων τεχνικών κατασκευής επιτοίχιων έργων σε δημόσιο χώρο.

Φιλοσοφία – Διαδικασία

Προκαταρτικό στάδιο:

Το πρώτο στάδιο αφορά στον εντοπισμό του χώρου όπου θα δημιουργηθεί η τοιχογραφία. Οι εκπαιδευόμενοι/ες περιηγούνται στην περιοχή. Εντοπίζουν χώρους, τους φωτογραφίζουν και τους βιντεοσκοπούν. Η ομάδα επιστρέφει στο Σ.Δ.Ε. και αποφασίζει μετά από διάλογο ποιος χώρος είναι ο πλέον κατάλληλος. Το Σ.Δ.Ε. έρχεται σε επαφή με τον Δημόσιο ή ιδιωτικό φορέα στον οποίο ανήκει ο χώρος και εξασφαλίζει τη σχετική άδεια.

Στάδιο εμπλουτισμού:

α) Παρουσιάζονται έργα κεραμικών τοιχογραφιών από όλο τον κόσμο. Ειδική αναφορά γίνεται στον Simon Rodia και τα *Watts Towers* που έχει κατασκευάσει στο Λος Άντζελες.

β) Παρουσιάζονται τοιχογραφίες και βραχογραφίες από την ιστορία της τέχνης και εξετάζεται ο τρόπος που αναπτύσσονται τα έργα μεγάλου μεγέθους από την Αλταμίρα ως τις Βυζαντινές αιογραφίες και από τον Μικελάντζελο στους Μεξικάνους Muralistas του 20^{ου} αιώνα (Ribera, Siqueiros, Orozko). Πραγματοποιούνται επισκέψεις σε χώρους και μνημεία της περιοχής όπου υπάρχουν τοιχογραφίες αλλά και γκραφίτι..

γ) Μελετούμε την τοπική ιστορία και εντοπίζονται θέματα και εικόνες. Επιλέγεται ένα από αυτά ή ο συνδυασμός τους για την τελική εικόνα

Στάδιο παραγωγής (πραγματοποίηση τριών ασκήσεων/σταδίων κατασκευής):

Άσκηση 1^η

Η σύνθεση στα έργα δημοσίων χώρων

Στόχοι: α) να γίνουν οι ιδιαιτερότητες της κατασκευής ενός έργου σε δημόσιο χώρο και των προβλημάτων σύνθεσης και προοπτικής που τίθενται β) να συνειδητοποιηθούν οι ιδιαίτερες φόρμες που μπορούν να σχηματιστούν εξ αιτίας αυτών των ιδιαιτεροτήτων γ) Να ενημερωθούν για τους τρόπους κατασκευής έργων σε δημόσιο χώρο (κεραμική τοιχογραφία, φρέσκο, γκραφίτι).

Στάδιο εμπλουτισμού: διάλεξη για το έργο του Alfaro Siqueiros και του τρόπου που μετασχηματίζει την επιφάνεια με τις τοιχογραφίες του.

Παραγωγή: δημιουργούνται προσχέδια σε κλίμακα 1/1 από τις ιδέες που έχουν προκύψει από τις συζητήσεις. Με διάφορα χρωματικά σκίτσα μελετώνται οι χρωματικές εκδοχές της τελικής σύνθεσης.

Άσκηση 2^η

Κεραμικό Εργαστήριο

Στόχοι: α) να εξοικειωθούν οι εκπαιδευόμενοι/ες με τις τεχνικές της κεραμικής β) να μάθουν να κατασκευάζουν καλούπια γ) να εκπαιδευθούν σε τεχνικές κατασκευής και σύνθεσης με βάση την κεραμική δ) να αναζητήσουν αντικείμενα που θα μπορούσαν να επικολληθούν στην τοιχογραφία.

Στάδιο εμπλουτισμού: α) Επίσκεψη σε εργαστήρια κεραμικής της περιοχής αλλά και σε μονάδες βιομηχανικής παραγωγής κεραμικών, αν υπάρχουν στην περιοχή β) Διάλεξη για την ιστορία της κεραμικής τέχνης.

Παραγωγή: Εργασία σε εργαστήριο κεραμικής όπου κατασκευάζονται οι κεραμικές επιφάνειες και μεταφέρεται το σχέδιο της προηγούμενης άσκησης στην κεραμική επιφάνεια

Άσκηση 3^η

Τοποθέτηση του κεραμικού

Εικόνα 27: Η πτόση του Ίκαρου, κεραμική τοιχογραφία, 2,5x35m, 1995-2000.
Η διαδικασία κατασκευής της κεραμικής τοιχογραφίας στην Σάμο. Τα κεραμικά πλακίδια επικολλώνται στον τοίχο ο οποίος σφραγίζεται. Η επιλογή της θεματολογίας έχει να κάνει με τον τόπο και το Ικάριο Πέλαγος που βρίσκεται ακριβώς απέναντι από το παραθαλάσσιο χωριό του Αγίου Κωνσταντίνου

Στόχοι: να ολοκληρωθεί η διαδικασία με την τοποθέτηση των κεραμικών πλακιδίων στην επιφάνεια στον δημόσιο χώρο.

Στάδιο εμπλουτισμού: Διάλεξη για την τέχνη στον δημόσιο χώρο και του τρόπου που αυτή επηρεάζει την κοινωνική ζωή της περιοχής.

Παραγωγή: η ομάδα εκπαιδευομένων συγκεντρώνεται στο επιλεγμένο σημείο και τοποθετεί τα πλακίδια. Ενεργοποιούνται και άλλες ομάδες ενηλίκων, αλλά και παιδιών για να συμμετάσχουν δημιουργώντας έτσι ένα κλίμα σχεσιακής συμμετοχής.

Παρατηρήσεις

Αν δεν είναι εφικτή, λόγω οικονομικού κόστους ή αδυναμίας εξεύρεσης κεραμικού εργαστηρίου, αντιπροτείνεται η κατασκευή φρέσκο ή γκραφίτι. Σε αυτή την περίπτωση το κόστος είναι σημαντικά χαμηλότερο, δεν χρειάζεται η υποδομή ενός εργαστηρίου και οι επιφάνεια που μπορεί να καλυφθεί είναι σημαντικά μεγαλύτερη.

Επίσης αν επιλεγεί μία μεγάλων διαστάσεων ιδέα που δεν δύναται να ολοκληρωθεί σε μια εκπαιδευτική περίοδο, είναι εφικτό το έργο να ολοκληρωθεί την επόμενη ή και την μεθεπόμενη σχολική χρονιά. Με αυτό τον τρόπο οι εκπαιδευόμενοι/ες αλλά και το Σ.Δ.Ε. θα βρίσκεται σε διαρκή επικοινωνία με την τοπική κοινωνία και θα δημιουργείται μια διαχρονική συλλογικότητα.

Διάρκεια

Περίπου 80 διδακτικές ώρες (συνολικά)

Επίμετρο

Τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας αποτελούν την τελευταία ίσως ευκαιρία των εκπαιδευόμενων να ενταχθούν στην εκπαιδευτική διαδικασία βελτιώνοντας τις επαγγελματικές τους προοπτικές, εμπλουτίζοντας την μόρφωσή τους και ανακαλύπτοντας νέες πτυχές της προσωπικότητας και του χαρακτήρα τους. Οι εκπαιδευόμενοι/ες είναι ενήλικες που έχουν αποφασίσει να υπερβούν τα εμπόδια της καθημερινότητάς τους και να προστρέξουν στα Σ.Δ.Ε για την εκπαιδευτική εκείνη διαδικασία που μπορεί να τους προσφέρει ένα καλύτερο μέλλον με δημιουργικές προοπτικές. Σε ειδικές μάλιστα περιπτώσεις όπως τα Σ.Δ.Ε των Φυλακών, τα Σ.Δ.Ε αποτελούν την μοναδική ευκαιρία επανένταξης των εκπαιδευόμενων στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Η επιλογή των εκπαιδευόμενων να παρακολουθήσουν τη διαδικασία των Σ.Δ.Ε αποτελεί απόφαση ζωής, την οποία η Πολιτεία οφείλει να υποστηρίξει τόσο για το καλό των εκπαιδευόμενων όσο και ευρύτερα της κοινωνίας.

Ο Γραμματισμός της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής διαδραματίζει ζωτικό ρόλο προς την κατεύθυνση αυτή: διδάσκει στους/ις εκπαιδευόμενους/ες τον Πολιτισμό, τους/τις καθιστά εικαστικά εγγράμματους πολίτες και τους/τις εισάγει σε διαδικασίες κοινωνικής ένταξης και επαγγελματικής προοπτικής. Η Πολιτισμική και Αισθητική Αγωγή λειτουργεί ως ο διεπιστημονικός πυρήνας και συνδετικός κρίκος όλων των Γραμματισμών, αναδεικνύοντας τον διαθεματικό χαρακτήρα που διέπει τα Σ.Δ.Ε.. Ο προτεινόμενος Οδηγός Σπουδών μπορεί να λειτουργήσει ως ένα εργαλείο που παρέχει τρεις τουλάχιστον δυνατότητες: τον εμπλουτισμό με σύγχρονες μεθόδους σχεσιακών διαδικασιών του Πολιτισμικού και Αισθητικού Γραμματισμού στα Σ.Δ.Ε, την εκπαίδευση με τρόπους με τους οποίους αυτές οι διαδικασίες θα βρίσκονται σε διάδραση με την κοινωνία και τέλος στην διαπαιδαγώγηση των εκπαιδευόμενων σε μια ολιστική κατανόηση των Τεχνών και της σχέσης που αυτές έχουν με άλλα γνωστικά πεδία.

Οι καλές πρακτικές που παρατίθενται στο τέλος του παρόντος Οδηγού Σπουδών, καθώς και το φωτογραφικό υλικό που συνοδεύει το κείμενο αναδεικνύουν τα παραπάνω και τεκμηριώνουν τον καθοριστικό ρόλο του Γραμματισμού της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας.

Σύντομα Βιογραφικά των Συγγραφέων

Γιάννης Ζιώγας

Ο Γιάννης Ζιώγας γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1962. Το 2010 εκλέγεται Επίκουρος Καθηγητής (αντικείμενο Ζωγραφική) στο Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας (διορίζεται τον Ιανουάριο 2012).

Σπούδασε Μαθηματικά (Πτυχίο, Πανεπιστήμιο Αθηνών). Κατέχει το Master of Fine Arts από το School of Visual Arts (1991, Νέα Υόρκη). Έχει πραγματοποιήσει είκοσι ατομικές εκθέσεις και έχει συμμετάσχει σε πολλές ομαδικές στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Το 2001, με την υποστήριξη του Ιδρύματος Κωστόπουλου, παρέμεινε στη Νέα Υόρκη στο πλαίσιο του International and Curatorial Program. Για το έργο του έχουν γραφεί κριτικές στον ελληνικό και διεθνή τύπο (*New York Times, Artnews, Sculpture, Giornale dell'Arte*)

Έχει γράψει κείμενα για τη θεωρία της τέχνης καθώς και τα βιβλία: *Ο βυζαντινός Μάλεβιτς, Ο Ταρκόφσκι στη Χαλκίδα, Όψεις Λογοκρισίας* (συλλογικός τόμος), *Το Ημερολόγιο ενός ΠΔ/407*.

Αύρα Ξεπαπαδάκου

Η Αύρα Ξεπαπαδάκου είναι λέκτωρ Θεατρολογίας στο Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης. Ερευνητικό της πεδίο είναι η ιστορία της όπερας και η ιστορία του θεάτρου. Διδάσκει επίσης στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα του Χαροκοπείου Πανεπιστημίου «Εκπαίδευση και Πολιτισμός», καθώς και στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Είναι πιστοποιημένη εκπαιδεύτρια ενηλίκων και εκπαιδύτρια εκπαιδευτών στον τομέα των παραστατικών τεχνών. Έχει συνεργαστεί με τον Οργανισμό Επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών και έχει επιμορφώσει εκπαιδευτικούς της πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας και μεταλυκειακής εκπαίδευσης (Οργανισμός Επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών, 2007-2008 και 2010-2011).

Το 2007 εντάχθηκε στην Επιστημονική Επιτροπή για τον Γραμματισμό της Πολιτισμικής και Αισθητικής Αγωγής στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας, συντονίζοντας επιμορφωτικά

σεμινάρια και καταρτίζοντας εκπαιδευτικό υλικό (Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων, 2007-2008).

Υπήρξε μέλος της επιστημονικής επιτροπής αξιολογητών εκπαιδευτικού υλικού (διδασκικών εγχειριδίων και ψηφιακών ταινιών) του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου για το μάθημα της Θεατρικής Αγωγής, καθώς και μέλος της επιστημονικής επιτροπής σύνταξης του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών για την Αισθητική Αγωγή, ειδίκευση Θέατρο (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2003-2005 και 1997-1998).

Στο πλαίσιο της ερευνητικής της δραστηριότητας, έχει δημοσιεύσει μελέτες σε επιστημονικά έντυπα, έχει επιμεληθεί εκδόσεις και είναι συγγραφέας του βιβλίου *Παύλος Καρρέρ* (εκδόσεις Fagotto, 2013). Παράλληλα, έχει την επιστημονική ευθύνη του ερευνητικού προγράμματος του Πανεπιστημίου Κρήτης ‘Archivio: The Theatre Archive of the Societas Raffaello Sanzio’ που υλοποιείται στην Τσεζένα της Ιταλίας. Τέλος, έχει μεταφράσει λυρικά και δραματικά έργα (όπερες, θέατρο και μελοποιημένη ποίηση), ως συνεργάτης του Μεγάρου Μουσικής Αθηνών και του Φεστιβάλ Αθηνών.